

GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

BULLETIN OF THE SLOVENE ETHNOLOGICAL SOCIETY

GLASNIK SED LETO 36/1996 ŠTEVILKA 1 LJUBLJANA MAREC 1996

UDK 39/497.12(05)

ISSN 0351-2908

Vol. 36, No. 1

"Preverjanje znanja"

Žigosanje bruck

"Ana pupedan" v akciji

"Zeleni car" s "priležnicami"

"Bruc major" in "protokolistka"

Prihod "Zelenega carstva"

"Zeleni car" in "Etnohelena"

Cena: 525 SIT

"Meteorčki" z etnološkega brucovanja na turistični kmetiji Hudičevce pri Razdrtem.

Foto: Lea Kužnik, 8. 3. 1996.

KAZALO:

UVODNIK

Rajko Muršič

Odstreljena znanost, str. 1

The Science Shut

RAZGLABLJANJA

Maja Godina Golija

Prehrana v Mariboru v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, str. 2-7

Nutrition in Maribor in the Twenties and Thirties of the 20th Century, (Summary), p. 2-7

Mojca Terčelj

Etnologija in antropologija v Mehiki, str. 8-11

Ethnology and Anthropology in Mexico, (Summary), p. 8-11

Mirjam Mencej

Gora v slovenski ljudski pesmi, str. 12-14

The Mountain in the Slovene Folk Songs, (Summary), p. 12-14

Marija Cvetek

Janez Mencinger in bohinjsko ljudsko pripovedništvo, str. 14-19

Janez Mencinger and Folk Narratives from Bohinj, (Summary), p. 14-19

Mateja Habinc

Pojmovanje slovenske ljudske kulture v slovenskih občilih na primeru Dela, Nedeljskega dnevnika in Našega glasa, str. 20-22

The Conceptualization of Slovene Folk Culture in the Newspapers Delo, Nedeljski dnevnik and Naš glas, (Summary), p. 20-22

OBZORJA STROKE

Marko Terseglav

Etnologija in Unesco, str. 23

Ethnology and Unesco

Unesco, Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo

Priporočila za varovanje tradicionalne kulture in folklorea, str. 24-26

Unesco, Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore

Slavko Kremenšek

Dve pojasnili, eno vprašanje in kratek sklep, str. 27-29

Two Explanations, One Question, and a Brief Conclusion

Božidar Premrl

Popravek v zvezi s "Poročilom Dušana Štepec" pod naslovom Ljudje in kamen v Glasniku SED 4/1995, str. 29

Correction Concerning the "Dušan Štepec's Report" Entitled Ljudje in kamen (People and Stone) in the Bulletin of the Slovene Ethnological Society

Mojca Ramšak

Odgovor Božidarju Premrlu, str. 30

Reply to Božidar Premrl

Dušan Štepec

Pojasnilo k problemu, ki je nastal s prispevkom pod naslovom Ljudje in kamen v Glasniku SED 4/1995, str. 30-31

Explanation of the Problem Concerning the Article Entitled Ljudje in kamen (People and Stone) in the Bulletin of the Slovene Ethnological Society

Mojca Ramšak

Poklic in poklicanost, str. 31-33

Profession and Vocation

Mojca Ramšak

Etični kodeks slovenskih etnologov (predlog), str. 33-37

Proposal of the Ethical Code for Ethnologists (Summary), p. 33-37

Odstreljena znanost

Pred letom dni sem na tem mestu pisal o "znanosti za odstrel". Takrat so se pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo začeli nabirati prvi temni oblaki, oddaljeno grmenje je že takrat najavljalo hudo uro, ki se je zgrnila nad Glasnik v prvem tednu marca s kratkim sporočilom, da so se g. minister odločili ukiniti subvencijo za Glasnik SED. Čeprav smo se na odločitev ministra odzvali s pritožbo in čeprav proces ponovnega (o)vrednotenja Glasnika še ni končan, se mi zdi potrebno opozoriti na nekatere simptome bolezni, ki bi jo lahko poimenovali "humanistofobija".

Ministrstvo sicer ocenjuje družboslovno in humanistično periodiko s prilagojenimi merili, vendar ta merila izhajajo iz splošnega Pravilnika za ocenjevanje znanstvenih in strokovnih publikacij, objavljenega v Uradnem listu RS, št. 5/1995. Po teh merilih je v ospredju mednarodna uveljavljenost strokovne publikacije (jasno, da poleg minimalnih standardov, ki veljajo za znanstvene in strokovne publikacije), dodatna izhodiščna postavka pa je, da naj bi "imela" vsaka stroka na Slovenskem po eno periodično publikacijo, izjemoma - glede na "moč" stroke - dve, o treh pa ni več govora. To z drugimi besedami seveda pomeni, da bo Ministrstvo za znanost in tehnologijo podpiralo eno (osrednjo) periodično publikacijo, z nižjimi postavkami pa morebiti še drugo.

Za zdaj se ne bom spotikal ob merila mednarodne uveljavljenosti periodičnih publikacij, ker so - ne le za etnologijo, temveč za humanistiko v celoti - očitno absurdna. S tem v zvezi bom navedel le značilni primer dialoga z Ministrstvom. Ob vsakoletnem pripravljanju gore papirjev ob razpisu za subvencioniranje znanstvene in periodične periodike sem dve leti zaporedoma predlagal izdajo mednarodne številke Glasnika (ali pripravo zbornika reprezentativnih člankov iz slovenske etnološke periodike). Iz Ministrstva pa - "ne bu ne mu". Razen lanskega zmanjšanja sredstev in letošnje morebitne ukinitve. Komu potem je - in komu ni - do mednarodne uveljavitve slovenske znanosti?

Nauk zgodbe o "znanosti za odstrel" pa ni le v tem, da Ministrstvo za znanost in tehnologijo nima posluha za humanistiko, temveč tudi v tem, da s svojim omejujočim ravnanjem sesuva ne le znanstveno produkcijo v slovenskem jeziku, temveč dolgoročno (posebej glede tehnologije) Slovenijo peha v "tretji svet" (ali celo v liliputansko zaplankanost). Kot vemo, so raziskovalni inštituti, ki so nekoč delovali v osrednjih slovenskih podjetjih (Iskra, TAM, Zlatorog...), že davna preteklost. Celo osrednji Inštitut Jožefa Stefana ne more delovati tako, kot bi se zanj spodobilo. Kakšno je stanje na drugih inštitutih, posebej humanističnih, je našim bralcem dovolj znano. Namesto da bi vlada glede vlaganja v znanost pokukala npr. v Južno Korejo (in opazila neposredno odvisnost "gospodarskega čudeža" od dolgoletnega vlaganja v znanost), nas hoče očitno prepričati, da za znanost na Slovenskem ni prihodnosti.

To mnenje izhaja iz tistega provincialnega duha, ki si ne upa pomisliti, da je središče sveta katerakoli točka na globusu, temveč se v svojih omejenih obzorjih prepričuje, da v naših "micenih" laboratorijih (in kmečkih beticah) ne moremo "pogrunatati" ničesar takšnega, kar še ne bi bilo odkrito nekje na tujem. Da nam pač ostane raziskovanje nekaterih endemičnih vrst in sorodnih pojavov. Na primer "folklornih" in drugih posebnosti domačega okolja. Za to pa seveda zadošča ena sama periodična publikacija, en sam raziskovalni inštitut, en sam oddelek na univerzi in morda tudi en sam raziskovalec.

Kakorkoli, za zdaj Glasnika ne bomo vrgli v koruzo. Če ne bomo mogli izdati vseh načrtovanih štirih števil, bomo pač prisiljeni izdati kakšno manj. Številka, ki jo držite v rokah, prinaša poleg - upam - obilice zanimivega branja tudi dve zadevi, ki sta vsekakor vredni posebnega poudarka (in zelo skrbnega ter natančnega branja). Unescova Priporočila za ohranjanje tradicionalne kulture in folklorne so temelj, na katerega se bomo morali sklicevati vsakokrat, kadar bomo nastopili pred državnimi institucijami, ki odločajo o naših dejavnostih. Pri tem bi se rad zahvalil dr. Marku Terseglavu, ki je dal pobudo za objavo prevoda, prevajalki Nadji Valentinčič in g. Zofiji Klemen Krek iz Ministrstva za znanost in tehnologijo, ki je poskrbela za pravno jasnost tega dokumenta. Prav tako pomemben je predlog Etičnega kodeksa slovenskih etnologov, ki ga je pripravila Mojca Ramšak. Osnutek naj predstavlja temelj za nadaljnje brušenje dokumenta, ki ga bomo predvidoma obravnavali na letošnjem društvenem občnem zboru. Zato pohitite z branjem in čim prej pošljite svoje pripombe, sugestije in dodatne predloge.

V tej številki prinašamo tudi zbrana poročila o delu slovenskih etnologov muzealcev in konservatorjev. Glede na to, da so bila poročila slogovno zelo različna, smo se odločili, da ne bomo objavili integralnih prispevkov, temveč bistvene poudarke. Poročila niso popolna le zato, ker jih od nekaterih kolegov pač nismo dobili.

Na koncu pa še opravičilo g. Božidarju Premrlu zaradi neljubega pripetljaja v zvezi z objavo Poročila skupine, ki je raziskovala kamnarstvo v Podsredi, ter pojasnilo prof. dr. Slavku Kremenšku, da sem imel ob uporabi skovanke "etnološke predstraže" v uvodniku (GSED 35/2-3 1995, str. 1) v mislih etnološko "avantgardo". Raba besede "predstraža" torej nakazuje dvoumnost situacije in nima nobene zveze s tragično epizodo slovenske zgodovine. Seveda pa srčno upam, da je omenjena številka Glasnika prispevala k boljšemu medsebojnemu razumevanju in ne k novim delitvam na "naše" in "njihove". Kot za zdaj kaže, smo - glede položaja družboslovja in humanistike na Slovenskem - vsi skupaj v isti godlji.

Rajko Muršič

PREHRANA V MARIBORU V DVAJSETIH IN TRIDESETIH LETIH 20. STOLETJA¹

Doktorska disertacija je nadaljevanje in dopolnitev večletnega raziskovalnega dela o življenju in kulturi Mariborčanov pred drugo svetovno vojno. Skozi prehrano se zrcali vsakdanje življenje posameznikov in družinskih skupnosti, njihov dnevni, tedenski in letni ritem, gmotni in družbeni položaj, praznovanja, šege in navade, znanje, vrednote in duhovno obzorje. Prehrana je tista kulturna dobrina, ki je ljudi v obravnavanem času povezovala, z različnimi verskimi in družbenimi pravili pa tudi ločevala.

KRATKA PREDSTAVITEV VSEBINE IN POGLAVITNIH RAZISKOVALNIH IZHODIŠČ

Pri raziskovanju te tematike je avtorica izhajala iz sodobnih, splošno sprejetih etnoloških teoretičnih izhodišč. Ta ne pojmujejo hrane le kot sredstvo za zadovoljitev osnovnih fizioloških potreb (lakote in žeje), ampak kot enega temeljnih segmentov človeške kulture. Pri preučevanju prehrane izhajajo etnologi iz raziskovanja jedilnih obrokov, ki so bili na vseh stopnjah razvoja evropske civilizacije ena najpomembnejših oblik vsakodnevnega pa tudi občasnega (npr. ob praznikih) občevanja med ljudmi. Prehrana ima torej poleg ozkega fiziološkega še širši in po mnenju nekaterih raziskovalcev tudi pomembnejši, socialni in kulturni pomen.

Doktorska disertacija obsega deset poglavij: Hrana kot kulturna dobrina, Predmet obravnave, Viri in slovstvo, Preskrba z živili in njihova priprava, Dnevni obroki, Vsakdanja jedila, Praznična jedila, Uživanje hrane zunaj doma, Prehranitvene navade in vedenje pri jedi, Kuharsko znanje in Sklep. Nekatera poglavja pomenijo za slovensko etnološko literaturo precejšnjo novost, saj problematike, ki jo predstavljajo, v dosednji slovenski strokovni literaturi še niso obsežneje obravnavali. Takšno je tudi poglavje o uživanju hrane zunaj doma. Njegov del, ki se nanaša na prehrano v gostinskih lokalih, predstavljam na naslednjih straneh.

PREHRANA ZUNAJ DOMA

Obiskovanje gostinskih lokalov pred drugo svetovno vojno je bilo med Mariborčani priljubljena oblika druženja. Ljudje so vanje zahajali na klepet in pijačo, manj pa zaradi uživanja

hrane. Večina tedanjih Mariborčanov se je namreč prehranjevala doma, gostilniško hrano so uživali predvsem ljudje, ki so bili v mestu po opravkih, npr. trgovci, okoliški kmetje, ki so prišli v mesto prodajat svoje izdelke, ali tujci, ki so se v mestu ustavili navadno le za krajši čas. Poleg njih so se hranili vsak dan v gostinskih lokalih tudi abonenti. To so bili predvsem samski moški, vdovci in upokojeanci, ki druge možnosti rednega prehranjevanja niso imeli. Nekoliko drugače je bilo ob koncih tedna, ko so imele prosto hišne pomočnice in kuharice premožnejših družin, ki so zato zahajale na kosila in večerje v mestne in okoliške gostilne ter restavracije. Sicer pa se je večina tedanjih Mariborčanov hranila v gostinskih lokalih le izjemoma, predvsem ob različnih posebnih priložnostih, kot so bila npr. praznovanja osebnih praznikov in uspehov ter napredovanj na delovnem mestu. Gostinstvo je v Mariboru pred drugo svetovno vojno dobro uspevalo, večje pretrese je utrpelo takoj po prvi svetovni vojni, ko je živela večina prebivalcev v hudi bedi in so gostilniške lokale napolnili zlasti različni verižniki in prekupčevalci, in v letih gospodarske krize, ki se je v mestu začela že v zimi 1930/31. Najugodnejša leta za razvoj gostinstva so bila v Mariboru v letih od 1925 do 1930 in od 1935 do začetka druge svetovne vojne. Tako je leta 1935 na območju mestne občine obstajalo kar 142 gostinskih lokalov. V samem mestu Maribor pa je bilo tega leta 89 gostiln, 14 restavracij in 5 hotelov.²

Zaradi pestrosti socialne pa tudi nacionalne sestave tedanjih obiskovalcev gostinskih lokalov, predvsem pa zaradi njihovih potreb in kupne moči, so uspevali v obravnavanem času gostinski obrati vseh vrst: od elitnih in dragih restavracij za izbrane družbe, do prijetnih in solidnih gostiln z dobro domačo hrano, splavarskih gostiln v Pristanu in pravih špelunk v koroškem predmestju, ki so bile pogosto predmet pritožb. Od restavracij in gostiln z velikim ugledom je potrebno omeniti Gambrinovo restavracijo v Gregorčičevi ulici, gostilno Emeršič na Aleksandrovi cesti, Grajsko klet v kleti mariborskega gradu, Veliko kavarno na Glavnem trgu, restavracijo Narodni dom v Kopaljski ulici, Pri grozdu (Spatzek) na Aleksandrovi cesti, Staro pivarno (Hallwidl) v Jurčičevi ulici (od srede leta 1935 Povodnik, današnji Novi svet), gostilno Prešemova klet v Gosposki ulici, Gotzovo restavracijo (od leta 1926 restavracija Union) na Aleksandrovi cesti, restavracijo in hotel Črni oriel (do leta 1929, ko ga prevzameta, nadzidata in renovirata zakonca Zemljič in ga spremenita v hotel Orel).³

GOSTILNE

Zgodovina gostiln je tesno povezana z obratovanjem pivnic, ki so bile priljubljene v srednjem in zgodnjem novem veku na

1 Doktorska disertacija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, maj 1995.

2 Bogo Tepšy, Iz zgodovine mariborskega gostinstva. Gostilniški šolski center '58-'68. Maribor 1968, str. 24.

3 Prim. Maja Godina, Maribor 1919-1941. Oris družabnega življenja. Dialogi 22/10. Maribor 1986, str. 17.

celotnem evropskem ozemlju. Iz njih so se že v srednjem veku razvile gostilne, ki so popotnikom ponujale hrano, pijačo in varno prenočišče, konjem pa ustrezno oskrbo v za to zgrajenih hlevih.⁴ Hrana, ki so jo pripravljali gostom v gostilnah, je bila, kot poročajo viri od srednjega veka do 18. stoletja, slaba, neokusna in dokaj draga. Največkrat je šlo za nekaj jedi, ki so jih ob določeni uri ponujali gostom (t. i. *table d'hôte*),⁵ ti pa so jo morali hkrati zaužiti ali pa so ostali brez nje. Jedi po naročilu gostov namreč niso pripravljali. Večji pomen je imela prodaja pijač, predvsem vina in piva slabe kvalitete, ki so ju proizvajali v gostilnah pogosto sami in s katerima so želeli na hitro iztržiti čim več dobička.⁶ V začetnem obdobju gostinstva sta bili torej proizvodnja in prodaja vina in piva tesno povezani s to dejavnostjo, ki pa se je zaradi posebnosti in zahtev konkurentov sčasoma osamosvojila.

Podobno je bilo tudi v Mariboru, ki je že stoletja središče obdravske proizvodnje in prodaje vina. Tu so bile pivnice zlasti ob današnji Slovenski ulici, ob koncu sedemnajstega, predvsem pa v začetku osemnajstega stoletja pa so se ločile od gostilničarske dejavnosti. To je povezano s povečanim cestnim in rečnim prometom in trgovino, ko so v Pristanu odprli številne splavarske gostilne, ob cestah, vpadnicah v mesto pa voznike - furmanske gostilne.⁷ Te na novo nastale gostilne so poleg vina ponujale gostom tudi pivo, hrana pa je bila na voljo le v skromni izbiri. Navadno so ponujali le nekaj jedi, tako da je moral gost zaužiti pač tisto, kar so imeli pripravljeno. Gostom so ponudili tudi prenočišča in hleve za konje.⁸ Gradnja južne železnice je zelo vplivala na razvoj mariborskega gostinstva. Nekatere gostilne v mestu so zaradi ukinitve poštnega prometa propadle, druge pa so se zaradi ugodne lege naglo razvijale in razširile. Nekatere so se celo spremenile v hotele (gostilna "Pri zelenem travniku" v hotel "Meran", gostilna "Črni orel" v hotel "Črni orel", gostilna "Zamorec" v hotel "Zamorec").⁹ Večinoma pa so ostale na isti lokaciji: mestne gostilne so bile namenjene predvsem domačim gostom, nekdanje furmanske gostilne ob vpadnicah v mesto pa so obiskovali številni kmetje, ki so se z vozovi vozili v mesto trgovat in so prihajali po opravkih. Kljub temu pa je mariborsko gostinstvo številčno nazadovalo. Sredi devetnajstega stoletja je en gostinski lokal prišel na 130 prebivalcev, sredi tridesetih let tega stoletja pa na 450 prebivalcev. Prebivalstvo Maribora je v tem času naglo naraščalo, temu pa zaradi spremenjenih gospodarskih razmer ni moglo ustrezno slediti gostinstvo.¹⁰

Mariborske gostilne so imele pred drugo svetovno vojno večinoma že dolgoletno tradicijo. Delimo jih lahko na lokale v mestu in na lokale v okolici, ki so jih gostje obiskovali predvsem ob praznikih in koncih tedna. Vsak dan so zahajali v mestne gostilne na kosila in večerje abonenti, v dopoldanskem času pa tudi bližnji obrtniki in trgovci, ki so se ob stalnih omizjih, imenovanih "štantiš", zbirali na malicah. Zanje in za druge naključne dopoldanske goste so imele tedanje gostilne

vedno pripravljene cenejše, a okusne in izdatne jedi, npr. žledčkovo in kislo juho, svinjski in goveji golaž, kurjo in telečjo obaro, grahovo in čebuljno meso, pikantne vampe v omaki, pljučka ali drugo drobovino v omaki in pražena jetra in možgane. Zaradi velikega povpraševanja po teh jedeh in konkurence med gostinskimi lokali je bila na pobudo gostilničarske zadruga določena tudi njihova enotna cena. Kot je poročal leta 1925 dnevnik Slovenec, je stal: "/.../ jutranji guljaš 3-5 Din, jutranja pljučka in vampi 3-4 Din, večerni guljaš 5.50-8 Din, svinjski guljaš 6-10 Din, večerna pljučka 6-8 Din, juha zakuhana 2 Din, govedina 5-8 Din, svinjska pečenka 9-13 Din, telečja pečenka 8-10 Din, bržola 10-14 Din, zrezek naravni 9-14 Din, dunajski zrezek 9.50-15 Din, telečja obara 6-8 Din, prikuhe 1.50-3 Din, solate 3-4 Din."¹¹ Naj za primerjavo povemo, da je tedanji povprečni enodnevni zaslužek delavcev znašal 24 din.

Drugi obiskovalci so zahajali v gostilne zaradi uživanja hrane poredko. Hrano so naročali po jedilnem listu, imenovano *à la carte*. Tedanje mariborske gostilne so ponujale zlasti jedi, ki so bile značilne za tako imenovano dunajsko kuhinjo. Ta je obvladovala tukajšnje gostinstvo vse od srede 19. stoletja naprej, ko je uvedla tudi nekatera nova jedila, ki prej še niso bila znana.¹² To so bile predvsem različne mesne jedi, najbolj znani so golaž in zrezki, zlasti tako imenovani dunajski zrezki. Te jedi so se od začetka 19. stoletja, ko so se uveljavile na Dunaju, hitro širile med premožnejšim prebivalstvom na ozemlju tedanje monarhije. Okoli leta 1900 so postale v večini evropskih dežel že priljubljena gostilniška hrana,¹³ kar se je ohranilo vse do danes.

Kosilo, ki je bilo značilno za takšno "dobro meščansko kuhinjo", kot so jo pogosto imenovali v tedanjih časopisnih oglaših, je bilo sestavljeno iz juhe, mesa, prikuhe in solate. Po želji so lahko gostje izbirali še med različnimi močnatimi jedmi, kompoti ipd. Med juhami je bila zelo priljubljena goveja, zakuhana z domačimi rezanci, ocvrtim grahom, zdrobovimi ali jetrnimi cmoki, vlivanci, ribano kašo... Zelenjavne juhe so pripravljali iz mešane zelenjave ali pa so pripravljali kremne juhe iz ene vrste zelenjave, npr. cvetačno, špinačno, paradižnikovo ipd. Glavna jed je bila, razen ob postnih dneh, mesna. Po dunajskem vzoru so bile to raznovrstne pečenke, npr. svinjska, telečja, lovska ali pljučna, ter naravni, dunajski ali pariški zrezki. Od perutnine so bili v sezoni priljubljeni ocvrti piščanci in znameniti pečeni štajerski kopuni. Ponekod so pripravljali tudi pečene purane, gosi in race, od divjačine pa pečenega fazana in jerebice. Najbolj priljubljena priloga je bil krompir, predvsem pražen, v oblicah, pire in tudi *pommes frites*, ki pa so ga naročali zaradi visoke cene le redki. Poleg tega so pripravljali tudi kuhani in dušeni riž, ocvrte krompirjeve svaljke in žemljine cmoke. Solate so bile sezonske, v zimskem času pa so v gostilnah postregli tudi z vloženo zelenjavo, ki so jo sami pripravili za ozimnico. V mesecih brez r v imenu (od maja do konca

4 Stephen Mennell, *Die Kultivierung des Appetits. Frankfurt am Main 1988, str. 184.*

5 *Table d'hôte - fr. skupno kosilo ali večerja z istimi jedili in ceno za vse goste.*

6 *Die anständige Lust. Von Esskultur und Tafsitten. München 1994, str. 359.*

7 Janko Škorec (Franjo Baš), *Iz zgodovine gostilničarstva v Mariboru. V: Naše gostinstvo. Ob vsedržavnem jugoslovanskem kongresu in razstavi. Maribor 1936, str. 6.*

8 *Prav tam.*

9 Janko Škorec (Franjo Baš), *nav. delo, str. 7.*

10 *Prav tam.*

11 (Nepodpisano), *Nove cene za jedila v Mariborskih gostilnah. V: Slovenec 53, 13. september 1925, str. 5.*

12 Günter Wiegelmann, *Alltags- und Festspeisen. Marburg 1967, str. 210.*

13 Günter Wiegelmann, *nav. delo, str. 211.*

avgusta) so pripravljali gostom tudi potočne rake in dravske ribe. Gostilne so ponujale po tedanji dunajski tradiciji številne sladice, saj so bili Dunajčani, kot je zapisal Stefan Zweig: "/.../ sladkosnedni v hrani, navdušeni za dobro vino, za rezno sveže pivo, za močnate jedi in torte."¹⁴ Največkrat so te bile različne tople močnate jedi ali peciva, ki so jih v gostilnah pekli vsak dan. Med toplimi močnatimi jedmi je potrebno omeniti predvsem carski praženec, imenovani "kaiser šmorn", palačinke z domačo marmelado, solnograške žličnike in raznovrstne kipnike. Pogosto so pripravljali zavitke, krofe in flancate. Od drobnega peciva so pekli janeževe upognjence, vanilijeve in orehove rogljičke, huzarske krapke in medenjake, ki so jih ponujali v košaricah na mizi. Poleg tega je bilo ob pitju vina zelo razširjeno uživanje suhih piškotov s sladkornim prelivom, imenovanih "vinski konfet". Ponekod so pekli tudi torte, ki so jih na pladnjih prinašali k mizam in ponujali gostom.

Značilnost tedanje gostilniške ponudbe so bile domače specialitete, ki so jih pripravljali posamezni lokali. V njih se je kazalo znanje in spretnost tedanjih gostilničarjev, da so iz živil, ki so jih sami pridelovali, nabavljali in pripravljali, ponudili kar najboljše jedi, po katerih so sloveli njihovi lokali. Pri tem je močno odseval vpliv letnih časov na tedanjo prehrano. Ta ni zaznamoval samo hrane, pripravljene po domovih, ampak tudi v gostinskih lokalih. V zimskem času so gostilne vabile v časopisnih oglasih na domače kolone. Te so pripravljali po gostilnah tedensko.¹⁵ Tako je nekdanja gostilničarska kuharica pripovedovala, da so pozimi zaklali po tri prašiče na teden. Iz njih so nato izdelovali domače klobase (krvavice, pečenice, jetrnice in kašnate), meso dali v razsol in ga nato dimili, izdelovali pa so tudi domače salame, po katerih je gostilna še posebej slovela.

Pred božičem in na pepelnico sredo so po mariborskih gostilnah pripravljali krape, v pustnem času pa so pekli flancate in krofe.

Ponudba rakov in dravskih rib je bila za mariborske gostilne značilna, kot sem že omenila, v mesecih od maja do konca avgusta. Morske ribe in rake pa so pripravljali le v gostilnah in restavracijah, ki so jih vodili Primorci in Dalmatinci. Ob koncu dvajsetih let so odpirali v mestu dalmatinske kleti, ki so prodajale dalmatinsko vino po ugodni ceni, nekatere tudi pršut z bigo. Leta 1935 pa je dobil Maribor odlično restavracijo z morskimi specialitetami zakoncev Povodnik (Novi svet),¹⁶ kjer so pripravljali tudi kvalitetnejše morske ribe. Za pepelnico sredo so v gostilnah in restavracijah vabili goste na slanikovo pojedino.

Ob nedeljah in praznikih so Mariborčani radi obiskovali okoliške gostilne. Obiske so združili z družinskim izletom, saj so bile gostilne v bližnji mestni okolici na lepih izletniških točkah. V neposredni bližini mesta je bila gostilna Pri treh ribnikih, po gospodarju imenovana Kliček, v smeri proti Kamnici gostilni Merdaus (danes Fontana) in Lorenčič, v sami Kamnici pa gostilna Pavešič. Na Pobrežju so bile priljubljene gostilne Pri Balonu, Rojko, Renčelj in Weber. Znane izletniške točke so bile tudi gostilne v Radvanju: gostilna Pri lipi, Krempl, Mandl, Pesek in Pschunder. V Pekrah sta po dobri hrani sloveli gostilni Tomše in Zorko, v Limbušu pa gostilna

Robič. Ponudba hrane je bila v večini okoliških gostiln med tednom skromna, saj so ponujali le domače narezke in preproste jedi, npr. kuhano klobaso in krače ali ocvrta jajca. Večina gostov jih je obiskovala zaradi uživanja alkoholnih pijač, zlasti domačega vina, ob katerem so ponudili vinski konfet, in piva, h kateremu so stregli preste in trdo kuhana jajca. Ob koncu tedna so pripravili v gostilnah večji izbor toplih jedi, med njimi tudi hišne specialitete, po katerih so posamezni lokali sloveli. Najbolj priljubljena nedeljska gostilniška hrana so bili ocvrti piščanci, tako imenovani pohanci, po katerih so slovele predvsem gostilne Pri lipi, imenovana tudi Kurja smrt, Pri Balonu, Tomše, Robič in Merdaus. Poleg ocvrtih piščancev so gostilne ponujale različne pečenke, v zimskem času pa tudi kolone, posebno domače pečenice, krvavice in kašnate klobase. Po teh sta sloveli predvsem gostilna Zorko v Pekrah in gostilna Robič v Limbušu. Ob koncu tridesetih let se je gostinska ponudba popestrila tudi z nekaterimi novostmi: v gostilnah Pavešič in Tomše so ponujali gostom odojka z ražnja, v Lovskem domu v Krčevini pa čevapčiče.¹⁷ Ob nedeljah so v okoliških gostilnah pripravljali tudi različne močnate jedi, ki so po svojem značilnem okusu slovele med obiskovalci. Gostilna Pschunder v Radvanju je tako slovela po odličnih orehovitih in makovih poticah, gostilna Zorko v Pekrah pa po slastnem sirovem zavitku. Pogosto so spekli v okoliških gostilnah za nedeljske goste tudi domače orehove in sirove gibanice.

Priljubljeno shajališče Mariborčanov so bili v toplejših mesecih leta vinotoči, tako imenovani "pušenšanki". Vanje so zahajali predvsem zaradi družabosti, možnosti preživljanja nedelj v naravi in poceni domačega vina, manj pa zaradi uživanja hrane, saj te na vinotočih praviloma niso prodajali. Malico je večina obiskovalcev prinesla s seboj. Le ponekod so prodajali poleg priljubljenih vinskih konfetov, suhorja in medenjakov, ki so jih ponujali krošnjari, narezke iz domačih salam in mesa.

RESTAVRACIJE

Izbornejšo hrano, pripravljeno po dunajski pa tudi francoski kulinarični tradiciji, so ponujale mariborske restavracije. Nekatere so delovale znotraj mariborskih hotelov, druge pa so bile samostojni gostinski lokali. Med najelitnejše sta sodili restavracija v severnem traktu Velike kavarne in restavracija Grajska klet, ki jo je v kleti mariborskega gradu uredil zagnani gostinec Gjuro Valjak. Po dobri hrani so slovele tudi restavracije hotelov Orel, Zamorec in Meran. Cenejše, a dobre restavracije so bile še: Gambriusova restavracija, restavracija Götz (kasneje Union), restavracija Narodni dom in restavracija Povodnik. Če se njihova ponudba skoraj v ničemer ni razlikovala od mestnih gostiln, pa je potrebno za najelitnejše restavracije poudariti, da so pripravljale najboljše jedi tedaj znane mednarodne kulinarike. V nekaterih so kuhali tudi tuji kuharski mojstri, ki so njihov sloves še dodatno povzdignili. Gjuro Valjak je za svojo restavracijo Grajska klet pripeljal celo kuharja z Dunaja, v sezoni pa je tuj kuharski mojster (največkrat z Dunaja) kahal tudi v restavraciji hotela Orel.¹⁸

V restavracijah so pripravljali hrano po naročilu gostov, vsak

14 Stefan Zweig, *Včerašnji svet*. Ljubljana 1958, str. 33.

15 Po pripovedovanju informatorke, nekdanje kuharice v gostilni.

16 Maja Godina, nav. delo, str. 17.

17 Maja Godina, nav. delo, str. 22.

18 Janez Cundrič, *Vsa ta nagota!* (Pogovor z nekdanjim mariborskim gostincem in lastnikom kinematografa Gjurom Valjakom). V: 7D

dan pa so ponujali tudi različne dnevne jedi. Gostje so jih obiskovali ob posebnih priložnostih, npr. ob družinskih praznovanjih, poslovnih obiskih, srečanjih ipd. Zato sta bili njihova zahtevnost in pričakovanje večji, temu pa sta se morali prilagoditi ponudba jedi in pijač ter postrežba.¹⁹

V času kosila so v restavracijah ponujali cenejši in dražji menu, ki sta se razlikovala po sestavi. Cenejši je bil sestavljen iz juhe, mesne jedi s prilogo in prikuho ali s solato in peciva. Dražji menu pa je imel poleg že omenjenih jedi v sestavi še toplo ali hladno predjed. V restavracijah so lahko gostje zbirali med številnimi mesnimi jedmi: kuhano govedino, svinjsko pečenko, telečjo pečenko in nadevanimi telečjimi prsmi, *rost-beefom*, raznimi bržolami (čebulno, lovsko, esterhazy, frankfurtsko), peklanim jezikom z grahovim pirejem, pečenim kopunom... Bogat je bil tudi izbor prikuh in prilog, npr. zelje (dušeno, vinsko, paradižnikovo), ohrovt, špinača, cvetača, koleraba, grah, beluši, buče in drugo. Po naročilu so gostom pripravljali še nekatere druge mesne jedi: spomladi zlasti ocvrte piščance, iz pljučne pečene biftek in file, dunajske in pariške zrezke, ocvrte možgane, priželjce in jetra.

Pestra je bila tudi ponudba sladice, ki so bile med gosti zelo priljubljene. Dnevno so v restavracijah ponujali vsaj eno toplo sladico, npr. jabolčni, sirov ali češnjev zavitek, razne kipnike (vanilijev, čokoladni ali lešnikov), slivove ali marelične cmoke, rižev ali zdrobov narastek s prelivom, solnograške žličnike, palačinke z različnimi nadevi in raznovrstne omlete (npr. *Stephanie*, *Monaco*, omleta presenečenja).

Za večerje je bila ponudba že pripravljenih jedi v restavracijah skromnejša. Večji pomen so dobile lažje, pogosto zelenjavne, jedi, npr. omleta s špinačo, beluši z maslom, zelenjavne plošče, pa tudi nekatere mesne, npr. ocvrta telečja glava s tatarsko omako. Izbor jedi po naročilu pa je bil podoben opoldanskemu.

Tudi v restavracijah so prilagajali ponudbo jedi letnim časom, saj so bile ob določenem času nekatere jedi najboljše, zaradi pomanjkanja in nerazvitosti hladilnih naprav pa so bile v določenih obdobjih tudi nedostopne. Spomladi, v času okrog velike noči, so v restavracijah pripravljali ocvrte kozličke, žabje krake in ocvrte piščance. Bogata je bila ponudba spomladanske zelenjave, npr. belušev, cvetače, mladega krompirja, kolerabe, paradižnika, od solat pa berivke, regrata in motovilca. V tem času so ponujali tudi veliko rib, predvsem sladkovodnih, npr. sulca, soma, smuča in potočno postrv.

V jeseni je bil velik izbor divjačine (srna, zajec, fazan in divja svinja, pripravljeni na različne načine) in pečenih gosi, rac in puranov. V zimskem času pa so bile tudi v restavracijah priljubljene domače kolone (krvavice, pečenice, jetrnice, mrežna svinjska ribica s kislim zeljem in repo) in ričet s svinino.

Oh postnih dneh so tudi v restavracijah pripravljali postne jedi, predvsem različne zelenjavne jedi in ribe.

Bogati Mariborčani, zlasti tovarnarji, veletrgovci in odvetniki, so v restavracijah obhajali različne osebne in družinske praznike (npr. poroke, življenjske in poslovne jubileje). Restavraterji so jim navadno pripravili tako imenovani klasični

menu, sestavljen iz štirinajstih jedil. Mize so sestavili v posebno oblikovano skupino, stregli pa so v primerjavi z vsakdanjo postrežbo z roke na ploščah, ki so bile pripravljene za šest do deset oseb.

Med premožnejšimi so bile v tem obdobju razširjene tudi lovske pojedine, ki so jih po njihovem naročilu in izboru pripravljale posamezne restavracije.

Ponudba pijač je bila v restavracijah podobna kot v boljših gostilnah. Pivo so točili iz soda, predvsem v poletnem času. Vina so bila na voljo točena pa tudi štajerska buteljčna vina. Od žganih pijač so prodali veliko slivovke, domačega žganja, pelinkovca, konjaka in raznih likerjev. Od aromatičnih vin so v restavracijah ponujali vermut in prošek. Ponudba brezalkoholnih pijač je bila skromna. Najbolj priljubljena sta bila malinovec z navadno vodo ali sifonom in naravna limonada. Poleg tega so prodajali še šabeso in pokalico.

KAVARNE

Priljubljeno shajališče tedanjih mariborskih meščanov so bile, podobno kot v drugih evropskih mestih, kavarne. Po sedaj znanih podatkih je bila prva evropska kavarna odprta pod arkadami prokuracije na Markovem trgu v Benetkah leta 1647.²⁰ Kavo so namreč beneški trgovci dodobra spoznali v mestih osmanskega cesarstva, s katerimi so imeli žive trgovske stike. V nekaj desetletjih so se kavarne razširile tudi po drugih večjih evropskih mestih, predvsem pomembnih trgovskih središčih: 1650 so odprli kavarno v Oxfordu, 1652 v Londonu, 1671 v Marseillu in 1672 v Parizu in Amsterdamu.²¹ Hkrati s tem dogajanjem je s turškimi vpadi kava prodirala prek Balkana v srednjo Evropo. Januarja 1685 je začela obratovati prva znana dunajska kavarna, ki ji je v naslednjih desetletjih sledilo še veliko novih, saj je bilo mesto leta 1705 preplavljeno z lokali, v katerih so točili kavo.²² Kljub začetnemu nasprotovanju duhovščine, ki je zaradi nemoralnosti, predvsem prostitucije in iger na srečo, nasprotovala razširjanju teh lokalov, je bil njihov zmagovit pohod po evropskih mestih neizbežen. Tako zasledimo podatek, da je bila tudi v Mariboru že leta 1748 ustanovljena prva kavarna, imenovana Rotovž (danes Klub upokojenecv na Slomškovem trgu), sledi pa ji na mestu današnje Velike kavarne leta 1793 še druga.²³ V začetku dvajsetih let 20. stoletja jih je bilo v Mariboru sedem, nato pa je njihovo število do začetka tridesetih let naraščalo. Tako jih je bilo leta 1932 že enajst, med njimi tudi izredno lepa, elitna kavarna Astorija, ki so jo odprli leta 1929.²⁴

Mariborske kavarne so bile dunajskega tipa. O njih je Stefan Zweig v svojem delu *Včerajšnji svet* zapisal: "Kdor hoče to razumeti, mora vedeti, da je dunajska kavarna posebne vrste ustanova, ki je ne moreš primerjati z nobeno podobno na svetu. To je pravzaprav nekakšen demokratičen klub, dostopen vsakomur za ceneno skodelico kave; za ta mali prispevek lahko vsak gost sedi ure in ure, razpravlja, piše, igra

¹⁹ 9/3. Maribor, 24. januar 1980, str. 16-17.

²⁰ Podatki o ponudbi restavracij so povzeti po jedilnih listih, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor, in iz pripovedovanja informatorjev, zaposlenih v tedanjih restavracijah.

²¹ Hans J. Teuteberg, *Die Eingliederung des Kaffees in den täglichen Getränkekonsum*. V: Hans J. Teuteberg in Günter Wiegelmann, *Unsere tägliche Kost*. Münster 1986, str. 187.

²² Prav tam.

²³ Hans J. Teuteberg, *nav. delo*, str. 189.

²⁴ Bogo Teply, *nav. delo*, str. 17.

²⁵ Bogo Teply, *nav. delo*, str. 13.

karte, sprejema pisma, predvsem pa prebere neomejeno število časnikov in revij. V vsaki boljši dunajski kavarni so bili na razpolago ne samo vsi dunajski, marveč tudi nemški, francoski, angleški, italijanski in ameriški listi, poleg njih pa tudi vse važne literarne in umetniške revije sveta... Morda ni nič toliko prispevalo k intelektualni razgibanosti Avstrijca kakor okolnost, da se je lahko v kavarni tako vsestransko poučil o svetovnem dogajanju ter obenem vse to pretehtal v prijateljskem krogu. Vsak dan smo lahko tam sedeli po cele ure in nič nam ni ušlo.²⁵ Kavarne so bile odprte od petih ali šestih zjutraj do dveh po polnoči. Zjutraj so vanje zahajali hotelski gostje na zajtrke, saj jih v mnogih hotelih niso pripravljali. Priljubljen je bil tako imenovani dunajski zajtrk, sestavljen iz skodelice prave kave z mlekom, žemljice, masla, marmelade in kuhane jajčka. V dopoldanskem času so prihajali gostje na poslovne pogovore ob kavi, meščanske gospe pa so se po nakupovanju na tržnici ali v mestnih trgovinah ustavile še v kavarni na kavici in klepetu. Opoldne, ko so Mariborčani večinoma kosili doma, so se kavarne nekoliko spraznile, od štirinajste ure do polnoči pa so se spet polnile.

V kavarne je zahajala tedanja družbena smetana: tovarnarji, odvetniki, zdravniki, profesorji, uslužbenci sodišča in srezkega načelstva, visoke vojaške osebnosti. Preprosti ljudje v kavarne niso zahajali, saj je bila cena pijač v kavarnah znatno višja kot v preprostejših gostinskih lokalih, za njen obisk pa je bila poleg denarja potrebna vsaj še elegantnejša obleka. Nekatero družbo so v kavarno zahajale vsak dan, saj so imele v njih rezervirano svojo stalno mizo, tako imenovani "štamtiš". Poleg pogovorov je bilo pomemben del kavarniškega življenja branje časopisov in revij, ki so jih imele vse kavarne obilo. Moški so segali predvsem po domačih in tujih (avstrijskih, nemških, švicarskih, francoskih) časopisih, ženske pa po ilustriranih revijah in modnih časopisih. Z njimi je kavarne zalagal mariborski knjigar Viljem Heinz, ki je proti ustreznemu plačilu dostavljal v kavarne nove tuje časopise in revije.

Gostinska ponudba v kavarnah je bila omejena predvsem na velik izbor brezalkoholnih in alkoholnih pijač, jedi v kavarnah praviloma niso stregli. Med gostinci je veljalo pravilo, da naj v kavarnah ne diši po hrani, zato so svojim gostom ponujali samo manjše prigrizke, kot npr. obložene kruhke, hrenovke in kuhana jajčka. Pester pa je bil izbor peciva in slaščic. Za to so skrbeli kavarniški slaščičarji, ki so v boljših kavarnah vsak dan pekli domače torte in peciva. K popoldanski kavi so pripravljali rahle, maslene briose, orehove in vanilijeve rogljičke, janeževe upognjence. Od tort je bila po dunajski tradiciji priljubljena *Sacher* torta, pa tudi orehova, čokoladna in doboš torta. Danes tako priljubljenih sadnih kup in solat niso pripravljali, znana je bila le tako imenovana "karamel banana", ki pa je bila zelo draga, saj je konec tridesetih let v kavarni Astorija stala od deset do dvanajst din in so jo zato zelo redko naročali.²⁶

V poletnem času so v kavarnah izdelovali tudi sladoled, narejen iz naravnih arom vanilije in čokolade in pa sadežev, kot npr. marelic, malin, jagod in lešnikov. Ponujali so ga samega ali s stepeno smetano, pa tudi v ledeni kavi. Drugih jedi v kavarnah gostom niso pripravljali.

Zelo pester pa je bil izbor brezalkoholnih in alkoholnih

pijač. Po pripovedovanju nekdanjega natakara so čez dan naročali obiskovalci predvsem brezalkoholne pijače (okrog 70%), zlasti kavo in druge tople napitke. Zvečer pa je narasla tudi prodaja alkoholnih pijač, ki je zavzemala kar polovico vse prodaje. Med brezalkoholnimi pijačami je bila najpomembnejša kava. To so ponujali različno pripravljeno: turško (kuhano in servirano v džezvici), moka (prava kava, kuhana v večjem loncu in servirana v skodelici), ekspreso in kapucinar (v skodelico prave kave so kanili nekaj kapljic mleka). Med toplimi napitki so bile znane še čokolada, kakav in pa pravi in zeliščni čaji. Tople napitke so servirali v posameznih skodelicah ali v tako imenovanih "servisih". To je pomenilo, da so obiskovalcu prinesli vrček toplega napitka, npr. kave, vrček mleka, sladkor in po želji še stepeno smetano, tako da si je obiskovalec po svojem okusu sam mešal in nalival napitek.

Med alkoholnimi pijačami, ki so jih gostje naročali v kavarnah zlasti ob večerih, so bila najbolj priljubljena kvalitetna buteljčna vina domačih proizvajalcev iz severovzhodne Slovenije. To je bilo npr. vinogradniško veleposestvo Clotar Bouvier, ki je med vini ponujalo buteljke jeruzalemskega rizlinga, šipona in murskega bisera, ali veletrgovec z vini Perko von Monshof iz Radenec, ki je prodajal buteljčna vina radenski biser, *risling du Rhin*, *musque* in grajsko kapljico. Njihova cena se je gibala od 20 do 60 din za buteljko.²⁷ Veliko večja kot danes je bila v tedanjih kavarnah prodaja šampanjca, ki so ga posamezne družbe naročale ob različnih praznovanjih veselih osebnih in poklicnih dogodkov. Kavarne so ponujale šampanjce in peneča vina domačih proizvajalcev (npr. *Bouvier Cuvée réservée*, *Bouvier Demi sec*, *Bouvier sec*), kot tudi francoskih (npr. *Mumm-Corden vert*, *Cordon rouge*, *Veuve Pommery*). Njihova cena pa je bila dokaj visoka, saj je steklenica stala od 160 din za domač proizvod, do 400 din za francoski,²⁸ zato so si ga lahko privoščili le najpremožnejši gostje.

Med drugimi alkoholnimi pijačami, ki so bile priljubljene med obiskovalci kavarn, je potrebno omeniti jagodne, breskove in pomarančne bovle. Te so naročale predvsem ženske. Pred drugo svetovno vojno pa so bili zelo cenjeni tudi različni likerji (jajčni, čokoladni, kuminov, višnjeve ipd.) in desertna vina (vermut *Cinzano*, *malaga* in *marsala*). *Cocktaile*, med najbolj priljubljene je sodil tako imenovani kostolomec, *fiz-zie* in podobne pijače, pa so zaradi visoke cene (od 15 do 25 din) obiskovalci naročali le ob izjemnih priložnostih.

Kavarne so bile gostinski lokali, kamor so gostje zahajali zaradi družabnosti in konzumiranja pijač. Cena teh je bila tudi do trikrat višja kot v navadnih lokalih, saj so kavarniški gostje ob skodelici kave lahko posedali več ur, zato pa je bilo potrebno plačati nekakšno konzumacijo. Cena skodelice prave kave ali čaja se je gibala od 4 do 6 din, cena bele kave je bila 5 din, skodelica vroče čokolade je stala 8 din, čaj v vrčku pa 10 din. Žemljice so v kavarni stale 50 par, lep kos torte pa 3 din.²⁹

Te cene, kljub temu da so bile nekoliko višje kot v preprostejših gostinskih lokalih, za večino pripadnikov srednje in višje plasti Mariborčanov niso bile pretirane, saj so si pogostoma vsak dan privoščili obisk kavarne. Če ne drugega, so

25 Stefan Zweig, *nav. delo*, str. 54.

26 Po pripovedovanju dolgoletnega natakara kavarne Astorija, gospoda Ivana Habjana.

27 Reklamna knjižica *Grajski kino kavarna in bar. Maribor 1938*, strani niso označene.

28 Prav tam.

29 Po pripovedovanju Ivana Habjana.

si naročili skodelico prave kave, te namreč po domovih praviloma niso kuhali, in ob njej brali časnike ali revije in klepetali z znanci in prijatelji.

BIFEJI

Obdobje po prvi svetovni vojni je obdobje naraščajoče industrializacije in s tem povezanega večjega zaposlovanja žensk. Podobno kot tudi v drugih evropskih mestih se je zato tudi v Mariboru povečala potreba po uživanju hrane in pijače zunaj doma, posebno še tako imenovane hitro pripravljene hrane, za katero je bilo potrebno od naročila do postrežbe čakati zelo kratek čas. Tudi pijača se je glede na hiter tempo življenja začela uživati kar stoji, saj je za sedenje po gostinskih lokalih marsikomu zmanjkovalo časa. Znanilci te nove dobe so bili bifeji, ki so se pojavili v mestu po prvi svetovni vojni. Njihovo število je od leta 1926, ko jih je bilo v Mariboru pet, naraslo v devetih letih na 13 lokalov.³⁰ Najznamenitejši je bil gotovo Avtomatični bife v na novo zgrajeni palači banovinske

hranilnice na vogalu gornje Gosposke (današnje Tyrševe) in Slovenske ulice. Odprli so ga 18. marca 1932, na predvečer Jožefovega, tega tako priljubljenega praznika med Mariborčani. Kot je poročal mariborski večernik *Jutra*, je lokal takoj po odprtju postal pravcata atrakcija. Oba praznična dneva je bil naval tako velik, da je lokal, kljub temu da je bil bife avtomatski, težko postregel vsem gostom.³¹ V bifeju so bili nameščeni avtomati, steklene vitrine z jestvinami, ki jih je lastnik Valjak kupil na Dunaju. V režo si vrgel kovanec, avtomat pa je postregel z želeno jedjo ali pijačo. Ponujali so raznovrstne obložene kruhke, torte, sladoled in pijače. Namestili pa so tudi prvi ekspresni aparat za kuhanje kave, ki je po svoji kvaliteti slovela med Mariborčani, saj so nanjo prihajali celo iz bližnjih kavarn.³² Največ obiskovalcev je bilo med tedanjo mladino, predvsem študenti, to je dijaki višjih letnikov gimnazij, ki so lokal obiskovali ves dan, posebej pa še proti večeru, ko je mimo lokala potekala večerna promenada. Pred lokalom je bilo namreč eno izmed njenih priljubljenih postajališč.

Summary

NUTRITION IN MARIBOR IN THE TWENTIES AND THIRTIES OF THE 20th CENTURY

(A Doctoral Dissertation at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, May 1995)

Maja Godina Golija

Several years of the authoress' research of the life and culture of the inhabitants of Maribor before the Second World War have been continued and completed with her doctoral dissertation. Nutrition reflects everyday life of individuals and family units, their daily, weekly and annual rhythm, material and social position, celebrations, customs, knowledge, values and mental range. Food is the cultural goods that connects people with different religious and social rules and divide them at the same time.

Researching this thematic, the authoress originated from contemporary, generally accepted ethnological theoretical background. Ethnologists do not take food only as a means for satisfying the primary physiological needs (hunger and thirst), but as one of the basic segments of human culture. When researching nutrition, ethnologists start with studying meals. Through all stages of the development of European civilization meals have been one of the most important instances of the daily or periodic (for example at feast days) communication between people. Nutrition has therefore not only narrow, physiological function, but also the broader one, which is, according to some researchers, even more important, and that is social and cultural meaning.

The doctoral dissertation has ten chapters: Food as a Cultural Good, The Subject Treated, Sources and Literature, Provision with Foodstuffs and Cooking, Daily Meals, Everyday Dishes, Festive Dishes, Eating Out, Food Habits and Table Manners, Knowledge of Culinary, and Conclusion. Some chapters are a considerable novelty for the Slovene ethnological literature, since the problems they deal with have not yet been comprehensively treated in the Slovene professional literature that has existed up to now. One of such is the chapter on eating out (in the inns, restaurants, cafeterias and bars of Maribor). The present contribution is about nutrition in inns.

³⁰ Bogo Tepfý, *nav. delo*, str. 25.

³¹ (Nepodpisano), *Otvoritev avtomatskega bifeja*, *Mariborski večernik Jutra* 6, 21. marec 1932, str. 2.

³² Janez Cundrič, *n. n. m.*

ETNOLOGIJA IN ANTROPOLOGIJA V MEHIKI

Avtorica v prispevku na kratko prikaže razvoj etnologije v Mehiki in njeno povezavo z antropologijo. Podobno kot danes slovenske so mehiške etnologe že pred desetletji pestili metodološki problemi glede vsebinske in terminološke razmejitve med strokama. V Mehiki so bili tovrstni problemi toliko bolj aktualni zaradi nenehnega vpliva različnih tujih šol, ki so sooblikovale nacionalno vedo. Mehika je zaradi etnične in kulturne pestrosti za zunanji svet precej zanimiva in tako obema strokama že od začetka ponuja ugodna tla za razvoj in preverjanje najrazličnejših teorij o človeku.

Če izpustimo dela zgodnjekolonijalnih kronistov,¹ potem lahko rečemo, da se je **etnologija** začela v Mehiki razvijati po letu 1890, ko je **Carl Lumholtz** naredil prve sistematične terenske raziskave med skupinami *Huichol*, *Tarahumara*, *Pápago* in *Cora*. Carl Lumholtz ni bil niti etnolog niti antropolog, pa tudi Mehikanec ne. Bil je prirodoslovec norveškega rodu, njegove ekspedicije je plačal *American Museum of Natural History*, kljub temu pa ga imajo mehiški etnologi za začetnika etnologije v Mehiki, saj njegovo delo *El México desconocido* ali *Unknown Mexico* (1902) predstavlja začetek sodobnega etnološkega ustvarjanja na mehiških tleh.

V obdobju med letoma 1890 in 1910 so na območju Mehike raziskovali večinoma tuji znanstveniki, najpogosteje prirodoslovci: med letoma 1889 in 1904 je francoski kemik **Leon Diguët** preučeval etnične skupine v Sierrri Madre Occidental in Baji Californiji. Njegova zbrana dela hranijo v *Musée de l'Homme*. Profesor z Univerze v Chicagu **Frederick Starr** je preučeval etnične skupine v Puebli, Oaxaci, Chiapasu in na Yucatanu. Nemški geograf in etnolog **Karl Sapper** z Univerze v Tübingenu je med letoma 1897 in 1900 napravil prve pomembne raziskave med Maji in Sokeji v Chiapasu in na Yucatanu. **Alfred Tozzer** pa je med letoma 1903 in 1905 raziskal življenje in kulturo Lakandonec - med mnogimi drugimi raziskovalci, ki jih na tem mestu ne omenjamo.

V približno istem obdobju zasledimo tudi pionirje mehiške nacionalne etnologije oz. etnografije: dr. **Nicolas Léon** je začel leta 1905 z etnološkimi in lingvističnimi raziskavami med Indijanci Popoluca. Dr. Léon je v *El Museo Nacional* vodil etnološki seminar in objavljaj v muzejskih *Anales*. V *Anales* sta 1907 leta objavila krajšo monografsko študijo o Indijancih Nahua iz Jalisca tudi **Carlos Macías** in **Alfonso Rodríguez**; **Miguel Othón de Mendizábal** pa je prav takrat začel preučevati religiozni sinkretizem znane romarske poti v Chalmi. Vsi štirje so bili vezani na muzejsko delo in ob-

javljanje v muzejskem zborniku.

Predmet etnologije so bile sprva le tiste etnične skupine Mehike, ki so jih zaradi različnih faktorjev pojmovali kot **domorodske**, tj. tiste, ki niso bile in se niso čutile identificirane z nacionalno družbo oz. niso bile integrirane vanjo; tiste torej, ki so bile zaradi ekonomske, lingvistične in religiozne drugačnosti pod večjim pritiskom eksploatacije s strani mestiške družbe in njenih interesov (Barbro Dalhgren Jordán, 1988: 83-84). Medtem ko so bile te iste skupine oz. njihove skupnosti za evropske etnologe zanimive zgolj iz akademskih razlogov, so za domače etnologe predstavljale tudi praktičen predmet raziskovalnega dela, izhajajoč iz perečih problemov nastajajoče sodobne družbe. Problem vsesplošne marginalnosti, zlasti pa ekonomske eksploitanosti indijanskih skupnosti, je eden ključnih problemov mehiške družbe od začetkov Kolonije do danes. Problem je postal posebej pereč v drugi polovici 19. stoletja, ko je razlika med sodobnim tržnim gospodarskim sistemom nacionalne države in socialno-ekonomsko zaprtostjo lokalnih skupnosti postala neobvladljiva.

Medtem ko predstavlja Indijanec za evropskega raziskovalca **družbeno neobremenjeno drugačnost**, predstavlja za mehiškega raziskovalca nujno **družbeno obremenjeno drugačnost**. V Mehiki Indijanec ni nikoli poosebljal "dobrega divjaka", tudi kot simbol nove mestiške države ne. Kot predkolonialni prežitek predstavlja v ideologiji moderne države edini konkretni predmet **identifikacije ameriške drugačnosti** v primerjavi z Evropo. In če so evropski etnologi med mehiškimi domorodci oblikovali in preverjali nove teorije o človeku in njegovi kulturi, so se mehiški etnologi iz zgoraj omenjene konkretne soočenosti z družbeno realnostjo kmalu začeli boriti za **pravilno vrednotenje indijanskih skupnosti** in njihove kulture. Kljub močnim vplivom evropskih in severnoameriških metodoloških tokov pozna mehiška nacionalna etnologija samostojno pot, ki sloni na specifični družbeni praksi.

Razvoj mehiške etnologije in antropologije je vezan na revolucijo in njene ideološke, politične in socialne spremembe. Nova socialna politika je vrnila lokalnim indijanskim skupnostim del skupnih zemljišč, uvedla zakonsko-pravno enakost Indijancev in pripomogla k revalorizaciji avtohtone kulture nasploh. Problemi še zdaleč niso bili rešeni, začele so se uveljavljati le nove tendence k reševanju vse večjih socialnih prepadov sodobne družbe, zlasti k razvoju njene globalne integracije. Pri tem imajo etnologi in antropologi s svojo akademsko in aplikativno angažiranostjo precej specifično vlogo. V prvi polovici 20. stoletja so v Mehiki ustanovili lepo število institucij, ki naj bi sodelovale v integracijski politiki zmerne asimilacije lokalnih skupnosti, tisti politiki, ki naj bi si prizadevala k čim večji ohranitvi avtohtone kulture s čim

1 *Dela Sahagúna, Bernala de Castille, Diega de Lande, Motolinee* in drugih španskih kronistov šestnajstega in sedemnajstega stoletja ne predstavljajo le neprecenljivih zgodovinskih virov: nekatera med njimi, kot na primer Sahagúnova *Historia General de las cosas Nueva España* in *Diálogos azteca-españoles* (1524), si zaslužijo imena pravih znanstvenih študij. Danes si jih prilaščajo tako etnologi kot zgodovinarji, etnohistoriki in antropologi.

manjšim akulturacijskim pritiskom nacionalne družbe. Leta 1948 sta bila ustanovljena *Instituto Internacional Indigenista* in *Instituto Nacional Indigenista*, ki sta začrtala smernice indigenistične politike in njej zavezane "kompromisne antropologije". Indigenizem rodi precej velikanov mehiške etnološke in antropološke misli: **Alfonso Caso**, prvi direktor INI, več kot dvajset let energično vodi asimilacijsko politiko in podpira aplikativnost vseh antropoloških ved, saj je sam po stroki arheolog, in **Gonzalo Aguirre Beltrán**, prvo teoretsko krmilo indigenizma, razvije v svoji knjigi *El proceso de aculturación* (1957) konceptualno-metodološko osnovo indigenistične antropologije. Znotraj indigenizma se oblikuje tudi druga velika imena mehiške etnologije, kot so **Alfonso Villa Rojas**, **Julio de la Fuente** in **Ricardo Pozas**.

Antropologija, nastala znotraj indigenizma, je bila in je v službi nacionalne politike in v interesu države. Imenujejo jo tudi "kompromisna" antropologija. Ta aplikativna smer si je poiskala teoretično-metodološko osnovo v kulturnoantropološki šoli, ki je njenemu družbeno angažiranemu značaju najbolj ustrezala. Koncept **kulturne antropologije** je v Mehiko prenesel **Franz Boas**. Leta 1910 je v Ciudadu de México ustanovil *Escuela Internacional de Arqueología y Etnología* in bil njen prvi ravnatelj. Zaradi revolucije se je moral ravnateljstvu odpovedati, kljub temu pa je bil njegov vpliv daljnosežen. Holistično-integralen znanstveni pristop kulturološke šole, ki je ustrezal mehiški nacionalni politiki, je izšel iz neokantovstva in pojmuje kulturo kot homogeno celoto, izražajočo se v navadah, vedenju in miselnih formah nekega naroda. Antropologija, ki to kulturo kot celoto preučuje, je bila po Boasu **integralna znanost**, ki so jo sestavljale naslednje discipline: **fizična antropologija**, **arheologija**, **etnologija** in **lingvistika**, discipline torej, ki so celoto zajemale fragmentarno. Kasnejši razvoj mehiške antropološke znanosti je dodal še dve, **socialno antropologijo** in **etnohistorijo** ali zgodovino etničnih skupin.

Kulturnoantropološki koncept zaznamuje mehiško antropologijo z dveh plati: teoretično in institucionalno-organizacijsko. Teoretičen vpliv ima rezultate v Beltránovi razlagi kulture, koordinacijski politiki indigenizma in številnih monografskih študijah petdesetih in zgodnješestdesetih let. Drugi vpliv pa zaznamuje organizacijo mehiških strokovnih institucij, ki so **integralnega značaja**: večina muzejev, inštitutov in univerz združuje osnovne antropološke discipline - v obliki oddelkov - pod isto streho in skupnim imenom **antropologija** (*Escuela Nacional de Antropología e Historia*, ustanovljena leta 1939, *Instituto Nacional de Antropología e Historia*, ustanovljen sredi šestdesetih let, in *Museo Nacional de Antropología*, ustanovljen leta 1964, na primer).

Dr. **Emanuel Gamio** je bil v mehiških akademskih krogih prvi, ki je prevzel Boasov kulturnoantropološki koncept in ga prenesel v domačo prakso. Nadaljeval je Boasovo upravljanje *Escuela Internacional*. Leta 1920 je začel izdajati revijo **Ethnos**, pod njegovim vodenjem pa je leta 1922 izšla prva mehiška interdisciplinarna monografija *La Población del Valle de Teotihuacán*. Dr. Gamio je vzgojil vrsto že zgoraj omenjenih indigenistov in močno vplival na konceptualno-organizacijsko zasnovo antropološkega muzeja. Prav njemu pa je po eni strani očitala stara mehiška etnografska šola, da preveč širi dotedanje strokovne okvire, po drugi strani pa so mu očitale novo nastajajoče socialne smeri, da z ameriškim kulturnoantropološkim konceptom podpira nacionalno politiko in interese države (zato "kompromisna antropologija").

Tako daljnosežnih posledic, kot jih je v mehiški stroki začrtala Boasova kulturnoantropološka šola, ni povzročila

nobena kasnejša severnoameriška smer, ki je praktično ali teoretično posegla na mehiški teren. Omenimo le najvidnejše: v začetku tridesetih let prodre v Mehiko **funktionalistična** šola. Njeni najeminentnejši predstavniki so bili metodološko vezani na mehiška tla: **Robert Redfield** s svojo metodo stacionarnega raziskovanja v Tepoztlanu, **Parsons** v Mitli, **Bennett** in **Zingg** pa med Tarahumara. Po zgledu njihovih monografskih študij je naredil **Julio de la Fuente** monografijo Yalalaga, **Alfonso Villas Rojas** pa vrsto svojih monografskih del o Majih in Sokejih, ki še danes predstavljajo dobro osnovo vsake specializirane raziskave. Medtem ko je imela funkcionalistična šola večjo odmevnost med raziskovalci jugozahodne Mehike, je imel **Kroeber** s svojo kalifornijsko šolo iz **Berkeleya** večji vpliv med raziskovalci mehiškega severa - Sonore in Sinaloe. Tretja velika severnoameriška antropološka šola, ki je vplivala na mehiško nacionalno vedo, je prišla v tridesetih letih z Univerze **Tulane**. **Franz Blom** in **Oliver La Farge** sta v Chiapasu ustanovila celó svoj raziskovalni center. Prav v Chiapasu je v šestdesetih in sedemdesetih letih izvedla harvardska univerza velik raziskovalno-aplikativen interdisciplinarni projekt *Harvard-Chiapas Project*, ki ga je vodil prof. dr. **Evon Vogt**, v njem pa je sodelovalo prek sto znanih antropologov in študentov antropologije. Aplikativne raziskovalne projekte izvaja na območju Chiapasa tudi univerza **Stanford**.

Kljub veliki ideološki in strokovni izpostavljenosti Mehike severnoameriškem vplivu, se je mehiška znanstvena misel že od samih začetkov orientirala bolj po evropskih teoretičnih in metodoloških tokovih; evropski etnologi pa so prek svojih društev tudi uradno sodelovali v akcijah mehiških etnologov, arheologov itd. Že v začetku stoletja sta bili ustanovljeni *Alianza Francesa* in *Asociación Mexicana-Alemana*. Kasneje se je oblikovalo še več podobnih mednarodnih društev. Leta 1919 so začeli mehiški etnologi in antropologi skupaj z *Nemško-mehiškim društvom* izdajati strokovno revijo **México antiguo**, ki je poleg **Méxican Folkways** (1925-33) širila interdisciplinarni strokovni pristop. Odločilnega pomena za nadaljnji razvoj stroke pa ima prihod nemškega profesorja Paula Kirchoffa v letu 1936.

Paul Kirchoff Wentrup (1900-1972), nemški etnolog judovskega porekla, je končal študij ekonomije, filozofije in teologije v Berlinu, Freiburgu in Leipzigu in leta 1931 v Berlinu doktoriral iz etnologije. Delo je začel v Berlinskem etnografskem muzeju, nadaljeval pa kot raziskovalec na Univerzah v Londonu, Dublinu, Parizu in New Yorku (Columbia). Leta 1936 je prvič gostoval na etnološki katedri Nacionalnega muzeja v Ciudad Mxicu. Zaradi judovskega porekla in članstva v Nemški komunistični stranki pa je leta 1939 prevzel mehiško državljanstvo. Že leta 1937 je bil član ustanovne skupine *Departamento de Antropología de la Escuela Nacional de Ciencias Biológicas del Instituto Politécnico Nacional*, istega leta tudi soustanovitelj antropološkega društva *Sociedad Mexicana de Antropología*, in leta 1939 tudi soustanovitelj antropološke šole, ki že več kot pol stoletja vzgaja in oblikuje generacije mehiških etnologov, antropologov, arheologov in zgodovinarjev - *Escuela Nacional de Antropología e Historia*. Nato je nekaj časa gostoval v Združenih državah Amerike, po vrnitvi v Mehiko leta 1957 pa se je priključil novo nastali *Sekciji za antropologijo* na *Instituto de Historia de la UNAM*. Prav iz te sekcije se je kasneje razvila osrednja raziskovalna ustanova *Instituto de Investigaciones Antropológicas de la UNAM* (Inštitut za antropološke raziskave pri Mehiški nacionalni avtonomni univerzi).

Paul Kirchoff je bil začetnik **nove etnološke šole** v Mehiki.

V nasprotju s prvotno etnografsko opisno smerjo *Nacionalnega muzeja* je nova etnologija začela proučevati globalne probleme mehiške družbe. Usmerila se je k socialni problematiki s ciljem odkrivanja in reševanja socialnih problemov in iskanja družbene integritete. Kirchoff je kot učenec Fritza Krauseja (predhodnika *ekonomske antropologije*) izšel iz kritike tako Bastiana kot Grabnerja in njegove *teorije kulturnih krogov*. V nasprotju s kulturno plastnostjo in prostorsko distribucijo kulturnih elementov govori Kirchoff o **kulturi kot strukturirani** celoti, v kateri so medsebojno prepleteni ekonomski, socialni in religiozni elementi. Etnologija je po Kirchoffu torej veda, ki to strukturo analizira (Brígida von Mentz, 1988: 232).

Kirchoff se je učil tako pri Krauzeju kot Sapirju, Malinowskem, Rivetu in Boasu, na njegovo strokovno izoblikovanje pa je vplivala tudi njegova življenjska usoda. Historični materializem, ki si ga je izbral tako za širši svetovni nazor kot ožjo znanstveno metodo, ga bistveno ločuje od predhodnikov, zaznamuje pa tudi kasnejše generacije mehiških etnologov in antropologov vse do danes. Če **premik** etnologovega zanimanja s kulturnih elementov na človeka, družbo in **socialno problematiko** Kirchoffa bistveno ločuje od mehiške etnografske šole Nacionalnega muzeja, potem ga od severnoameriškega modela kulturne antropologije ločuje zlasti **historični** pristop. Etnologija je po njem **historična veda**, še več, je del zgodovine same.

Medtem ko je nehistorično-holističen kulturnoantropološki pristop v prvih petdesetih letih veljal za dominantnega v akademskih krogih in v uporabi indigenistični antropologiji, so novi strokovni programi tako v okviru univerz in inštitutov kot v okviru INI-ja začeli v šestdesetih letih vedno bolj uveljavljati **socialno-historičen pristop**. V indigenizmu se to vidi v opuščanju arheoloških in fizičnoantropoloških študij in uvajanju socialno-antropoloških, etnohistoričnih in etnolingvističnih raziskav, v muzealstvu se vidi v večjem poudarku na zgodovini, v znanstvenoraziskovalnem delu pa v odpiranju novih, drugače usmerjenih ustanov. Leta 1967 je znotraj jezuitske univerze *Universidad Iberoamericana* **Angel Palerm** osnoval *Departamento de Antropología Social* in *Instituto de Ciencias Sociales*. Leta 1975 je ta isti Palerm ustanovil znotraj *Nacionalnega inštituta za antropologijo in zgodovino* tudi *Centro de Investigaciones Superiores del Instituto Nacional de Antropología e Historia*, ki je pod okriljem holistično zasnovane ustanove razvijal raziskave s področja socialne antropologije, etnolingvistike, zgodovine in etno-zgodovine. Ker pa se konceptualna modela inštituta CISINAH in INAH nista ujemala, se je CISINAH organizacijsko osamosvojil in dobil novo ime *Centro de Investigaciones Superiores en Antropología Social* ali CIESAS.

Za konec petdesetletne kulturnoantropološke dominacije v Mehiki imajo zasluge zlasti trije možje: **Paul Kirchoff**, ki je konec tridesetih oz. v začetku štiridesetih let s svojo historično **etnologijo** izvedel znotraj akademskih krogov popolno reformacijo stroke, **Aguirre-Beltrán**, ki je v petdesetih letih v indigenizem in akulturacijske študije vpeljal tudi **etnohistorične** dimenzije, in **Angel Palerm**, ki je z uvedbo **socialne antropologije** konec šestdesetih let tako močno vplival na vse stare holistično zasnovane antropološke institucije, da se je do začetka devetdesetih let njihov program bistveno spremenil. Ostala so le stara imena, staro okostje, znotraj katerega se odvijajo novi programi.

In kakšno je na koncu koncev razmerje med etnografijo, etnologijo, kulturno antropologijo in socialno antropologijo v Mehiki? **Etnografija** je deskriptivna veda o kulturnih feno-

menih, ki jo je v začetku stoletja uvedla šola Nacionalnega muzeja. Namenjena je bila zlasti urejanju zbirk in se je ohranila delno v muzealstvu, delno pa kot podlaga etnološkim, kulturnoantropološkim in socialnoantropološkim študijam.

Kulturna antropologija je ime za Boasov holističen pristop k raziskavam kulture; njegov koncept je na eni strani oblikoval metodologijo t.i. antropoloških ved (fizične antropologije, arheologije, etnologije in lingvistike), na drugi strani pa determiniral formiranje t.i. nacionalnih institucij po integralnem modelu, ki je kljub vsebinsko-programskim spremembam viden še danes. Etnografija in kulturna antropologija pristopata h kulturi prek kulturnih fenomenov in njihove razlage, ena deskriptivno, druga analitično, ena fragmentarno, druga holistično; obe pa sta se oblikovali pred mehiško revolucijo in sta dandanes že preteklost. V primerjavi z njima pristopata **etnologija** - definirana in oblikovana konec tridesetih let - in **socialna antropologija** - definirana in oblikovana konec šestdesetih let - h kulturi prek socialne strukture, prek človeka in njegovih družbenih dimenzij. Medtem ko etnologija preučuje socialne, etnične in kulturne probleme različnih etničnih skupin (večinoma indijanskih) v sklopu mehiške nacionalne integritete, preučuje socialna antropologija zlasti sodobne akulturacijske probleme ruralnega in urbanega mestiškega okolja. Ker sta zaradi aktualnih problemov mestiške in indijanske družbe, ruralnega in urbanega okolja Mehiki obe potrebni, obe tudi koeksistirata; le da najdemo etnologijo znotraj okvirov nacionalnih državnih institucij (*Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Antropológicas, Instituto Nacional de Antropología e Historia, Instituto Nacional Indigenista* itd.), socialna antropologija pa znotraj socialnih, neodvisnih in privatnih inštitutov in univerz: *Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social, Departamento de Antropología Social de la Universidad Iberoamericana, Departamento de Antropología Social de la Universidad Metropolitana* itd.)

Vidimo torej, da gre v mehiškem primeru etnografije, etnologije, kulturne antropologije in socialne antropologije za različne metodološke in metodične pristope, nastale iz različnih družbenih interesov in potreb v različnih časovnih obdobjih in postavljene z različnimi cilji. Vidimo tudi, da je predmet skozi čas enega stoletja spreminjal svoje dimenzije. Kljub nujnemu dopolnjevanju vseh štirih pa danes v Mehiki ne prihaja do morebitne terminološko-vsebinske zamenjave med etnologijo in socialno antropologijo, kakor bi bilo pričakovati, ampak se zgodi, da zaradi dolgoletnega institucionalnega pripadanja etnologije t.i. antropološkim ustanovam, marsikaterega etnologa še vedno pojmujejo kot kulturnega antropologa, čeprav je kulturna antropologija v Mehiki že nekaj časa v pokoju. Upokojila jo je zgodovina s svojim socialnim razvojem.

Če homo našli Slovenci, kljub različnim okoliščinam, v katerih se je razvijala stroka, v mehiškem primeru vsaj eno uporabno idejo, homo morda kdaj le lahko rekli "Naj živita ena ali druga!" Še bolj pa bo, če homo spoznali, da se lahko **dve stroki plodno dopolnjujeta**, seveda če sta predmetno in metodološko dovolj razviti. Samo, kako pa, če sta v krizi? In če se še enkrat povrnem v Mehiko, naj obnovim dialog z enim od uspešnejših "antropologov":

"Ali se ti ne zdi, da je antropologija danes v hudi krizi?"

"Naj te ne skrbi, antropologija je vedno v krizi, zato sem nekaj časa etnolog, ko pa mi je dovolj nemirnega življenja med Indijanci, se prelevim v arheologa. Na piramidah je vedno ustvarjalni mir. Veš Mári, antropologija ni nikoli v krizi, v krizi smo mi sami."

In prav ta kriza, ki rojeva ustvarjalnost, rodi končno tudi mir. "Que viva!"

LITERATURA

- DALHGREN JORDÁN, Barbro 1988: La etnología. V: La antropología en México. Panorama histórico 5. INAH. México, str. 83-111.
- GARCÍA VALENCIA, Enrique Hugo 1995: Spanish social anthropologists in Mexico. V: Han F. VERMEULEN in Arturo Alvarez ROLDÁN (ur.), Fieldwork and Footnotes. Studies in the History of European Anthropology. Euro-

pean Association of Social Anthropologists. London, str. 219-234.

- JIMÉNEZ CASTILLO, Manuel 1988: Introducción. V: La etnología. Temas y tendencias. 1. Coloquio Paul Kirchoff. IIA-UNAM. México, str. 15-19.
- MEDINA ANDRÉS, Carlos García Mora 1983: La Quiebra Política de la Antropología Social en México 1. IIA-UNAM. México.
- MENTZ, Brígida von 1988: Los aportes de la etnología alemana. V: La antropología en México. Panorama histórico 5. INAH. México, str. 223-251.

Summary

ETHNOLOGY AND ANTHROPOLOGY IN MEXICO

Mojca Terčelj

In this contribution the authoress presents the development of ethnology in Mexico and its connection with anthropology. Decades ago the Mexican ethnologists were pressed by methodological problems concerning demarcation between the two professions in contents and terminology - which seems very similar to the present situation in the Slovene ethnology. In Mexico this kind of problems were even more topical because of the continual influence of foreign schools that contributed to forming the national science. Because of its ethnic and cultural variegation Mexico is very interesting for the outer world and so both the professions have from the very beginning been offered favourable ground for the development and examination of the theories about humankind. In the Mexican case of ethnography, ethnology, cultural anthropology and social anthropology it is all about various methodological and methodical approaches that have resulted from different social interests and needs in different periods of time, and have been set up with different aims. But in spite of the necessary supplementing of all the four, the eventual contents-terminology exchange between ethnology and cultural anthropology has nowadays not occurred in Mexico although one would expect that. Moreover, it happens that due to several years of institutional belonging of ethnology to the so-called anthropological institutions many ethnologists are still considered as cultural anthropologists, although it is long ago since cultural anthropology in Mexico was retired. It was history that caused its retirement; history with its social development. Ethnography in Mexico is a descriptive science about the cultural phenomena. It was established at the beginning of the century by the school of the National Museum. It was intended especially for putting collections in order and has been preserved partly in museology and partly as the basis for ethnological, cultural-anthropological and social-anthropological studies. Cultural anthropology is the name of Boas's holistic approach to the researches of culture. On the one hand his concept formed methodology of the so-called anthropological sciences (physical anthropology, archaeology, ethnology and linguistics), while on the other hand it determined the formation of the so-called national institutions according to the integral model which can still be seen despite the changes of contents and programme. Ethnography and cultural anthropology approach culture through cultural phenomena and their explanations; one descriptively, the other analytically, one fragmentary, the other holistically, yet both were shaped before the Mexican revolution and are nowadays considered past time. With comparison to them ethnology - defined and formed at the end of the thirties - and social anthropology - defined and formed at the end of the sixties - approach culture through social structure, through man and his social dimensions. While ethnology studies social, ethnic and cultural problems of different (mostly American-Indian) ethnical groups in the frames of Mexican national integrity, social anthropology is especially concerned with the contemporary acculturation problems in the mestizos' rural and urban environment. Since because of the topical problems of the mestizos' and Indians' society, rural and urban environment, Mexico needs both of them, they both co-exist, just that ethnology can be found within the frames of national state institutions, while social anthropology is within social, independent and private institutes and universities.

GORA V SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMIH

V članku je avtorica hotela preveriti, ali se v slovenskih ljudskih pesmih kaže predstava o gori, ki stoji na poti med tem in onim svetom, tako kot je vidna v slovanskih jurjevskih pesmih in v mitičnih predstavah mnogih narodov. Pri pregledu slovenskih ljudskih pesmi lahko te glede na pomen gore, ki se kaže v njih, razdelimo v naslednje skupine:

1. skupina pesmi, v kateri gora nastopa kot mejnik na poti, ki vodi na drugi svet;
2. gora se kaže kot mitični kraj;
3. gora pomeni kraj, od koder ni vrnitve;
4. gora se povezuje z ljubezensko zvezo in incestno poroko.

Ta članek nima posebnih pretenzij. Ima zgolj namen ugotoviti, kakšen je pomen oziroma funkcija (črne) gore v slovenskih ljudskih pesmih. Gora ima namreč v kozmoloških predstavah raznih narodov jasno funkcijo: je tista, ki "omogoča stik med zemljo in nebom" (Eliade 1985: 205). Da je model svetovne gore ohranjen v slovenskih verovanjih in pripovedkah, je pokazal že Z. Šmitek (prim. Šmitek 1994). Sama sem želela raziskati, ali se tudi v ljudskih pesmih morda kažejo sledovi neke praslovanske (ali starejše) predstave o gori, ki leži na poti med tem in onim svetom oziroma pomeni skupaj z vodo nekakšno pot na oni svet, mejo med tem in onim svetom. R. Katičič namreč v svojih člankih o Juriju omenja goro kot eno izmed postaj na poti Jurija iz Velesovega sveta mrtvih na ta svet - potrditve za to najde v mnogih jurjevskih pesmih slovanskih narodov. Pot, ki jo mora prehoditi Jurij (Jarilo), ko prihaja z onega sveta na ta svet, "vodi kroz prostor koji je rasčlanjen na mor-e, gora, dolč, lesč, logč, i završava u polju (pol-e)." (Katičič 1989: 50.) Ali pa se gora tudi v drugih pesmih kaže kot pot na drugi svet?

Po pregledu slovenskih ljudskih pesmi in molitev, ki omenjajo goro, lahko opazimo, da se gora res skupaj z vodo (in trato, ki je lahko analogna polju) v kar nekaj primerih pojavlja kot ena od postaj na poti duše na drugi svet:

"Tam stoji svet tempalj,
V svetem tempelju ena zlata miz'ca.
Okol' zvate miz'ce stoje zvat' stol',
Trinajst jogrov.
Marija špencera po svetem tempelju.
Ena uboga duša pršla
Čez visoko goro, čez zeleno trato,
Čez globoko vodo, čez peklenšče vrata.
Sovražnik' so rekli:
'Duša, pober' se ti od nas,
Ti nimaš n'č pr' nas,
Ti 'maš od sam'ga Jezusa Kristusa
Zvat' patmoštrček.'"

(Duša z zlatim patmoštrom, Štrekelj, št. 391)

"...Ena dušica priteče,
Marija tako reče:
'Vprašajmo to dušico, od kod je prišla!
'Jest sem prišla
Čez kamnite goré
Čez globoke vodé!'"

(Novak, št. 181)

Tudi pot do Marije, ki je v raj, se pravi onstranstvu (ali pred njim), vodi prek vode in gore:

"...Pojmo gledat
Na gorico,
Na vodico,
Kaj Marija dela.
Verne duše napaja,
V sveti raj poslaja..."

(Novak, št. 75, Gorenjska)

Deloma pa bi lahko isti pomen, sicer že zelo zabrisan in spremenjen, našli tudi v nekaterih drugih pesmih, ki jih lahko razporedimo v naslednje skupine:

V prvo skupino bi lahko uvrstili pesmi, v katerih je gora vključena v predstavo o nekem mitičnem kraju, onstranstvu (v katerem lahko prebivajo bajna bitja ipd.), ki ima seveda lahko tudi krščansko preobliko: nebesa, kraj, kjer živijo svetniki ipd.

"...Tam stoji, leži gora visoka,
Na gori drevca zelena.

Po drevcem hladna senčica,
V senčici zvira merzla voda,
Merzla voda studenšica.

Pri vodi stoji zlati stou,
Na stoli kleči Marija.

V krilci derži dete mlado,
Dete mlado, smilenga Jezusa..."

(Marija na zlatem stolu pri mrzli studenčnici,
Štrekelj, št. 4944, na Krasu med Gorico in Trstom)

"Tam stoji visok ta hrib,
Z hriba teče mrzla voda,
Mrzla voda studenčnica.
Na hribu stoji prelepi stol,
Na stolu sedi Marija.
V krilci pestva dete mladó,
Dete mladó, sam'ga Jezusa..."

(Marija hoče Jezusa trpljenju odnesti,
Štrekelj, št. 442, iz Volčan na Tolminskem)

V drugi skupini pesmi se gora enači s koncem, krajem, od koder ni vrnitve:

"Štrukaj Mėrtin,
 Či si biu?
 V Šempetri
 Per ljubi moji teti.
 Kej si dielou?
 Štrecā viu.
 Kej t' je dala?
 Ano golo peščece.
 Kam s' je denu?
 Zdolej pod gonjiščāce.
 Či je tisto gonjiščāce?
 Uosa s' je razdrā.
 Či sā tistā uosa?
 Uou jih je snou.
 Či je tisti uou?
 Sekirca ga je ubila.
 Či je tista sekirca?
 U gm poskočila.
 Či je tisti gm?
 Uosa z' ga pojiēle.
 Či sā tistā uosa?
 Uk jih je snou.
 Či je tisti ūk?
 Na Čm vrh je šou pēt uodu
 In ga nā bu več nazaj!" (Štrekelj, št. 7494, z Gorjanskega)

Tudi različica iz Ščednja se konča podobno:

"...Či so tičēe?
 So šle gor na an hrib,
 Boh je - nā dej
 Več dol prit!" (Štrekelj, št. 7495)

Toda na poti Jurija iz dežele mrtvih v deželo živih, kot piše R. Katičič, pride do srečanja z njegovo sestro Maro in med njima pride do incestne poroke, ki zagotavlja plodnost. Tako postane jasnejša povezava med goro in poroko oziroma ljubezensko zvezo z dragim, ki živi za goro, o kateri beremo v nekaterih pesmih:

"Lep je vrtec ograjen,
 Pun je rožic nasajen.
 Vsakojake, rumene,
 Največ mudre, zelene.
 Mimo pala stezica,
 Po nji šeče grofica.
 Klanja ji se grofica.
 Klanja ji se rožica.
 Još govori grofica:
 'Kaj se klanjaš rožica?
 Ja te nimam komu dat'.
 Čačka, majka prestari,
 Bratje, sestra premladi.
 Moj je dragi daleko.
 Preko devet čmih gor.
 Za goro je čmi bor,
 Za borom je beli grad,
 Na sred' grada stolec zlat,
 Na njem sedi dragi moj.
 Na prstu mu prsten moj,
 Da se pozna dragi moj.
 Z belim perom prepisuje,
 Na me tužno premišljuje."
 (Komu bi rože trgala, Štrekelj, št. 1095, iz Adlešičev)

V naslednjih dveh pesmih pa je že prišlo do srečanja dekleta (Mare) z njenim dragim oziroma je v drugi pesmi na poti prek črne gore k svojemu dragemu (v mitu je sicer ravno obratno in je Jurij tisti, ki pride prek gore k Mari):

"Čma gora pod večer zvonila,
 Čez njo Mare sinoč odpeliana
 Za njom majka guste glase šalje:
 Jesi t' Mare vikla al' nevikla?
 In jes' majko vikla i nevikla?
 Stan svekre, kaj milani čačko.
 Svekrvica, kaj milana majka,
 Dve zalvice, kaj mile sestrice,
 Dva diverka, kaj mila brajenka."

(Srečna Mare, Šašelj II., št. 6; zap. Kata Peteh iz Tribuč)

"Majko čerko daleko udala,
 Vavek glase za njo pošiljala:
 'Hodi Mare k meni na goščenje!
 'Ovo so mi moj Ive mlajeni,
 Mi se čuje moje majke grlo,
 Da mi hod' mo k majki na goščenje!
 Kadar prišlo na vrh gore črne:
 'Hodi Ive, nikder ne postavaj,
 Mi se čuje moje majke grlo'..."

(Čudno goščenje, Šašelj II., št. 1; zapisala Kata Peteh iz Tribuč)

Morda bi lahko v to skupino uvrstili tudi pesem Zorja prstan pogubila (Štrekelj, št. 5040, iz Drašič), ki so jo prepevali s kresa grede. Tudi v tej pesmi se nahajata dekle in njen ljubi očitno med vodo in goro: dekle izgubi prstan "maj vodo, maj goro, maj tem drobnem kamenkom" - prstan iščejo vsi po vrsti - njen oče, mati, brat, sestra - toda najde ga šele njen dragi.

Voda in gora se včasih pojavljata tudi v zvezi z vilami, ki prebivajo na gori, ob vodi ipd., ter črna gora tudi kot groznja, kar bi se lahko deloma prekrilo s prvo skupino pesmi. Zdi se, da torej tudi v nekaterih slovenskih ljudskih pesmih lahko najdemo sledove mitske predstave o gori, ki se nahaja na meji med svetovoma in prek nje vodi pot na drugi svet, čeprav je seveda še mnogo pesmi, iz katerih ta predstava ni vidna in ima v njih gora lahko tudi zelo drugačen pomen.

LITERATURA:

- ELIADE, Mircea 1985: Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze. Novi Sad.
- KATIČIČ, Radoslav 1989a: Hoditi - roditi. Tragom tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti. V: *Studia ethnologica* 1. Zagreb, str. 45-63.
- KATIČIČ, Radoslav 1989b: Dalje o rekonstrukciji tekstova jednog praslavenskog obreda plodnosti. V: *Studia ethnologica* 2. Zagreb, str. 35-47.
- KATIČIČ, Radoslav 1991: Dalje o rekonstrukciji tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti (II). V: *Studia ethnologica* 3, Zagreb, str. 35-41.
- NOVAK, Vilko 1983: Slovenske ljudske molitve. Ljubljana.
- ŠAŠELJ, Ivan 1906, 1909: Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada 1, 2. Ljubljana.
- ŠMITEK, Zmago 1994: Primerjalni vidiki slovenskega ljudskega izročila o Atili. V: *Traditiones* 23. Ljubljana, str. 187-201.
- ŠTREKELJ, Karel 1980 (1895-1923): Slovenske narodne pesmi 1-4. Ljubljana.

GORA V SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMIH

V članku je avtorica hotela preveriti, ali se v slovenskih ljudskih pesmih kaže predstava o gori, ki stoji na poti med tem in onim svetom, tako kot je vidna v slovanskih jurjevskih pesmih in v mitičnih predstavah mnogih narodov. Pri pregledu slovenskih ljudskih pesmi lahko te glede na pomen gore, ki se kaže v njih, razdelimo v naslednje skupine:

1. skupina pesmi, v kateri gora nastopa kot mejnik na poti, ki vodi na drugi svet;
2. gora se kaže kot mitični kraj;
3. gora pomeni kraj, od koder ni vrnitve;
4. gora se povezuje z ljubezensko zvezo in incestno poroko.

Ta članek nima posebnih pretenzij. Ima zgolj namen ugotoviti, kakšen je pomen oziroma funkcija (črne) gore v slovenskih ljudskih pesmih. Gora ima namreč v kozmoloških predstavah raznih narodov jasno funkcijo: je tista, ki "omogoča stik med zemljo in nebom" (Eliade 1985: 205). Da je model svetovne gore ohranjen v slovenskih verovanjih in pripovedkah, je pokazal že Z. Šmitek (prim. Šmitek 1994). Sama sem želela raziskati, ali se tudi v ljudskih pesmih morda kažejo sledovi neke praslovanske (ali starejše) predstave o gori, ki leži na poti med tem in onim svetom oziroma pomeni skupaj z vodo nekakšno pot na oni svet, mejo med tem in onim svetom. R. Katičič namreč v svojih člankih o Juriju omenja goro kot eno izmed postaj na poti Jurija iz Velesovega sveta mrtvih na ta svet – potrditve za to najde v mnogih jurjevskih pesmih slovanskih narodov. Pot, ki jo mora prehoditi Jurij (Jarilo), ko prihaja z onega sveta na ta svet, "vodi kroz prostor koji je rasčlanjen na mor-e, gora, dolč, lesč, logč, i završava u polju (pol-e)." (Katičič 1989: 50.) Ali pa se gora tudi v drugih pesmih kaže kot pot na drugi svet?

Po pregledu slovenskih ljudskih pesmi in molitev, ki omenjajo goro, lahko opazimo, da se gora res skupaj z vodo (in trato, ki je lahko analogna polju) v kar nekaj primerih pojavlja kot ena od postaj na poti duše na drugi svet:

"Tam stoji svet tempelj,
V svetem tempelju ena zlata miz'ca.
Okol' zvate miz'ce stoje zvat' stol',
Trinajst jogrov.
Marija špencera po svetem tempelju.
Ena uboga duša pršla
Čez visoko goro, čez zeleno trato,
Čez globoko vodo, čez peklenšče vrata.
Sovražnik' so rekli:
'Duša, pober' se ti od nas,
Ti nimaš n'č pr' nas,
Ti 'maš od sam'ga Jezusa Kristusa
Zvat' patmoštrček.'"

(Duša z zlatim patmoštrom, Štrekelj, št. 391)

"...Ena dušica priteče,
Marija tako reče:
'Vprašajmo to dušico, od kod je prišla!
Jest sem prišla
Čez kamnite gore
Čez globoke vodé!'"

(Novak, št. 181)

Tudi pot do Marije, ki je v raju, se pravi onstranstvu (ali pred njim), vodi prek vode in gore:

"...Pojmo gledat
Na gorico,
Na vodico,
Kaj Marija dela.
Verne duše napaja,
V sveti raj poslaja..."

(Novak, št. 75, Gorenjska)

Deloma pa bi lahko isti pomen, sicer že zelo zabrisan in spremenjen, našli tudi v nekaterih drugih pesmih, ki jih lahko razporedimo v naslednje skupine:

V prvo skupino bi lahko uvrstili pesmi, v katerih je gora vključena v predstavo o nekem mitičnem kraju, onstranstvu (v katerem lahko prebivajo bajna bitja ipd.), ki ima seveda lahko tudi krščansko preobleko: nebesa, kraj, kjer živijo svetniki ipd.

"...Tam stoji, leži gora visoka,
Na gori drevca zelena.

Po drevcam hladna senčica,
V senčici zvira merzla voda,
Merzla voda studenšica.

Pri vodi stoji zlati stou,
Na stoli kleči Marija.

V krilci derži dete mlado,
Dete mlado, smilenga Jezusa..."

(Marija na zlatem stolu pri mrzli studenčnici, Štrekelj, št. 4944, na Krasu med Gorico in Trstom)

"Tam stoji visok ta hrib,
Z hriba teče mrzla voda,
Mrzla voda studenčnica.
Na hribu stoji prelepi stol,
Na stolu sedi Marija.
V krilci pestva dete mladó,
Dete mladó, sam'ga Jezusa..."

(Marija hoče Jezusa trpljenju odnesti, Štrekelj, št. 442, iz Volčan na Tolminskem)

V drugi skupini pesmi se gora enači s koncem, krajem, od koder ni vrnitve:

"Štrukajj Měrtin,
 Či si biu?
 V Šempetri
 Per ljubi moji teti.
 Kej si diélou?
 Štrena viu.
 Kej t' je dala?
 Ano golo peščāce.
 Kam s' je denu?
 Zdolej pod gonjiščāce.
 Či je tisto gonjiščāce?
 Uosa s' je razdrā.
 Či sa tistā uosa?
 Uou jih je snou.
 Či je tisti uou?
 Sekirca ga je ubila.
 Či je tista sekirca?
 U grm poskočila.
 Či je tisti grm?
 Uosa z' ga pojiéle.
 Či sa tistā uosa?
 Uk jih je snou.
 Či je tisti úk?
 Na Čm vrh je šou pět uodu
 In ga nā bu več nazaj!" (Štrekelj, št. 7494, z Gorjanskega)

Tudi različica iz Ščednja se konča podobno:

"...Či so tičce?
 So šle gor na an hrib,
 Boh je - nā dej
 Več dol prit!" (Štrekelj, št. 7495)

Toda na poti Jurija iz dežele mrtvih v deželo živih, kot piše R. Katičič, pride do srečanja z njegovo sestro Maro in med njima pride do incestne poroke, ki zagotavlja plodnost. Tako postane jasnejša povezava med goro in poroko oziroma ljubezensko zvezo z dragim, ki živi za goro, o kateri beremo v nekaterih pesmih:

"Lep je vrtec ograjen,
 Pun je rožic nasajen.
 Vsakojake, rumene,
 Največ mudre, zelene.
 Mimo pala stezica,
 Po nji šeče grofica.
 Klanja ji se grofica.
 Klanja ji se rožica.
 Još govori grofica:
 'Kaj se klanjaš rožica?
 Ja te nimam komu dat'.
 Čačka, majka prestari,
 Bratje, sestra premladi.
 Moj je dragi daleko.
 Preko devet čmih gor.
 Za goro je čni bor,
 Za borom je beli grad,
 Na sred' grada stolec zlat,
 Na njem sedi dragi moj.
 Na prstu mu prsten moj,
 Da se pozna dragi moj.
 Z belim perom prepisuje,
 Na me tužno premišljuje."
 (Komu bi rože trgala, Štrekelj, št. 1095, iz Adlešičev)

V naslednjih dveh pesmih pa je že prišlo do srečanja dekleta (Mare) z njenim dragim oziroma je v drugi pesmi na poti prek črne gore k svojemu dragemu (v mitu je sicer ravno obratno in je Jurij tisti, ki pride prek gore k Mari):

"Črna gora pod večer zvonila,
 Čez njo Mare sinoč odpelana
 Za njom majka guste glase šatje:
 Jesi l' Mare vikla al' nevikla?
 In jes' majko vikla i nevikla:
 Stari svekre, kaj milani čačko,
 Svekrvica, kaj milana majka,
 Dve zalvice, kaj mile sestrice,
 Dva diverka, kaj mila brajenka."
 (Srečna Mare, Šašelj II., št. 6; zap. Kata Peteh iz Tribuč)

"Majko čerko daleko udala,
 Vavek glase za njo pošiljala:
 'Hodi Mare k meni na goščenje!
 'Ovo so mi moj Ive mlajeni,
 Mi se čuje moje majke grlo,
 Da mi hod' mo k majki na goščenje!
 Kadar prišlo na vrh gore črne:
 'Hodi Ive, nikder ne postavaj,
 Mi se čuje moje majke grlo...'
 (Čudno goščenje, Šašelj II., št. 1; zapisala Kata Peteh iz Tribuč)

Morda bi lahko v to skupino uvrstili tudi pesem Zorja prstan pogubila (Štrekelj, št. 5040, iz Draščič), ki so jo prepevali s kresa grede. Tudi v tej pesmi se nahajata dekle in njen ljubi očitno med vodo in goro: dekle izgubi prstan "maj vodo, maj goro, maj tem drobnem kamenkom" - prstan iščejo vsi po vrsti - njen oče, mati, brat, sestra - toda najde ga šele njen dragi.

Voda in gora se včasih pojavljata tudi v zvezi z vilami, ki prebivajo na gori, ob vodi ipd., ter črna gora tudi kot grožnja, kar bi se lahko deloma prekrilo s prvo skupino pesmi. Zdi se, da torej tudi v nekaterih slovenskih ljudskih pesmih lahko najdemo sledove mitske predstave o gori, ki se nahaja na meji med svetovoma in prek nje vodi pot na drugi svet, čeprav je seveda še mnogo pesmi, iz katerih ta predstava ni vidna in ima v njih gora lahko tudi zelo drugačen pomen.

LITERATURA:

- ELIADE, Mircea 1985: Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze. Novi Sad.
- KATIČIČ, Radoslav 1989a: Hoditi - roditi. Tragom tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti. V: *Studia ethnologica* 1. Zagreb, str. 45-63.
- KATIČIČ, Radoslav 1989b: Dalje o rekonstrukciji tekstova jednog praslavenskog obreda plodnosti. V: *Studia ethnologica* 2. Zagreb, str. 35-47.
- KATIČIČ, Radoslav 1991: Dalje o rekonstrukciji tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti (II). V: *Studia ethnologica* 3, Zagreb, str. 35-41.
- NOVAK, Vilko 1983: Slovenske ljudske molitve. Ljubljana.
- ŠAŠELJ, Ivan 1906, 1909: Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada 1, 2. Ljubljana.
- ŠMITEK, Zmago 1994: Primerjalni vidiki slovenskega ljudskega izročila o Atili. V: *Traditiones* 23. Ljubljana, str. 187-201.
- ŠTREKELJ, Karel 1980 (1895-1923): Slovenske narodne pesmi 1-4. Ljubljana.

Summary

THE MOUNTAIN IN THE SLOVENE FOLK SONGS

Mirjam Mencej

In the article the authoress intended to check if the idea of the mountain, which stands on the way between this and other world, as it is evident from the Slovene songs, which are connected with St. George's Day and mythic ideas of many other nations, is present in the Slovene folk songs. After the research of the Slovene folk songs we can divide them in the following categories according to the meaning of the mountain:

1. the group of songs in which the mountain represents the boundary stone on the way to the other world;
2. the mountain shows itself as a mythical place;
3. the mountain is a place from where there is no return;
4. the mountain is connected with the loving relationship and the incestuous marriage.

Marija Cvetek

UDK 398.2(497.12 Bohinj)

Izvirno znanstveno delo. Sprejeto 28. 5. 1995

JANEZ MENCINGER IN BOHINJSKO LJUDSKO PRIPOVEDNIŠTVO

In memoriam Janez Cvetek (1958-1995)

Tudi v Bohinju so ljudsko pripovedništvo manj zapisovali kot ljudske pesmi. Te je lažje zapisovati kot pripovedi, ki so bolj osebne, namenjene sobesedniku, poslušalcu. V govoru se človek bolj avtentično in najsvobodneje izraža. Vsak pripovedovalec izraža svoj osebni odnos do zgodbe in oba, pripovedovalec in poslušalec, uživata v klenih izrazih, igri intonacij, mimiki, ironiji, humorju in smehu. Tuji zapisovalci bi težko zaznali vse glasovne finese in sintaktične posebnosti ter vse potencialne pomenske razsežnosti našega narečja (prim. Cvetek 1993).

Še največ bohinskega ustnega izročila najdemo pri pisateljih, ki so bili povezani z Bohinjem: pri Janezu Jalnu, Franu S. Finžgarju in drugih ter nenazadnje pri bohinskem pisatelju Janezu Mencingerju, saj je v večino svojih del vtikal nenapisano izročilo "trdnega, starodavnega Bohinja".

Janeza Mencingerja literarna zgodovina postavlja ob bok vavcem, s katerimi se je družil na Dunaju, a je veliko bliže Janezu Trdini, ne samo v odnosu do ljudskega izročila, temveč tudi po pripovednih prijemih, saj ga je privlačevalo "/.../ modrovanje (razpravljanje) o tem in onem, tesen stik pripovedovalca z bralcem, idejno-spoznavna plast pripovedi, humorno-ironični zasuk besede, komične situacije, ki naj osmešijo neljubo osebo, itd." (Kocijan 1984/85: 105-106).

Realist Janez Mencinger velja za pisatelja z izrednim smislom za humoristično, ironično in satirično oblikovanje pripovedi. Odvetniški poklic mu je izostril poslušal za trezno presojo in racionalno misel, ki je znala udariti in razkrinkati človeške slabosti in družbene zablode. Mencinger je v tej smeri presegel svoje predhodnike. Z vsestransko uspešnimi tradicionalnimi stilističnimi sredstvi (prenos pomena, primera,

besedotvorni stilemi, žargonizmi, stilsko zaznamovano, ekspresivno besedje itd.) v površinski jezikovni zgradbi (po zgledih ljudskega pogovornega jezika) je oblikoval satirično-groteskno parodijo (*Cmokavzar in Ušperna*), na večpomenskosti besede in sobesedilnih pomenih globinske zgradbe pa humoristično parodijo (*Vodnikov "Vršac" potlej pa še nekaj, "filozofično-estetična razprava"*). V obeh stilističnih "tehnikah" je doseženo presežek in odprl tem žanrom nove razsežnosti v površinski in globinski jezikovni zgradbi (Orožen 1982: 181).

Potrebno je tudi zapisati, da je smisel za humor, v vsem njegovem vsebinskem in jakostnem razponu, še danes pogosta komponenta bohinskega značaja. In ta sestavina je kot pripovedna perspektiva živo vraščena v bohinsko ljudsko izročilo.

Če beremo Mencingerjeva dela z etnološko pozornostjo, ugotovimo, da je bilo ustno slovstvo nasploh še živo prisotno v žitju in bitju Bohincev v prejšnjem stoletju. Izražalo se je v šegah in navadah in njihovih medsebojnih odnosih. V Mencingerjevih delih pa najdemo tudi zanimiva pričevanja o materialni kulturi prejšnjega stoletja.

V povesti *Zlo pa sir*, ki se dogaja v bohinskih planinah, pisatelj nazorno opisuje planšarski stan:

"Šest brun je zvezanih na četr, čez nje dva šperovca z nizkim slemenom, ki nosi streho v dve pleni iz klanih smrekovih deská, to je stan odzunaj. Odznotraj so ob steni široke police za mleko, ob drugi je visok oder, na vrhu koritu podobni, v njem je nekoliko sena in mahu, in pravi se mu postelja. Ob tretji steni je ognjišče iz ilovice, po steni gor so pa klini, da se piskri in cunje obešajo, čez ognjišče sta pa trama za drva. Duri v stan so nizke in ozke iz brun izsekane, pa ne drže do tal in ne do strehe, in veliko vaje je treba, preden človek ročno hodi skozi." (ZD 1: 99)

V povesti *Človek toliko velja, kar plača* Mencinger "lika" svoje rojake, ki so že v njegovem času svojeglavo gradili svoje hiše:

"Malo tako lepili hiš je na kmetih, ker naši domači zidarji večidel ne znajo več kakor postavljati kamen na kamen, obris za hišo jim večidel daje gospodar sam, in kakršen je gospodar, taka je potem hiša. Zato je tudi tako malo lepili in okusno sezidanih hiš videti. Okna so redko in gosto, velika in majhna vsa vprek postavljena, včasih še celo v eni vrsti ne; na lepoto in ravnomernost se ne gleda. Duri so postavljene, kjer si bodi, celo na voglu hiše sem videl marsikatera. Ko se pa stopi v poslopje, je homatija še večja, povsod debelo zidovje, polno voglov in neporabljenih kotov, nikjer priličnega prostora. /.../ Prav čudno je res, da na tako okornem zidovju sedi tako lepo vezana tesarija in tako trdno ostrešje. S tem pa nisem hotel reči, da so vse kmečke hiše zidane tako okorno; nekatere so celo umnejše postavljene kakor marsikatera ljubljanska." (ZD 1: 167-168)

V isti povesti Mencinger opisuje življenje Gorenjcev oziroma Bohinjcev, ki da so plesali ob neubranih strunah in neubrano cepetali, "da so ušesa bolela poslušalca, komur plesa ni bilo mar":

"Veselice naših Gorenjcev, pri katerih je ples poglavitna reč, bi potrebovale mnoge poprave. Gorenjec je počasen in resnoben, on ne poželjuje veselice in se jih tudi malokdaj udeležuje; ples in razgrajanje se mu zdi prenoro; tedaj on pleše le takrat, kadar ima v glavi že malo preveč vinskega cveta. Kako divji in surov je tedaj ples! Plesalec napevja vse moči, da pleše, dokler godcu roka ne omaga, in bolj se utruji pri plesu ene nedelje kakor pri delu celega tedna. Varovati zdravje je zadnja skrb; bokal za bokalom se zlija v razgreta telesa. Ker so tudi glave razgrete in dražljive, se vname rad prepir in ples se večidel s tem konča, da se razbije večji del stolov in včasih tudi katera črepina. /.../ Ne vem, kako je to, da je narod opustil in pozabil toliko starih, lepili in narodnih zabavnih šeg in je zanje prevzel od Nemcev to surovo zgrajanje; in da Gorenjci nimajo nobenega narodnega znamenja več kakor jezik in kozolce." (ZD 1: 159-160)

V povesti *Skušnjave in skušnje* Mencinger opisuje moško kmečko praznično nošo v prejšnjem stoletju. Takle je bil oblačilni videz gorenjskega ženina Volbenka:

"Noge so ulite v nove plave umetno pletene nogavice in črne hlače iz gamsove kože, ki so precej vroče za poletni čas. Kamižola iz lepega žemeta se okusno prijema ravnega telesa in iz vsakega žepa moli lepo zarobljena rutica; na prsniku je rajda svetlih gumbov, pod vratom je pa debela svilnata ruta s prstanom zvezana. Skoraj sem pozabil, da je srajca za vratom zavahana čez kamižolo. Na umetno razčesanih in zavihanih lasih čepi svilnata kapica, ki se samo v cerkvi raz glavo dene; na kاپici pa sedi nizek klobuk s kratkimi kraji in širokim vencem kupljenih cvetic. Tako je bil oblečen Volbenk in ravno tako so bili opravljeni vsi drugi svatje, samo da so nekateri namesto plavih nogavic imeli dolge črne skornice." (ZD 1: 281-282)

V Mencingerjevem literarnem delu je še mnogo dragocenih pričevanj o materialni in duhovni kulturi Bohinjcev, a žal še ni bilo deležno kake posebne etnološke obravnave. V svojem besedilu se bom omejila predvsem na ljudsko pripovedništvo v njegovih delih. Zanima me, kdo so bili njegovi informatorji, katere žanre je zapisoval in kako jih je sam poimenoval in vključeval v svoje literarno delo. Zanima me tudi, koliko je te ljudske pripovedi preoblikoval, kakšen odnos je imel do ljudskega izročila nasploh in katere variante še živijo v bohinjškem ustnem izročilu. Zanimivi so tudi bohinjški lokalizmi in narečne besede v Mencingerjevem literarnem ustvarjanju, a o tem kdaj drugič.

Mencinger je začel svojo slovstveno pot s poezijo; že v višji gimnaziji je začel pisati pesmi, šele vajeveci so ga na Dunaju spodbujali k pripovedništvu. Vendar je ostal vseskozi priložnostni pesnik, s svojimi iskrivo humornimi verzji je zabaval prijatelje in znance v kranjskem literarnem in zabavnem klubu ter ob raznih prazničnih priložnostih. Že v svoje pesmi je Mencinger vpletal motive iz ljudskega pripovedništva. V pesmi *Kaznjena kletev*, ki je izšla v Novicah (1855), razloži motiviko, "povestico" mu je povedala stara mlinarica Polona, govori pa o mladi dekli, ki je bila kaznovana za svoje preklinjanje.

"Živela je dekla mlada in zala,
za jezero grabit listje je šla
o mrzli jeseni, svetem Miheli.
Zlo daleč je šla, dve uri hodá,
čez kamne in skale, grape potoke;
takrat je pač grda bila stezá!

Ji trnje, kamenje noge je ranilo,
jezila se je in klela hudó,
rotíla Boga je, klicala vraga.
Zasliši jo vrag, dopade mu zlo;
prileze do nje in misli, kako bi
povrníl deklini kletev le-tó.
/.../
Neznano zatuli, vraga zagleda,
na kviško moleči skali stoji;
globoko pod njo jezero se pení,
visoko nad njo skalovje visí,
odspred in odzad visoke so stene.
Nobene rešitve za njo več ní!" (ZD 4: 293-294)

Ta "povest", ki je "nihče sedajnih ne ve, / ko jaz in Polona, mlinarica stara, /.../" na legendni način razlaga izginotje mlade deklice in izzveni v poučno svarilo:

"Ne kloni nikar, kadar si nevoljen,
da vrag te nikakor zmótil ne bo!" (ZD 4: 293-294)

Pri zbiranju bohinjškega ljudskega pripovedništva sem zapisala dve varianti razlagalne povedke o deklici, ki je izginila, ker so jo starši prekleli:

"Ana mat se j zjezova, k ja votrok lenapre ponoč votov: Jest moram scat."

Ja pa rekva: "Oh ta toj satanšč scanje!"
Sta šla vān, k so bli včasoh vodzuna te straniša na štrbunk.
K prideta vān, ja pa votrok zginov; ni bo pa dākliča nčer."
(Cvetek 1993: 176)

/lenapre: vedno;
ni bo pa dākliča nčer: ni bilo pa dekliča nikjer/

Druga povedka, zapisana pod Studorom (1991), pa razlaga, odkod ledinsko ime Pār dekālca:

"Spod Stādora Škantarjova j bva mvada, vāseva, voča jo j
pa kregov, hud ja biv nanjo, k mo j kljubova.
Ja pa voča zaklev: "Nāj te hudič vzame!"
/.../Poj ja šla, ja pa zginva.
/.../Kodār smo šlā memo, smo reklā, da smo se srečal Pār
dekālca. To j na Bvatarjo pod Pongratam. Šā dons se to ve.
Voča j hčer poklev, pa več ni bo ne duha ne sluha."
(Cvetek 1993: 177)

/kljubova: kljubovala/

V Mencingerjevi pesmi *Kolikor glav, toliko misli* trije možje razglablajo, da je Blejsko jezero nepotrebno, ribiču pa

se zdi premajhno.

"Kmetič" pa takole modruje:
Čemu tu veter le valove žene?
Raj bi pšenično klasje se majalo,
gotovo lepše bi kot voda stalo." (ZD 4: 296)

Kmetova pripomba je podobna variantam anekdot, ki krožijo po Bohinju o "potrati" prostora, ki ga je zalilo Bohinjsko jezero, druga varianta pa govori o Bohinjcu, ki je prvič videl morje:

"Bohinjc ja šov v prvo k morjo. Pa zagleda, kuj ja vode, se j pa začudov: 'Tačē pvánje, pa nač snal'
Njamo se j zdev škoda, da j tukaj prastora voda zaliva. Von b imov raj travanče."

(Informator Jožef Cvetek /Srednja vas 1963/.)

/tačē: take;
pvánje: planjave/

Mencingerjeva živalska basen v verzih, ki nosi naslov *Prilika*, ima tudi podobno moralo, torej, kar ni koristno za nekoga, je nepotrebno - da o lepoti narave sploh ne govorimo:

"Dviga se Triglav visoki
nad oblake kralj gora,
razprošira gled široki
daljnih do meja sveta.

Nanj kosmati medved splazi,
okrog gleda; al medú
in brloga ne zapazi:
jezen vrne se domu." (ZD 4: 302)

Zanimivo je, da pri zapisovanju ljudskega pripovedništva nisem našla nobene živalske basni, razen pregovora, ki je morda "ostanek" basni. V njem obad govori svoji družini:

"Zvāčer me ni treba čakāt z vāčerjo. Čā pridem, pridem sāt,
čā pa ne, me pa tok na bo."

(Cvetek 1993: 11)

Morda so se zdele živalske basni realnemu Bohinjcu "preotročje", da bi z njimi vzgajal otroke ali pa so se pozabile, kakor trdi Mencinger za pravljice v svojem spisu *Bohinjsko jezero in Savica*. Mencinger je v potopisu *Moja hoja na Triglav* zapisal povedko o volku, ki so se ga Bohinjci zvito znebili:

"Mikale so me pripovedke o bojih z zverino, in v neki vasi se je našel prijazen dedec, ki je meni, radovednemu dečku, natanko povedal, kako so se naši pradedje volka znebili za vselej. Možje so ujeli živega volka v ribjo mrežo in ga zaprli v ječo pri tedanjem županu. Tri dni zaporedoma so se potem pomenkovali pred ječo, da volka takoj oženijo, kadar ujamejo še volkuljo; in vse te pogovore je v ječo slišal stradajoči volk. Tretji dan so ujeli volkuljo, in ko je ta zatulila pred volkovo ječo, tedaj izpuste volka in poženo za njim volkuljo. Volk je bežal čez hribe in doline in pravil vsem volkovom, kakšna grozna nesreča jim preti, ako pridejo Bohinjcem v pest. Od tistega dne se ni prikazal volk v Bohinju." (ZD 3: 130-131)

Koliko so take in podobne zgodbe Bohinjcem všeč, nazorno priča Mencingerjeva pripoved:

"Ko je mož to povedal, mi od daleč pokaže hišo, pri kateri je baje še danes tista volčja ječa. Mož je šel dalje svojo pot;

jaz pa stopim k hiši, si vse ogledam in uka želja me žene, da tudi vprašujem. Zdajci hišni gospodar zraste, in samo nagle pete so me rešile, da ni nategnil mojih radovednih ušes, kakor je bil zažugal v svoji slepi jezi..." (ZD 3: 130-131)

Mencinger v *Abadonu* omenja še basen, kjer nastopajo predmeti:

"Ko pa v bližnjem zrcalu ugleda tudi svojo podobo, spomni se basni o kotlu in loncu, ki sta bila oba sajasta." (ZD 2: 152)

Ta basen je danes v Bohinju znana kot pregovor:

"Kotov se ponovc špota."
/špota: čudi, posmehuje./
Kotel, ki visi nad odprtim ognjiščem, se čudi in posmehuje ponvici, ki je črna od saj.

Kdo vse so bili Mencingerjevi informatorji o ljudskem izročilu, zvemo iz njegovih del in beležnic. Tudi v njegovem pismu staršem, ki ga je pisal z Dunaja (24. maj 1859), zvemo, da bi rad zapisal kako staro domačo pesem ali povest:

"Letos bom tudi bolj doma kakor lani, učil se bom slovenskega jezika, in rad bi bil, ako bi medtem, prednj pridem, Lenka ali Špela kako staro domačo pesem ali povest prepisala ali se jo naučila, da jo bom zapisal, in jo porabil kakor zasluži." (ZD 4: 189)

Že na začetku svojega ustvarjanja je Mencinger v svoji povesti *Zgubljeni pa spet najdeni sin* "previdno razširil starinsko pripoved stare tete", kot je v opombah k *Zbranim delom* zapisal Janez Logar (prim. ZD 1: 336). Mencinger večkrat pripominja v svojih spisih, da mu je to in ono zgodbo povedala ranjka teta:

"Spomnil sem se peklenskega lova, od katerega so mi ranjka teta pravili, /.../" (ZD 1: 101).

"S to povestjo me je učila ranjka teta, naj ne hrepeni človek po nezasluženem bogastvu kakor ona vdova." (ZD 1: 325)

V noveli *Vetrogončič* spet navaja svojo teto kot informatorko:

"Zakaj se imenuje Reparjev grad, tega ne vem; da bi ga bil hudič v eni noči sezidal, se mi ne zdi verjetno, akoravno so mi to trdili teta." (ZD 1: 47)

Mencinger omenja še druge pripovedovalce: starega čevljarja, starega planšarja, razgledanega kovača in svojega deda.

"/.../ako bi ne bila s slamo priklenjena na Triglav, tako mi je pravil star čevljar." (ZD 1: 101)

"Seznanil sem se tu pred dokaj leti s starim planšarjem. Ni vedel, na katerem koncu se smotka prižge, pa veliko je vedel povedati o srnah in divjih kozah, o gorskih strahovih in čarobnikih, o gorečih zakladih, o cvetoči zlati rudi in kako so jo Benečani kradli v naših gorah/.../" (ZD 1: 350)

Ta planšar, s katerim je pisatelj upodobil čudaškega Čuka v povesti *Zlato pa sir*, je bil po izjavi Mencingerjevega sorodnika Bunder iz Stare Fužine; ta naj bi iskal "šace" po bohinjskih planinah.

"Veliko resničnih ali izmišljenih dogodkov mi je moj kovač povedal v teku dobrih petnajst let, ko sem z njimi občeval." (ZD 4: 315)

Kovačeve povesti so žal ostale samo v rokopisnem kon-

ceptu in z datumom 14. 1. 1879. Ta koncept je urednik Janez Logar uvrstil v četrto knjigo Mencingerjevega **Zbranega dela** (1966). Ded ga je svaril pred baheslovnimi bitji v bohinjskih gorah:

"Često mi je pripovedoval čudne bajke o podlesnem možu, o zmajih in gorskih škrtih. A preden je začel pripovedovati, sem ga moral zelo prositi in mu trdno obljubiti, da nikoli ne pojdem na Triglav, da me ne ureko gorski škrtje. Kadar bi hodil na Triglav, me te zelene pošasti zwabijo med strme skale ali na rob prepadov, da ne morem stopiti ne naprej ne nazaj; in potlej gorje: ali me strmoglavijo v globoki prepad ali me zapro v svoje podzemeljske jame, da več ne vidim belega dne. V nobeno stvar se ne smemo zagledati in zamakniti! Kdor se zagleda v Triglav, tega ugonobijo njegovi duhovi, ker nočejo, da bi nižavski človek hrepenel po takšnih višavah." (ZD 3: 186)

V Mencingerjevem času je bil Triglav mit še v pravem pomenu besede. Stari Bohinjci so verjeli, da je samo tista gora, kjer je pristala Noetova barka ob vesoljnem potopu, višja od Triglava. Podrta gora je bila kaznovana, ker si je predrznila biti višja kot Triglav. Staro ustno sporočilo pripoveduje tudi to:

"Nekdaj so imele gore vsaka svojega duha in zmaja. Ti so, vojskujoč se med seboj, pustošili in s skalami in prodovi obisipali rodovitni svet okoli gorā, kar se še zdaj pozna po vsem Bohinju. V tisti prastari dobi je zaželela gora za našim jezerom zrasti nad Triglav. Nje duh jo je napejal, zmaj je tiščal in vzdigoval skalne skladove kvišku, gora je rasla in že bila tolikšna kakor Triglav. A Bog tega ni dopustil. Zemlja se potrese, napihnjena gora se razpoči in razvali. Tam vidite kaznovano goro na južni strani Bogatina. Še dandanašnji jo imenujemo Podrta goro." (ZD 3: 77)

Ta razlagalna povedka o Podrti gori je še danes znana v Bohinju:

"Včas jō vsaka gora imeva sojga duha pa sojga lintverna, k sta se vojskvava mād sabo. Tkuj sta se dajava, da sta kar gorē poderova; šō dons se po vsmo Bohinjo vid, koko sta posopava skale pa prst podse."

"Žō davno nazaj v starōh cajtōh jō votla ana gora za jezeram bit viš kōt Trāgvav. Njen duh jo j napōhvov, žmaj jō pa vzōgvov pa prātegvov skale. Pa Boh ni tga dopustov. K jō hva žō skorej lih tkuj vsoka kōt Trāgvav, se j pa kar nankrēt s strešnēm grmenjam prāpočla pa ssuva. Zato j dons Podrta gora."

(Cvetek 1993: 175)

Ne samo v višine, tudi v globine ni smel človek zaiti, kajti tam je bilo kraljevstvo vil in škrtov, posebno rudniški škrt Perkmandeljc jim je rad nagajal:

"Naš ata so pa zapodval, da j biv perkmandōlje le na Rudōnmo poljo; tam so včasōh ta žalezovo rudo kopalā. Perkmandōlje jōm jō pa kljubov, čō so prāubok notrō kopal. Na tāk da j to njōgov svet, da nimaš ti kej tkuj ubok išatō."

(Cvetek 1993: 49-50)

Mencinger je razmišljal, zakaj so Bohinjci tako vraževerni. V svojem potopisu **Moja hoja na Triglav** je hudomušno ugibal, da morda zato, ker se Bohinjcev prime samo pol krsta, druga polovica pa ostane trdovratno poganska. Tako so trdili tudi Blejci:

"Blejci in drugi okoličani so se ponašali s čistokrvnim plemenom po Adamu in Evi; nasproti so pa starim Bohinjcem

(rodu, ki je že davno izumrl) očitali mešano kri, ker so ti bili na pol potomci Adama in Eve, a na pol potomci prekletih poganskih bogov in boginj, ki niso bili človeškega plemena. Polovice, prirojene po poganskih bogovih, se krst seveda ni mogel prijeti." (ZD 3: 9)

Odtod tudi etimologija krajevnega imena Bohinj, ki bi se moralo pisati Boginj:

"Poganski bogovi, povsod drugje zaporedoma odstavljani in pregnani, so našli v tem skritem kotu slovenske zemlje poslednje pribežališče in so nadeli svojemu novemu domišču iz same hvaležnosti ime Boginj: dom bogov." (ZD 3: 8)

Mencingerju ta domneva ugaja, zato pripominja, da so imeli odstavljani poganski bogovi dober okus, ker so si izbrali tako lep kraj za svoje prebivališče. Ta motiv je uporabil tudi v svoji priložnostni pesmi **Deklamacija gospodične Urbanije Prevčeve** v kranjski čitalnici pri Vodnikovi besedi (dne 31. januarja 1880):

"Pravljica pozabljena nam znani,
da bogovi stari so, pregnani,
naroda zaklade in spomine
s sabo nesli na strme planine,
na snežnike, kjer Triglav se dviga,
/.../
in bogovi svetlih na vrhovih
v belih tam prebivajo gradovih.
Ob gradeh zakladi so ležali,
katere vek za vekom so iskali!"
/.../ (ZD 4: 305-306)

V Bohinju pa je danes znana malo drugačna razlagalna povedka o krajevnem imenu Bohinj:

"Boh jō ldem svet dōliv. Potle jō pa žō vse rōztaljov, tam pōr kraj so pa še an āldje stalā. Jō pa pozabov nanje, k se niso nōč greblō pa gvasilō. So se mo pa zasmillō, k so bli tkuj potrpōljliv pa skromnō. Jōm jō pa od sojga ta najlepš svet odstopov, zato se pa zdey Bohōnj imōnje. Bohōnj pride od Boga, k Bohinjēō Bogo Boh rōčemo."

(Cvetek 1993: 17)

O vzrokih bohinjske vraževernosti Mencinger dalje razglablja v svojem potopisu, ko se jim bliža huda ura v gorah. Do vraževerja ima negativen odnos, a razume ljudi, ki se borijo z neusmiljeno naravo:

"Ta sila često prav usodno poseže v gorjansko življenje. Mož je zjutraj zdrav in jak, do večera ga ubije strela, zasuje plaz, v prepad telebi kamen, ki se mu je utrgal pod nogo... Proti takim silam in njih groznim, iznenadnim činom ni pomoči. Zatorej ni čuda, da se nahaja pri nas toliko vraž, ki so stare kakor Bohinj. Bojazen poraja kakor nočne strahove tako podzemeljske duhove, škrate in druge gorske pošasti, ker živa domišljija podtika vse razne usodne pojave brezčutne in mrtve prirode živim, čutečim bitjem, ki svoje čutenje javljajo s sovraštvom proti človeku, kadar prodira v njih bajevno kraljestvo. Baš zaradi tega je bilo po naših bajkah vsako jezero med gorami nekdanj bogata poljana z vasjo in cerkvijo, in živosluche babice še dandanašnji čujejo zvonjenje iz pogreznjenega zvonika ob delopustu velikih praznikov. Vsako bogato rudno jamo čuva ali iz nje rudokopa preganja zeleni škrtatelj, in takisto so bile prostrane goličave med visokimi vrhovi, ki jih zdaj pokrivajo kameni prodovi in led, nekdanj bohlotni pašniki in travniki, a razdejali in pokončali so jih gorski duhovi, ko jih je človek hote ali nehote razsrdil. Oprostite torej našim gorjancem naše vraže,

dokler nas ne morete oteti gorskih strahov..." (ZD 3: 158-159)

V tem komentarju, ki ga pisatelj naloži Mlekojedu, spoznamo genezo vraž oziroma predvsem razlagalnih povedk z vsem njihovim bajeslovnim aparatom, s katerim je bil Mencinger dobro seznanjen. Med svojimi rojaki je spoznal, da je "pri preprostih ljudeh vraža močnejša od vere in da je vrača slepa za vsako prepričanje" (ZD 2: 111).

Pisatelj torej ne sprejema starodavnih verovanj svojih prednikov s tako spoštljivostjo, ki mu jo je "nekdanj zapovedal ded", temveč s hvaležnostjo, da se je rodil kasneje. Tedanjega načina življenja ne opisuje vedno idilično, pač pa kritično komentira, da njegovi predniki niso imeli potrebe in želje po napredku in izobrazbi, zato "knjiga ni prišla pod kmetsko streho; verske resnice, oznanjevale v cerkvi, so se doma omračevale z vražami, ki so se hranile od roda do roda" (ZD 3: 129).

Da smo toliko časa ostali brez "slovenske povestne književnosti poleg katekizma in molitvenikov", Mencinger krivi tudi duhovnike, ki so se v srednjem veku sramovali slovenskega jezika, kaj da bi ga še izobraževali:

"Narod je bil res pobožen, ali hkrati zelo vražen, neomikan, ubog. Duhovniki, njegovi edini učitelji, bili so po največ sinovi plemenitnikov in meščanov, ki često niso znali ali pa so se sramovali jezika zaničevanega kmeta, kateremu je bilo v zaničevanem jeziku oznanjati božjo besedo. Nauk je bil torej često slab in nedostaten ter ni mogel izravnati korenin starega poganstva iz narodovih src. Kmet je ondan pravemu Bogu služil kar najgorečnejše, zaeno pa vražno pazil, da se ne zameri starim bogovom, postavljenim v zakotje." (ZD 2: 247)

Mencinger v potopisu položi pisatelju Erjavcu "tele stroge poduke" na jezik:

"Znebite se dalje starih vraž, od katerih so nekatere jako kvame in celo hudodelske, a druge tako smešne, da bi se jih človek moral sramovati" (ZD 3: 179).

Mencinger je gledal na vraževerje ali bahjeverstvo kot na nekaj "čudnega in neverjetnega", kar je nastalo iz človekove nemoči in zaostalosti. A kasneje, ko se je razgledal tudi po drugih slovenskih krajih, je spoznal, da vraževerja ni mogoče kar tako izkoreniniti, saj so naši predniki tisočletja živeli s temi modeli dojenja sveta. Zato se na koncu svojega potopisa opravičuje svojim rojakom:

"Naj mi verjamejo, da bi mnogih vraž in napak bohinskih dedov iz dobe pred 1860. letom ne bil omenil v tem spisu, da me niso nanje vnovič opozorile izkušnje poslednjih let. Tisti in enaki nedostaki so nemara že pozabljeni v Bohinju; a jaz sem jih za nedavnih let opazoval v drugih pokrajinah slovenske domovine in celo takih, ki so bolj odprte občevanju s sosedi in zgledom, budečim napredek, nego moj trdni, starodavni Bohinj." (ZD 3: 188)

Janez Mencinger je večino žanrov ljudskega pripovedništva, ki jih je vtikal v svoje delo, poimenoval s pravljico. Tako sta označevala ljudske pripovedi tudi Levstik in Jurčič. Torej, vse, kar se pravi, pripoveduje v neki zgodovinsko in zgodbeno zaokroženi obliki, je pravljica.

"Tudi pravljice ni nobene, da bi tam nekdanj stal bil slovenskega junaka grad." (ZD 1: 305)

"Pravljice tudi pripovedujejo, da je v teh krajih fužine imela sveta Jema." (ZD 1: 305)

"Na tej gori so po stari pravljici Benečani kopali čisto zlato." (ZD 1: 310)

"Naj povem še eno pravljico od jezera. /.../ To je menda edina pravljica o jezeru bohinskem, ker prebivalci okolice so vse druge pozabili v skrbeh za težko zasluženi vsakdanji kruh." (ZD 1: 311)

"Pa povedali ti ne bodo ne pravljice ne drugih znamenitosti, ker pravljice so pozabili, posebnih znamenitosti pa Savica zanje nima, ker so močno prozaični in praktični ljudje..." (ZD 1: 316)

V zadnjih dveh primerih Mencinger ugotavlja, da je trdo življenje izklesalo Bohinjce v pragmatične in prozaične ljudi, to pa naj bi bil zadosten vzrok za pomanjkanje pravljic, ki jih sicer ne manjka med drugimi Slovenci:

"Koliko narodnih basni, povedk in pravljic tiči med slovenskim ljudstvom! Ni jih treba veliko piliti in prenarajati..." (ZD 1: 66).

Tu hkrati zvemo, da se Mencingerju ni zdelo potrebno ljudskega izročila preveč preoblikovati oziroma piliti, saj bi s tem izgubilo mnogo pristnega in lepega. Mencingerju pomeni ljudsko izročilo dragocen plod ustvarjanja in življenja naših prednikov, ki s svojimi stoletnimi izkušnjami varuje pred zmotami in zablodami:

"V domači hiši so lastni spomini in pomenki, svoji pregovori in šege, ki so trdna vez za vso družino in jo varuje mnogih zmot, napak in razbrzdanosti." (ZD 1: 294-295)

Iz te dragocene ljudske zakladnice pa Mencinger izvzema vraževerje, v katerem sicer sluti poseben način dojenja sveta in življenja, a ga obravnava kot "sila kvarnega in celo hudodelskega" ali vsaj čudnega oziroma smešnega. V njegovih delih kar mrgoli vraž, ki se sicer povezujejo z njemu ljubimi šegami in navadami, a so mu vse po vrsti plod človekove nemoči in zaostalosti. Ko je te "napake bohinskih dedov" spoznaval v drugih krajih, kjer je živel, je ugotavljal, da se jih vendarle ne da kar tako izkoreniniti.

Pri zbiranju bohinskega ljudskega pripovedništva sem prišla do podobnih ugotovitev kot Janez Mencinger v svojem času. Bohinj premore ogromno slovstvene folklore, vendar pa v njej ni najti veliko pravljic v klasičnem smislu. Pragmatični Bohinjec vendarle ni brez poezije, a težko prenaša poetiko neresničnega, ki je značilna za "klasične" pravljice. Močno pa je zasidran v vraževerju, a tudi ti "zakoni" davnih verovanj žal še najbolj popuščajo v odnosu do narave. Ta odnos ni več tako spoštljiv, da bi zmožel ohranjati materialno in duhovno kulturno identiteto tistega "trdnega, starodavnega" Bohinja, ki ga z veliko ljubeznijo in ponosom Janez Mencinger upodablja skoraj v vseh svojih delih.

VIRI IN LITERATURA

- BEZLAJ, France 1976, 1982: Etimološki slovar slovenskega jezika 1, 2. Ljubljana.
- CVETEK, Marija 1987: Bohinjsko ljudsko pripovedništvo. V: Bohinjski zbornik. Radovljica.
- CVETEK, Marija 1988: Bohinjski govor. V: Jezik in slovstvo 34/1-2. Ljubljana.
- CVETEK, Marija 1993: Naš voča so včas zapodval. Ljubljana.
- ETNOLOGIJA in domoznanstvo. Ljubljana 1989.
- GABROVEC, Stane 1987: Prazgodovina Bohinja. V: Bohinjski zbornik. Radovljica.
- KERMAUNER, Taras 1980: Mencingerjev Abadon. V: Janez

MENCINGER, Abadon. Maribor.

- KMECL, Matjaž 1975: Od pridige do kriminalke. Ljubljana.
- KMECL, Matjaž 1976: Mala literarna teorija. Ljubljana.
- KOCIJAN, Gregor 1984/1985: Pripovednik Janez Mencinger. V: Jezik in slovstvo 30/4. Ljubljana.
- KOWALSKA, Urszula 1978: Problematika mita v sodobnih raziskavah kulture. V: Slavistična revija 26/4. Maribor.
- KROPEJ, Monika 1992: Ljudska kultura v slovenskih pravljicah in povedkah. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- LITERATURA. Leksikoni CZ. Ljubljana 1977.
- LOGAR, Tine 1993: Slovenska narečja. Ljubljana.
- MAHNIČ, Jože 1988: Značilnosti in problemi Mencingerjevega zgodnjega pripovedništva. V: Slavistična revija 36/1. Maribor.
- MATIČETOV, Milko 1956: Ljudska proza. V: Zgodovina slovenskega slovstva 1. Ljubljana.
- MENCINGER, Janez 1961-1966: Zbrano delo 1-4. Ljubljana.
- NARODOPISJE Slovencev 1, 2. Ljubljana 1944, 1952.
- OROŽEN, Martina 1982: Jezikovna sredstva humorja in sa-

tire v delih Janeza Mencingerja. V: 18. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana.

- PATERNU, Boris 1989: Obdobja in slogi v slovenski književnosti. Ljubljana.
- PLETERŠNIK, Maks 1894-1895: Slovensko nemški slovar. Ljubljana.
- POGAČNIK, Jože 1970: Zgodovina slovenskega slovstva 4. Maribor.
- POGAČNIK, Jože 1986: Branje Abadona. V: Janez MENCINGER, Abadon. Ljubljana.
- RADEŠČEK, Rado 1984: Slovenske ljudske vraže. Ljubljana.
- SLOVAR slovenskega knjižnega jezika 1-5. Ljubljana 1970-1991.
- STANONIK, Marija 1988: Slovstvena folklor kot znanost in kot umetnost. V: Jezik in slovstvo 33/5. Ljubljana.
- STANONIK, Marija 1990: Slovstvena folklor v domačem okolju. Ljubljana.
- TRDINA, Silva 1969: Besedna umetnost 2. Ljubljana.

Summary

JANEZ MENCINGER AND FOLK NARRATIVES FROM BOHINJ

Marija Cvetek

In Slovenia we have many folk songs written down as a kind of folk narratives. Songs are easier to write down than stories, because the latter are more personal and meant for the listener. It is the speech in which the man expresses himself in a most authentic and free manner. Each story teller expresses his own personal attitude towards a story and both, the story teller and the listener, enjoy vigorous expressions, intonation plays, mimicking, irony, humour and laughter. Foreign transcribers would have difficulties in perceiving all the exquisiteness of the speech, syntactical specialties and all the potential extensions of the meaning of the Bohinj dialect.

The following writers connected with Bohinj included in their works even more of its oral tradition: Janez Jalen, Fran S. Finžgar and especially Janez Mencinger, who interweaved the unwritten tradition of "the firm and ancient Bohinj" in most of his works.

The realist Janez Mencinger wrote in the second half of the 19th century and had an excellent sense of humour, his narratives were ironical and satirical. It is a sense of humour that is also nowadays the most frequent component of the Bohinj's character in the span of its context and intensity. This component of the narrative perspective represents the core of the folk tradition of Bohinj.

If we read Mencinger's works with the ethnological attention we find out that the oral tradition was very much alive among the Bohinjians of the previous century. It expressed itself in manners and customs and their relations. In Mencinger's works we can also find interesting narrations about the material culture of the previous century.

The author of the paper limited herself on the folk narratives from the works of Janez Mencinger. She was interested in his informants, in the genres that he wrote down and in how he named and incorporated them in his literary works. She was also interested in how he reformed these folk narratives, what was his attitude towards the folk tradition in general and which variants are preserved in the oral tradition of the Bohinj of today.

Mencinger did not consider it necessary to reform the oral tradition much, because by changing it, it would loose its authenticity and beauty. According to Mencinger the oral tradition is a precious product of our ancestors' life and creativity, which, with its hundred years of experience, protects us from mistakes and fallacies.

The authoress came to similar conclusions while collecting oral tradition of Bohinj as Janez Mencinger did in his time. There is a lot of literary folklore in Bohinj, but not many fairy tales in a classical sense. However, it is rich in superstitions. But even those "laws" of ancient beliefs are unfortunately most yielding in their attitude towards nature. This attitude does not contain enough respect to be able to preserve the material and spiritual cultural identities of the "firm and ancient" Bohinj, which are represented with such love and pride by Janez Mencinger in almost all of his works.

POJMOVANJE SLOVENSKE LJUDSKE KULTURE V SLOVENSkih OBČILIH NA PRIMERU DELA, NEDELJSKEGA DNEVNIKA IN NAŠEGA GLASA

(Povzetek seminarske naloge 1)¹

Kar zadeva pojmovanje slovenske ljudske kulture, je namen besedila ugotoviti, v kolikšni meri je novinarski svet zlagan - stereotipen - in v kolikšni meri realen. Za obravnavo uporabe termina ljudska kultura sem se odločila zato, ker predstavlja pomemben segment dediščine in vir "iskanja" identitete v novi samostojni Sloveniji. Raba termina ljudska kultura in z njo povezanih izpeljank sega od ustrezne (časovno in socialno opredeljene) in strokovno korektno rabe termina do povsem neustreznih in romantičnoprebudniških rab tega termina ob nikakršnem ali pomanjkljivem navajanju virov in avtorstva (posebej pri fotografskem gradivu).

LJUDSKA KULTURA

Z anketiranjem 30 naključno izbranih ljudi sem skušala ugotoviti razumevanje pojma ljudska kultura in morebitne vplive množičnih občil na določeno pojmovanje. Rezultati kažejo, da so izbrani ljudje v času anketiranja najbolj redno brali Nedeljski dnevnik. Tretjina, ki predstavlja večinoma žensko skupino s srednjo izobrazbo, staro v povprečju od 20 do 40 let, je redno prebirala prispevke o slovenski ljudski kulturi. Več kot polovica anketiranih je menila, da so na oblikovanje njihove predstave o slovenski ljudski kulturi vplivala občila, največ radio in televizija. Kaj pa si ljudje predstavljajo pod tem pojmom, prikazuje tabela (navedeno je, kot so povedali sami):

Število anketiranih s predstavo	Predstava
15	- kmečki običaji
9	- ljudske pesmi
8 (vsak praznik omenja en anketirani)	- prazniki (martinovanje, miklavževanje, božič, jurjevanje, pustovanje, borovo gostivanje, osmica ²)
7	- folklorni plesi
5	- narodna noša
4	- amaterski dramski krožki
4	- pripovedke

3	- novosti v književnosti
3	- stara arhitektura
3	- način življenja
3	- paralelna kultura elitni kulturi s specifičnimi stilnimi sredstvi, estetskim značajem in s koreninami v zgodovini
3	- stare obrti (pletarstvo, lončarstvo...)
2	- domače jedi (ajdov kolač, potica...)
2	- kulturna dediščina
2	- ljudska umetnost
2	- razmišljanje, dojemanje slovenskega človeka
2	- pripomočki za delo (statve, vreteno...)
1	- trenutni in minuli dogodki
1	- združevanje ljudi na prireditvah
1	- združevanje ljudi, ki se ukvarjajo s kulturo in z njo živijo
1	- staro živijo
1	- podalpske kičaste poskočnice
1	- narod
1	- kulturni dogodki, ki identificirajo Slovenijo

V besedilu je točna opredelitev pojma pomembna predvsem zaradi omejevanja gradiva za analizo, zato sem ga skušala kar se je le dalo strogo razumeti kot kulturo razreda podložnikov iz obdobja fevdalizma, kot množično kulturo določene stopnje v kasnejšem družbenozgodovinskem razvoju.³

Tako so bili kriteriji za uvrščanje prispevkov v hemeroteke naslednji (njihovo zaporedje je hkrati teža argumentov, po katerih sem se odločala za uvrstitve):

1. prilastek ljudski (ko ni mišljen - po subjektivni oceni glede na kontekst besedne zveze - le v pomenu množičnega);
2. etnologija, etnografija, narodopisje, domoznanstvo... in vsa podobna imena ter njihove izpeljanke, ki označujejo preučevanje (tudi) ljudske kulture (sem štejem tudi vse dogajanje okoli institucij teh ved - zaradi subjektivne ocene pomembnosti);
3. muzeologija, arhivistika, dokumentalistika in podobne vede ter izpeljanke njihovih imen, ki pomagajo pri ohranjanju znanja in dokazov s področja slovenske ljudske kulture (sem uvrščam npr. sestanke, kongrese strokovnjakov teh področij);
4. subjektivno znanje o slovenski ljudski kulturi (pridobljeno na različne načine, npr. s poznavanjem vsebine prejšnjih prispevkov o istem predmetu, s študijem);
5. vsebina prispevka in subjektivno sklepanje (opirala sem se na npr. časovno opredelitev pojava v srednji vek, na besede tradicija, dediščina in njihove izpeljanke ter na prilastke star, domač, narodni - prispevek sem upoštevala, če je bilo

1 Naloga je nastala pri seminarju *Kultura in način življenja Slovencev v študijskem letu 1994*, mentor je bil dr. Janez Bogataj.

2 Po razlagi anketirancev poznajo osmico na Krasu in v slovenski Istri. Gre za neko vrsto veselice, ko kmetje, ki imajo presežke pridelanega vina in jestvin, oboje neobdavčeno pred svojimi hišami prodajajo gostom.

3 Slavko Kremenšek, *O ljudstvu in ljudski kulturi*. V: isti, *Emološki razgledi in dileme 1*. Ljubljana 1983, str. 99-131.

takšnih opredelitev več v istem besedilu).

Kot gradivo sem upoštevala tudi vse prispevke o neki temi, čeprav sem le enega od njih lahko izločila po navedenih kriterijih. Pomembno pa je bilo tudi, kdaj se je nehalo pisati o izvornem sporočilu in se je besedilo spremenilo v npr. polemiziranje o organiziranosti, vpletenosti politike ipd. Slednjih prispevkov nisem analizirala. Upoštevala pa sem tudi nekaj besedil, ki omenjajo oktete ali pevske zборе - zaradi domneve, da imajo ti v svojem programu tudi t. i. slovenske narodne pesmi.

ANALIZIRANJE GRADIVA

Ob enajstmesečnem zbiranju (od 22. 2. 1993 do 24. 1. 1994) prispevkov iz Dela, Nedeljskega dnevnika in Našega glasa sem besedila razvrščala v po lastnih rubrikah narejeno kartotečno hemeroteko. Prvi dve navedeni publikaciji sem izbrala zato, ker sta bili v času zbiranja prispevkov med najbolj brani v Sloveniji. Naš glas pa, ker je edini časopis iz meni domačega Posavja. Analizo vsebine argumentiram kot temeljno tehniko raziskovanja z razumevanjem pojmovanja slovenske ljudske kulture kot nejezikovnega fenomena. "Jezik ni le pomembna sestavina socialnega ravnanja, v kolikor to temelji na komunikaciji pomenov, temveč je govorjenje in pisanje samo po sebi oblika socialnega vedenja. V tem, kar ljudje govorijo in pišejo, se izražajo njihovi nameni, stališča, situacijski pomeni, njihovo znanje, njihove akcije, njihovo sprejemanje družbenega okolja. Ti nameni, stališča, akcije itd. so sopogojeni po sociokulturnem sistemu, ki mu govornik oziroma pisec pripada in torej ne izražajo le njegovih osebnih značilnosti, temveč značilnosti družbe, v kateri živi, institucionalizirane vrednote, norme, družbeno posredovane situacijske definicije itd. Analiza vsebin komunikacij dopušča zaključevanje (sic) o individualnem in družbenem, dopušča torej sklepanje o nejezikovnih fenomenih."⁴

Analizirati sem tako skušala:

- kaj je predmet upovedovanja (npr. dogodek, stanje...) v prispevku;

- ali v prispevku prevladuje dejstvenost ali interpretacija (npr. z navajanjem subjektivnega mnenja, s posploševanjem, z ekspresivnimi izrazi, z navajanjem strokovnega mnenja ipd.) in kateri pristop prevladuje pri uporabi t. i. etnološko zanimivih pojmov, kot sta "ljudski", "etnološki". Interpretacija je lahko razvidna neposredno iz besedne zveze ali pa je po subjektivni presoji očitna iz širšega besedilnega konteksta;

- kakšne so interpretacije, katere vrste interpretacij se najpogosteje pojavljajo (vrste sem po prebiranju poimenovala in označila po lastnem mnenju);

- kakšna je strokovna podlaga avtorjev prispevkov o slovenski ljudski kulturi, s čimer mislim na (ne)navajanje virov, (ne)interpretiranje (in vrsto interpretacije oz. neinterpretacije), na opredeljevanje terminov (ljudska kultura, etnologija, antropologija) in na lastno raziskovalno delo oziroma povzemanje po virih. Vse to sem izpisovala glede na primere, ki so se največkrat pojavili pri posameznem avtorju. Njihovega pisanja na osnovi navedenih kriterijev pa nisem povzela, če

niso objavili vsaj štirih prispevkov v enajstmesečnem obdobju;

- kakšno je (če je) slikovno gradivo ob besedilu glede na avtorstvo, dodatno informativnost, glede na (ne)navajanje, na vrsto interpretiranja;

- kakšna je uredniška politika časnika in časopisov glede prispevkov na temo slovenska ljudska kultura.

Pri vsakem od teh vprašanj sem s pomočjo pravil za novinarske tiskane izdelke po napotkih dr. Mance Košir⁵ in v primerjavi z etnološko literaturo preštevala zaznane primere, npr. vrste interpretiranja, strani, na katerih so se prispevki pojavljali, opise pojmov etnologija, domoznanstvo ipd.

POJMOVANJE

Kot predmet upovedovanja med vsemi zbranimi prispevki prevladuje dogodek, sledi pa mu stanje (o katerem piše običajno reportaža ali reportažna zgodba).

V Delu, Nedeljskem dnevniku in Našem glasu so t. i. etnološko zanimivi pojmi v približno polovici primerov interpretirani tako, da bralca - vsaj po mojem mnenju - vodijo v nostalglično, zromantizirano in nerealno razumevanje slovenske ljudske kulture. To kaže na nerealen pogled na omenjeno tematiko pri avtorjih, pisih prispevkov.

V Delu in Nedeljskem dnevniku se pojavljata primera, ko avtorja - strokovnjaka, ki sta napisala v enajstmesečnem obdobju največ prispevkov iz obravnavanega področja (glede na druge pisce v istem časniku oziroma časopisu), nestrokovno povzema iz vira brez njegove omembe. Gre za dr. Borisa Kuharja, etnologa, ki je po dr. Niku Kuretu (Praznično leto Slovencev) povzel več kot polovico svojih prispevkov, in za mag. Janeza Kromarja, farmacevta, ki je petino svojih prispevkov povzel po istem viru.

Med drugimi avtorji v vseh treh publikacijah, večinoma so to novinarji časnika oziroma časopisa ali zunanji sodelavci, najmanj dosledno vire navajajo pri Delu, sledita pa mu Nedeljski dnevnik in Naš glas.

Pri strokovnih pojmi se pogosto pojavljajo nenatančnosti (nestrokovnosti?), kot so kurent kot maska Ptujkega polja, Valvazor, konzervator, bohkov kot⁶; ločevanja med ljudsko in množično kulturo pa v večji meri ni zaslediti nikjer.

Za ilustracijo naj navedem⁷ nekaj primerov: kot primer etnološko kompetentne uporabe termina ljudska kultura navajam odlomek iz prispevka *Kruh z devetimi skorjami* Draga Medveda (delo, 2. 9. 1993, str. 8), v katerem poroča o okrogli mizi o obujanju starih ljudskih šeg in opravil v Laškem. "Stare ljudske šege in delovna opravila lahko torej razumemo kot del naše dediščine, ki se nam razkriva v svoji materialni in duhovni razsežnosti."

Prav tako ustreza bi bila uporaba pridevnika ljudski v drugih zvezah, kot npr.: "V procesu proti Jakobu Krašovcu teološki vidik obtožb ni prišel do izraza. Hudič se v procesu sicer omenja, vendar bolj kot 'obrobna' oseba. Proces kaže na veliko praznoverje in prisotnost ljudske magije, ki se je uporabljala v najrazličnejše namene" (Delo, 28. 8. 1993, str. 4). Tu avtor prispevka, Miloš Likar (*Čarovniški procesi na*

4 Niko Toš, *Metode družboslovnega raziskovanja*. Ljubljana 1975, str. 493.

5 Mance Košir, *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana 1988.

6 Čepur je v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (Ljubljana 1994) na str. 55: *bohkov -a -o prid. (o) etn., v zvezi bohkov kot kot s križem v kmečki hiši*.

7 Poudarjeno sem izpisala tiste dele besedil, ki se mi zdijo ustrezni ali neustrezni, razlago dodajam delno ob besedilu, za več informacij pa glej seminarsko nalogo (ki jo hrani knjižnica Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo).

Slovenskem, 5. del), piše o ljudski magiji na Slovenskem v obdobju ob koncu 17. stoletja, torej bi bila časovna, pa tudi socialna - gre namreč za preprosto, **kmečko** prebivalstvo omenjenega območja - uporaba pridevnika ustrežna.

Za zgled pa še najpogostejši romantično-narodnopreredni pogled na ljudske, narodne vsebine (Nedeljski dnevnik, rubrika *Vaš zakaj naš zato*, ur. Janez Prijatelj, 24. 2. 1993, str. 26): bralec sprašuje: "Napišite mi, prosim, kaj o naših slovenskih **narodnih** jedeh, /.../". In odgovor: "V teh časih, ko se predvsem naša mladež ogreva za vse, kar prihaja z zahoda, in golta in meče vase fast food - na hitro pripravljene jedi, kot so hamburgerji v Mc Donaldovi restavraciji, hot doge, recimo jim po domače kar hrenovke, in pizze v velikih količinah, **bi resda kazalo obuditi k življenju ali vsaj v spomin kakšno domačo jed, ki žal tone v pozabo**. /.../ drugi se bodo mogoče po zgledu naših pradedov odločili za kašo, ki jo znamo pripraviti na 25 načinov; o teh je **bojda** pisal že Valvasor. Podobno **častiljivih let**, kot je kaša, so žganci, od katerih so ajdovi starejši od koruznih, poleg tega pa poznamo še pšenične..."

V zvezi s slikovnim gradivom, ki se pojavlja ob približno tretjini vseh prispevkov iz hemeroteke, je avtorstvo v Nedeljskem dnevniku in Našem glasu večinoma neznano, v Delu pa avtorji besedila najpogosteje niso tudi avtorji fotografij. Informativnost podnapisov in gradiva samega je zelo

različna: Naš glas ponuja zelo malo dodatnih informacij, Nedeljski dnevnik (v celoti) in Delo (s tretjino gradiva) pa navajata k nostalgичnim interpretacijam.

Tudi uredniški odnos do tem v zvezi z ljudsko kulturo je različen, po mojem mnenju v skladu s siceršnjo uredniško usmeritvijo. Delo ponuja obravnavane vsebine za razvedrilo, kot dodatno ponudbo, za katero si je potrebno vzeti dodaten čas. Nedeljskemu dnevniku je npr. dediščina pomemben del razvedrilnega, zanimivega, lepega, našega (itd.) življenja, o katerem tudi sicer piše veliko zgodb. Naš glas pa ljudsko kulturo razume kot svojevrstno širitev ponudbe časopisa, a večinoma v kratki, informativni obliki.

Omenjeni časnik in časopisa so tako po mojem mnenju v obravnavanem časovnem preseku precej pripomogli k širjenju romantičnonostalgичnega odnosa do dediščine, k "raznim nestrokovnim spogledovanjem npr. na področju vzgoje in izobraževanja, ljubiteljskih dejavnosti (npr. uporaba ornamentov) itd."⁸

"Razmejujoči etnični mehanizmi obstajajo bolj v zavesti svojih subjektov kot pa v črtah na zemljevidu ali normah pravilnika. Med sekundarnimi učinki so oboji - kot simboli - glavni pokazatelji mejnikov. /.../ Najpogosteje so simbolni mejni mehanizmi besede. Besede so posebej učinkovite kot semafor, opozarjajoč člana skupine, da se približuje pregradi, ki deli njegovo skupino od druge."⁹

Summary

THE CONCEPTUALIZATION OF SLOVENE FOLK CULTURE IN THE NEWSPAPERS DELO, NEDELJSKI DNEVNIK AND NAŠ GLAS

Mateja Habinc

Slovene folk culture - what is it according to the perspective of Slovene print media? In which terms are "kmečka ohcet" (folklore festival with traditional wedding), pilgrimages, medical knowledge, Christmas (etc.) described in the newspapers Delo, Nedeljski dnevnik and Naš glas?

The starting-point of the text is the basic distinction in journalistic discourse between informative and interpretative discourse. And in the terms of the latter: what kind of interpretative discourse? The authoress has made comparisons between the concepts of folk culture in the journalistic articles and the concepts, used by scholars (Slovene ethnologists).

Assessments of interpretation, based on facts or arguments, and interpretations of folk/traditional culture with statements of value (e. g. autor's own opinion) were made. The authoress was also interested in quotations (references on literature and sources), protection of intellectual property and editorial relation to articles about, for example, celebrating Easter or about name-days patrons.

Criterion for choosing the article to analyse was proximity (by criterions of time, theme, social structure, adjectives and other qualifiers) to folk culture (as defined in Slovene ethnology, namely the culture of the lowest social strata in preindustrial society). With consideration of ideal rules of writing the journalistic articles and according to ethnological theory, it has been demonstrated that romantic-nostalgic comprehension in analysed material prevailed.

8 Janez Bogataj, *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana 1992, str. 15.

9 John A. Armstrong, *Pristop k nastanku narodov. V: Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana 1991, str. 45.

Marko Terseglav

ETNOLOGIJA IN UNESCO

Po osamosvojitvi Slovenije je naša država postala članica Unesca in pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo je sedež slovenske komisije za Unesco. Ta mednarodna, nevladna organizacija je še posebej pomembna za našo stroko, zato je prav, da v Glasniku objavimo Unescova Priporočila o varovanju tradicionalne kulture in folkloru.¹ Priporočila so namenjena predvsem vladam in njihovim strokovnim službam, a so zanimiva prav za našo stroko, da spozna, kaj Unesco vladam naroča in na kaj se etnologi lahko sklicujemo, kadar utemeljujemo naše želje, prošnje in zahteve.

Priporočilo v angleščini mi je posredovala gospa Zofija Klemen Krek iz Ministrstva za znanost in tehnologijo pred seminarjem o ljudski kulturi, ki je bil v Stražnicah na Češkem od 19. do 22. junija 1995. Podpisani sem se namesto odsotnega dr. Janeza Bogataja udeležil tega seminarja, ki je med drugim obravnaval tudi Unescova Priporočila. Kako so ta pomembna, je pokazala razprava, zato sem se odločil, da jih v slovenščini objavimo v Glasniku. Lepo bi bilo, če bi to storile že vladne službe, za kar jih je Unesco tudi pooblastil.

Nekaj besed je potrebno zapisati še o seminarju, ki ga je organizirala češka nacionalna komisija za Unesco. Nanj je povabila delegate iz Belorusije, Bolgarije, Bosne in Hercegovine, Češke, Estonije, Hrvaške, Madžarske, Latvije, Litve, Poljske, Romunije, Rusije, Slovenije, Slovaške in Ukrajine (seminarja se potem nista udeležili delegaciji iz Bosne in Hercegovine ter Hrvaške). Češka je že pred tem vsem državam udeleženkam poslala daljši vprašalnik o stanju, varovanju in dokumentaciji ljudske dediščine. V imenu slovenske komisije je na vprašalnik odgovoril dr. Janez Bogataj. Prav odgovori držav udeleženk so predstavljali osnovo za razpravo o problematiki varovanja kulturne dediščine v srednje- in vzhodnoevropskih državah v luči Unescovih Priporočil. Delegati so predstavili svojo organiziranost na področju varovanja etnološke dediščine, predvsem pa so opozarjali na probleme, s katerimi se srečujejo. Precej besed je bilo namenjenih usodi Unescovih Priporočil v posameznih državah. Podpisani sem v referatu predstavil slovensko situacijo in nekatere naše probleme. Primerljivost različnih pogledov se je pokazala

zlasti pri "začetniških" problemih, kot so npr. še neurejene zakonodaje s področja varstva kulturne dediščine, pa pri težavah s komunikacijami med strokovnjaki in vladnimi službami. Temperatura razprav in razpravljavcev se je najbolj dvignila ob splošnem spoznanju, da večina držav oz. njihove vlade ignorirajo ljudsko kulturo, bodisi zaradi ekonomskih težav ali pa - kar je še huje - zaradi neznanja in splošne ignorance do stroke. Zato je bila tudi ena od sklepnih točk resolucije, naj Unesco "pritisne" na vlade, da bi bolj spoštovale mnenja etnologov pri varovanju materialne in duhovne kulture. Vlade se namreč prevečkrat obnašajo tako, kot da ljudska kultura ne obstaja. Precej razpravljavcev je opozarjalo na nevarnost univerzalizma, ki uničuje specifično identiteto narodov, in to še bolj v današnjih dneh, ko nakatere države pospešeno hitijo v Evropo ali v drugačne politične sisteme. Unesco pa želi, da bi bili narodi razpoznavni prav po svoji specifični kulturi, zato toliko bolj zahteva od vlad, da posvetijo vso skrb ljudski kulturi, s katero se neki narod identificira kot samostojen subjekt.

Pesimisti v Stražnicah so rekli, da ni mogoče nič narediti, ker je Unesco nevladna organizacija in lahko vladam po svetu pošilja le priporočila, ki nikogar ne obvezujejo. Realisti pa so trdili, da je vse to sicer res, ampak da je bolj pomembno, da Unescove predloge spoznajo etnologi v posameznih državah in naj potem ti pritisnejo na vlade in se obračajo na javnost. To se bo lahko zgodilo le, če bodo vsi etnologi poznali "pravice in obveznosti", ki izhajajo iz Unescovih Priporočil. Kaj pa so rekli optimisti? Teh v Stražnicah ni bilo, kljub spodbudnim besedam Unescovega delegata iz Pariza, ki je opozoril, da so vsi Unescovi dokumenti dovolj jasni in za dobronamerne vlade dovolj obvezujoči. Etnologom ostane možnost, da smo vsaj informirani, kaj Unesco priporoča tudi naši vladi.

Še opomba: Priporočila večinoma poudarjajo le folkloro. Toda že iz Unescove definicije je razvidno, da gre tudi za etnološko dediščino, torej za celoto kulturnega ustvarjanja skupnosti, s katero le-ta izraža svojo identiteto.

¹ Naslov dokumenta se v uradnih jezikih Unesca razlikuje glede na strokovne tradicije. V francoskem jeziku se glasi: *Recommandation sur la sauvegarde de la culture traditionnelle et populaire*; v angleškem: *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*; in v ruskem: *Rekomendacija o sohranении folkloru*.

UNESCO,

Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo

PRIPOROČILA ZA VAROVANJE TRADICIONALNE KULTURE IN FOLKLORE

sprejeta na 25. seji Generalne konference v Parizu, 15. novembra 1989

Generalna konferenca Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo je na svojem 25. zasedanju, ki je potekalo od 17. oktobra do 16. novembra 1989 v Parizu:

- **menila**, da tvori folklor del obče dediščine človeštva in je močno sredstvo za povezovanje različnih ljudstev in družbenih skupin ter za utrjevanje njihove kulturne identitete;

- **upoštevala** družbeni, ekonomski, kulturni in politični pomen folklore, njeno vlogo v zgodovini ljudstev in njeno mesto v sodobni kulturi;

- **poudarila** posebno naravo folklore in pomembnost, ki jo ima kot sestavni del kulturne dediščine in žive kulture;

- **se zavedala** izjemne občutljivosti tradicionalnih oblik folklore, posebej ustnega izročila, in nevarnosti, da bodo izgubljene;

- **poudarila** potrebo, da bi vse države priznale folklori njeno vlogo in prepoznale nevarnosti, ki ji pretijo zaradi različnih dejavnikov;

- **ocenila**, da bi morale vlade imeti odločilno vlogo pri varovanju folklore in da bi morale delovati čim hitreje;

- se je na 24. seji **odločila**, da bi moralo biti varovanje folklor predmet priporočil državam članicam na temelju 4. odstavka, 4. člena Ustave

- in 15. novembra 1989 **sprejela** naslednja Priporočila:

Generalna konferenca priporoča državam članicam upoštevanje naslednjih določil o varovanju folklor pri sprejemanju potrebnih zakonskih ukrepov in drugih podzakonskih aktov, ki so v skladu z ustavno prakso vsake države, da bi na svojem ozemlju uveljavile načela in ukrepe, ki so določeni s temi Priporočili.

Generalna konferenca priporoča državam članicam, naj opozorijo na Priporočila vse oblastne organe, oddelke ali telesa, odgovorne za varovanje folklor, ter različne organizacije in ustanove, ki se z njo ukvarjajo, in naj spodbujajo njihove stike s ustreznimi mednarodnimi organizacijami za varovanje folklor.

Generalna konferenca priporoča državam članicam, naj ob času in na način, ki ju bo določila, Unesco predložijo poročila o dejanjih, ki so jih izvedle za uveljavljanje Priporočil.

A. DEFINICIJA FOLKLORE za namene Priporočil:

Folklor (ali tradicionalna oz. ljudska kultura) je celota ustvarjanja kulturne skupnosti, ki temelji na tradiciji, ki jo izraža skupina ali posamezniki, in je priznana kot odsev kulturne in družbene identitete neke skupnosti; njena merila in vrednote se prenašajo ustno, s posnemanjem in na druge načine. Oblike folklor so, med drugim, jezik, literatura, glasba, ples, igre, mitologija, obredi, šege in navade, domače obrti, arhitektura in druge zvrsti umetnosti.

B. IDENTIFIKACIJA FOLKLORE

Folkloro kot obliko kulturnega izraza morajo varovati družinske, poklicne, narodne, regionalne, religiozne, etnične itd. skupnosti same in predvsem za sebe. V ta namen države članice spodbujajo in podpirajo ustrezne pregledne raziskave na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni z namenom:

a) da se pripravi seznam nacionalnih ustanov, ki se ukvarjajo s folkloro, da bi jih vključili v regionalne in svetovne registre folklornih ustanov;

b) da se oblikuje sisteme identifikacije in beleženja (zbiranje, katalogiziranje, transkripcija) ali razvije že obstoječe s pomočjo priročnikov, navodil za zbiranje, katalogov itd., da bi uskladili klasifiacijske sisteme različnih ustanov;

c) da se spodbudi nastanek standardne folklorne tipologije s pomočjo:

- i/ splošnega orisa folklor (za uporabo po vsem svetu),
- ii/ podrobnega registra folklor in
- iii/ regionalne klasifikacije folklor, posebej pilotskih terenskih projektov.

C. KONSERVACIJA FOLKLORE

Konservacija se nanaša na dokumentiranje ljudske tradicije. Njen namen je, da v primeru, če ne obstaja ali ob evoluciji take tradicije omogoči dostop do podatkov raziskovalcem in nosilcem tradicije ter razumevanje procesa spreminjanja tradicije. Žive folklore pogosto ne moremo varovati neposredno zaradi njenega evolucijskega značaja, učinkovito pa jo moramo zaščititi takoj, ko se ustalijo v očitni, jasni obliki.

V ta namen naj države članice:

- a) ustanovijo nacionalne arhive, kjer bo zbrano folklorno gradivo pravilno shranjeno in dostopno;
- b) določijo delovanje osrednjega nacionalnega arhiva, ki bo nudil usluge na področju centralnega katalogiziranja, širjenja informacij o folklornem gradivu in za standarde folklornega dela, vključno z varovanjem folklorne;
- c) ustanovijo muzeje ali folklorne oddelke v že obstoječih muzejih, ki bodo razstavljali tradicionalno in ljudsko kulturo;
- d) dajo prednost načinom predstavitve tradicionalnih in ljudskih kultur, ki poudarjajo sedanje ali pretekle vidike teh kultur (prikaz okolja, načina življenja ter izdelkov, veščin in tehnik);
- e) uskladijo metode zbiranja in arhiviranja;
- f) usposablajo zbiralce, arhiviste, dokumentaliste in druge specialiste za konservacijo folklorne, vse od fizične konservacije do analitičnega dela;
- g) zagotavljajo sredstva za izdelavo varnostnih in delovnih kopij vsega folklornega gradiva ter kopij za pokrajinske ustanove, s čimer bi kulturni skupnosti zagotovili dostop do gradiva.

D. OHRANJANJE FOLKLORE

Ohranjanje obsega zaščito ljudskih tradicij in njihovih prenašalcev, ob upoštevanju dejstva, da ima vsako ljudstvo pravico do lastne kulture in da industrijska kultura, ki jo spodbujajo množični mediji, pogosto zelo negativno vpliva na privrženost lastni kulturi. Sprejeti se morajo ukrepi, ki bodo tej kulturi zagotavljali status ljudske tradicije in gospodarsko podporo tako v skupnosti, kjer nastaja, kot tudi v širšem okolju. V ta namen naj države članice:

- a) pripravijo in uvedejo v formalne in izvenšolske učne načrte primeren način poučevanja in raziskovanja folklorne s posebnim poudarkom na spoštovanju folklorne v najširšem pomenu besede. Upoštevajo naj ne samo vaške in druge ruralne kulture, ampak tudi tiste, ki jih na urbanih področjih ustvarjajo različne družbene in poklicne skupine, ustanove, itd., da bi tako izboljševali razumevanje kulturne raznolikosti in različnih pogledov na svet, posebej tistih, ki jih ne odsevajo dominantne kulture;
- b) zagotovijo različnim kulturnim skupnostim pravico dostopa do lastne folklorne tako, da podpirajo njihovo delo na področju dokumentiranja, arhiviranja, raziskovanja itd., kot

tudi v praktičiranju tradicije;

c) na interdisciplinarnih osnovah ustanovijo nacionalni svet za ljudsko kulturo ali podobno koordinacijsko telo, v katerem bodo zastopane različne interesne skupine;

d) zagotovijo moralno in ekonomsko podporo posameznikom in ustanovam, ki preučujejo, objavljajo in negujejo ljudsko kulturo ali so lastniki njenih posameznih primerkov;

e) podpirajo znanstveno raziskovanje, povezano z ohranjanjem folklorne.

E. ŠIRJENJE VEDNOSTI O FOLKLORI

Ljudje se morajo zavedati, da je folklor pomembna predvsem kot sestavina kulturne identitete. Pomembno je, da so sestavine kulturne dediščine dovolj znane, da bi ljudje lahko spoznavali pomen folklorne in nujnost njenega ohranjanja. Pri širjenju folklorne je treba preprečiti razna maličenja, da se tradicija ohranja neokrnjena. V podporo korektnemu predstavljanju in širjenju folklorne naj države članice:

a) spodbujajo organizacijo nacionalnih, regionalnih in mednarodnih prireditev, kot so sejmi, festivali, filmi, razstave, seminarji, simpoziji, delavnice, tečaji, kongresi ipd., in podpirajo širjenje in objavljanje gradiva, razprav in drugih rezultatov teh prireditev;

b) spodbujajo čim več objav folklornega gradiva v nacionalnem in regionalnem tisku, v knjižnih izdajah, na televiziji in radiu ter v drugih medijih, npr. z dotacijami, z odpiranjem novih delovnih mest za folkloriste v medijih, z zagotavljanjem pravilnega arhiviranja in s širjenjem folklornega gradiva, ki so ga zbrali množični mediji, ter z ustanavljanjem folklornih oddelkov znotraj teh organizacij;

c) spodbujajo regije, občine, združenja in druge skupine, ki delujejo na področju folklorne, da bi ustvarili nova redna delovna mesta za folkloriste, ki bodo spodbujali in usklajevali folklorne dejavnosti v regiji;

d) podpirajo obstoječe enote in ustanavljanje novih za produkcijo izobraževalnega gradiva, na primer video filmov, ki temeljijo na novejšem terenskem delu; spodbujajo rabo gradiva v šolah, folklornih muzejih ter na nacionalnih in mednarodnih folklornih festivalih in razstavah;

e) zagotavljajo dostopnost ustreznih informacij o folklori s pomočjo dokumentacijskih centrov, knjižnic, muzejev, arhivov, prav tako pa tudi s pomočjo posebnih folklornih biltenov in periodičnih publikacij;

f) omogočajo srečanja in izmenjavo med posamezniki, skupinami in ustanovami, ki se ukvarjajo s folkloro, tako v nacionalnem kot mednarodnem okviru, ob upoštevanju dvostranskih kulturnih sporazumov;

g) spodbujajo mednarodno znanstveno skupnost, da sprejme etični kodeks, ki bo zagotavljal ustrezen odnos do tradicionalnih kultur in spoštovanje le-teh.

F. ZAŠČITA FOLKLORE

Ker folklor predstavlja manifestacije intelektualne ustvarjalnosti, najsi gre za individualno ali skupinsko, zasluži, da se jo zaščiti na podoben način kot intelektualne stvaritve. Taka zaščita folklorne je nujna za pospeševanje nadaljnega razvoja, za vzdrževanje in širjenje folklorne stvaritve, tako znotraj kot zunaj države, ne da bi pri tem škodovali pripadajočim zakonitim interesom.

Pri zaščiti folklorne stvaritve obstajajo poleg vidika "intelektualne lastnine" še druge pravice, ki so že zaščitene in morajo tudi v prihodnosti uživati zaščito folklorne-dokumentacijskih centrov in arhivov. V ta namen države članice:

a) glede "intelektualne lastnine":

opozorijo ustrezne organe na pomembno delo Unesca in WIPO-a na področju intelektualne lastnine. Seveda ne smejo spregledati, da to delo upošteva samo en vidik zaščite folklorne in da je nujno potrebno ukrepanje tudi na drugih področjih zaščite folklorne;

b) glede drugih pravic:

i/ informatorja zaščitijo kot prenašalca tradicije (varovanje zasebnosti in zaupnosti);

ii/ interese zbiralca zaščitijo tako, da zbrano gradivo hranijo v arhivih v dobrih razmerah in na ustrezen metodični način;

iii/ sprejmejo potrebne ukrepe za varovanje gradiva pred vsakršno zlorabo, namerno ali nenamerno;

iiii/ priznajo arhivom pravico do spremljanja uporabe zbranega gradiva.

G. MEDNARODNO SODELOVANJE

Da bi okrepili kulturno sodelovanje in izmenjave, posebej prek združevanja ljudske ustvarjalnosti in materialnih virov, da bi izvajali razvojne in revitalizacijske folklorne programe ter raziskave specialistov ene države članice na območju druge države članice, naj države članice:

a) sodelujejo z mednarodnimi in regionalnimi zvezami, ustanovami in organizacijami, ki se ukvarjajo s folkloro;

b) sodelujejo pri preučevanju, širjenju in zaščiti folklorne, še posebej:

i/ z izmenjavo informacij vseh vrst ter z izmenjavo znanstvenih in tehničnih publikacij;

ii/ z usposabljanjem strokovnjakov, s pokrivanjem potnih stroškov, z izmenjavo znanstvenega in tehničnega osebja ter opreme;

iii/ s pospeševanjem dvostranskih ali večstranskih projektov s področja dokumentiranja sodobne folklorne;

iv/ z organiziranjem strokovnih srečanj, študijskih tečajev in delovnih skupin na določene teme, predvsem na področju klasifikacije in katalogizacije folklorne podatkov in stvaritve, ter sodobnih raziskovalnih metod in tehnik;

c) tesno sodelujejo, da bi v mednarodnem okviru zagotovile, da bodo zainteresirane strani (skupnosti, fizične ali pravne osebe) uživale ekonomske, moralne in tako imenovane sosedske pravice, ki izvirajo iz raziskovanja, ustvarjanja, skladanja, izvajanja, snemanja in/ali razširjanja folklorne;

d) zagotavljajo drugim državam članicam, na čigar ozemlju so raziskovale, pravice do kopij vseh dokumentov, posnetkov, videofilmov, filmov in drugega gradiva;

e) izogibajo se dejavnostim, ki bi lahko škodile folklornemu gradivu, zmanjšale njegovo vrednost ali ovirale njegovo širjenje in uporabo, pa naj gre za gradivo, ki je bilo zbrano na njihovem lastnem ozemlju ali na ozemlju drugih držav;

f) sprejmejo potrebne ukrepe za varovanje folklorne pred človeškimi in naravnimi nevarnostmi, ki jim je izpostavljena, vključno z nevarnostmi zaradi oboroženih sporov, zasedbe ozemlja ali drugih neredov.

(Angleško različico dokumenta prevedla Nadja Valentinčič.)

Slavko Kremenšek

DVE POJASNILI, ENO VPRAŠANJE IN KRATEK SKLEP

Prvo pojasnilo, ki ga imam v pričujočem prispevku v mislih, bo v primerjavi z drugim bistveno krajše. Gre le za to, da sem od zadnje številke Glasnika SED za leto 1993 in do prve številke za leto 1995 objavil štiri nadaljevanja, ki so se nanašala na razmerje med etnologijo in antropologijo. V načrtu sem imel še prispevek z naslovom Vzhod - Zahod, ki sem ga že napovedal. Glede na zamisel, ki bi upoštevala kot pars pro toto razmere v ruski etnologiji zadnjih let, sem se z ustreznim gradivom v poglavitnem seznanil. Kljub temu načrtovanega teksta ne nameravam napisati. Razlogi so trije. Prvi razlog je ta, da sta bili v Glasniku SED objavljeni pismi, ki sva si jih izmenjala z ameriškim sociokulturnim antropologom Joelom Halpernom. Ob njuni vsebini bi se nadaljnje razpravljanje na omenjeno temo v tem ali v onem ponavljalo. Brez potrebe. Nadaljnji razlog je naš lanski kongres, ki je - po mojem mnenju - pokazal, da kolegov zunaj Filozofske fakultete soodnosnost med etnologijo in antropologijo kaj dosti ne prizadeva in ne zanima. To potrjuje končno tudi "antropološko obarvana" številka Glasnika SED, ki so jo v njenem antropološkem delu sooblikovali mimo gostov le kolegice in kolegi, ki jih glede njihovega pojmovanja etnologije in antropologije že poznamo. In nazadnje, glavni urednik Glasnika SED Rajko Muršič je omenjeno številko pospremil na pot z besedami, ki ne spodbujajo nadaljnega razpravljanja. Če je, kot piše Muršič, antropologija res "med nami, pred nami, za nami, pod nami - in v nas", govorimo različne jezike. Ko me Muršič z določeno mero "pesniške prostosti", resda ne pomimsko, prišteva med etnološke "stražarje", sem se zavoljo svoje historiografske obremenjenosti spomnil na stražarje univerzitetnega profesorja Lamberta Ehrlicha, ki ga Zmago Šmitek in Božidar Jezernik prištevata med nosilce antropološke tradicije na Slovenskem. Tedaj sem dokončno sklenil, da o razmerju med etnologijo in antropologijo ne bom več pisal.

Drugo pojasnilo se nanaša na določene obtožbe, ki jih vsebuje prispevek Zmaga Šmitka v zborniku Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Zbornik je izšel kot 23. zvezek Knjižnice Glasnika SED in vsebuje prispevke, ki so bili vnaprej pripravljene za že omenjeni kongres. Uredila sta ga Rajko Muršič in Mojca Ramšak. Bil sem član uredniškega odbora zbornika, opravil sem tudi korekture nekaterih prispevkov, z vsebino Šmitkovega besedila pa pred natisom nisem bil seznanjen.

Šmitkovo izvajanje ima naslov Neevropska etnologija v Sloveniji ali kako daleč vidimo. Objavljeno je v sklopu referatov, ki mu je pripravljali odbor kongresa nadel skupni naslov Etnološki raziskovalni programi po Štreklju in Murku. Bolj kot našim prizadevanjem na področju etnoloških raziskav zunaj Evrope in našim zvezam s tovrstnim strokovnim vedenjem v zadnjih sto letih je Šmitkovo pisanje posvečeno meni, ki sem bil v letih 1967/68 - 1983/84 kot docent in izredni profesor Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete resda predstojnik katedre za občo in neevropsko etnologijo in med drugim nosilec predmeta Neevropska etnologija. Vendar je od študijskega leta 1980/81 imel predavanja iz omenjenega predmeta

v okviru vaj še kot asistent Zmago Šmitek, ki je bil po uspešnem zagovoru doktorske disertacije z naslovom Obzorje Slovencev na področju neevropskih kultur (zagovor je bil 14. 9. 1983) izvoljen v naziv docenta za neevropsko etnologijo (datum izvolitve: 16. 5. 1984). Odtlej se za področje neevropske etnologije seveda nisem več čutil neposredno odgovornega. Zapiske svojih predavanj s tega področja, ki so obsegali več sto strani, sem ob predaji predavanj izročil asistentu Zmago Šmitku. Ne vem, če so mu prišli prav; zavnil jih ni. Dodam naj le, da v nasprotju z dodelanejšo inačico mojega etnološkega pregleda Afrike, ki sem jo izročil oddelčni knjižnici, omenjenih zapiskov v knjižnici ni najti.

Zmago Šmitek je pred leti vsaj dvakrat pisal o položaju t. i. neevropske etnologije na Slovenskem po drugi vojni, torej tudi v času, ko sem bil na Filozofski fakulteti univerzitetni učitelj omenjenega predmeta. Tako je leta 1982 ugotavljal, da je preučevanje neevropskih kultur "področje etnološkega dela, ki ima pri nas dolgo tradicijo", ki pa je "še po drugi svetovni vojni doseglo pravo družbeno in strokovno uveljavitev". Za to obdobje naj bi bilo "najbolj značilno, da so se s študijem neevropskih kultur začeli ukvarjati strokovno šolani etnologi". To delo naj bi potekalo "načrtno in organizirano v etnoloških ustanovah (Oddelka za etnologijo na Filozofski fakulteti in Slovenskega etnografskega muzeja)". Pri tem so omenjeni Božo Škerlj s knjigo Ljudstva brez kovin, prevod priročnika Ljudstva sveta, ustanovitev muzeja neevropskih kultur v gradu Goričane in manjše neevropske etnološke zbirke v nekaterih muzejih. Kljub "vsestranskemu napredku" pri preučevanju neevropskih kultur pa naj bi se kazali "tudi številni organizacijski in teoretični problemi, ki še čakajo rešitev". V tej zvezi je bila omenjena potreba "po večjem številu strokovnjakov, ki je v očitnem nasprotju z možnostmi njihovega zaposlovanja". Šmitek ugotavlja: "Medtem ko zanimanje za neevropsko etnologijo med študenti vedno bolj narašča, pa se z odpiranjem ustreznih novih delovnih mest že dolga leta ni nič premaknilo, predvsem zaradi pomanjkanja denarja, morda pa tudi zaradi premalo načrtnih prizadevanj". Med ovire so nadalje prištete sorazmerno skromne možnosti daljšega bivanja naših etnologov v deželah zunaj Evrope. Rečeno je bilo, da "predavanja, obiski muzejev ipd. lahko nudijo le osnovne informacije in splošno teoretično usmeritev, dosti več pa od njih ne moremo pričakovati". Tudi teoretična poglobljenost tovrstnega preučevanja naj bi bila potemtakem še vedno na sorazmerno nizki stopnji.

Sicer pa je o vprašanjih, povezanih s študijem neevropske etnologije, Zmago Šmitek razmišljal tudi že leto dni prej ob praznovanju štiridesete obletnice Oddelka za etnologijo na Filozofski fakulteti. Tudi ob tej priložnosti je ugotavljal zanimanje študentov za to tematiko, poleg tega pa tudi to, da bo "takšno zanimanje mogoče voditi in načrtno poglobljati še, ko bomo našli za študente takšna delovna mesta, kjer bi se po dokončanju študija lahko poklicno ukvarjali z neevropsko... etnologijo". Temu bi bilo treba, po mnenju Zmaga Šmitka, v bodoče posvetiti "več moči in razmišljanj", čeprav

ostajajo tuje štipendije za podiplomski študij premalo izkoriščene in celo kaka etnološka debata o tovrstnih delovnih mestih še ni stekla. Ko je na kratko prikazal genezo in strukturo predmeta Neevropska etnologija, je ugotovil: "V šolskem letu 1980/81 je prevzel predavanja iz neevropske etnologije asistent mag. Zmago Šmitek, ki je začasno ohranil obseg in notranji razpored snovi nespremenjen". Dejal pa je, da bo kazalo problematiko, o kateri je govor, "ob zadostnem zanimanju studentov še poglobiti s posebnimi seminarji, ki bodo obravnavali določene izbrane teme. K tem seminarjem bi po možnosti vabili tudi druge predavatelje".

Omenjene ugotovitve, ki jim velja pritrditi, so bile zapisane pred poldrugim desetletjem. Pričakovali bi torej, da nam bo Zmago Šmitek v okviru razpravljanj o naših etnoloških raziskovalnih programih zadnjih sto let govoril o uspehih in težavah, povezanih s pedagoškimi in raziskovalnimi prizadevanji na področju neevropske etnologije, ki jih je razgrnil v omenjenih besedilih. Zanimalo bi nas, kaj je dandanes s problemi, ki so bili navedeni, kako jih je bilo mogoče razrešiti in kaj je morda razreševanju še vedno ostalo napoti. To tem bolj, ker je v času, ko je vsaj na Filozofski fakulteti Zmago Šmitek neposredno odgovoren za razvoj slovenske etnologije v njenem zunajevropskem delu, prišlo do temeljitih in večstranskih družbenih sprememb. Nič od tega. Šmitek si je raje poiskal (v zvezi z neevropsko etnologijo prav gotovo umišljenega) "oponenta" v osebi svojega bivšega profesorja in svojega sedanjega kolega, ki že zdavnaj nima več opravka s predmetom, ki ga predava Zmago Šmitek. Celó v svojem visokošolskem nazivu ne.

Zmago Šmitek pozablja, da je z ugovarjanjem, o katerem je govor, začel sam. V razpravi Antropološka tradicija na Slovenskem, ki jo je napisal skupaj z Božidarjem Jezernikom, je na več mestih brez ustrezne utemeljitve in brez upoštevanja stvarnih dejstev zavračal nekatera moja stališča, ki niso imela nikakršne zveze z dotedanjim Šmitkovim pisanjem ali njegovim siceršnjim strokovnim delom. Na omenjeno Šmitek-Jezernikovo izvajanje sem kajpak odgovoril in si tako prislužil oznako Šmitkovega oponenta. Mar so Šmitkova izkrivljanja, zapisana na moj ali kak drug račun, nedotakljiva?

Na nekatera stališča, povezana z uveljavljanjem kulturne antropologije na Slovenskem in še posebej z metodami njenega uvajanja na Oddelek za etnologijo FF, objavljena na različnih mestih, med katerimi so bili tudi Šmitkovi pogledi, sem se odzival v omenjenih nadaljevanjih v Glasniku SED. Zaradi mojih razmišljanj, podprtih z dokazi, me Zmago Šmitek na podlagi očitnih izkrivljanj mojih hotenj in formulacij povezuje z nacionalizmom, tradicionalnim pojmovanjem nacionalne etnologije, manipuliranjem z "narodnopolitičnim netivom", intelektualnim izolacionizmom, neproduktivno ozkosrčnostjo, manihejsko dvojnostjo, postavljanjem etnologije v službo dnevnih interesov politike, s praktičizmom in populizmom. Naj se pred tovrstnimi očitki branim? Ne kaže.

Naj ponovim: Zmago Šmitek nam v prispevku Neevropska etnologija v Sloveniji ali kako daleč vidimo ni odgovoril na temeljno vprašanje, v čem so se morebiti spremenile razmere, ki so pogajale ali zavirale rast pedagoške, raziskovalne in razstavne dejavnosti na področju neevropske etnologije v razdobju zadnjega poldruega desetletja. To je namreč čas, ko je bil dovršen del odgovornosti za ustrezno rast slovenske soudeležbe pri delu na neevropski etnologiji prav v Šmitkovih rokah. Zmagu Šmitku je bila namreč prepuščena odgovornost za neevropsko etnologijo v okviru Filozofske fakultete dobesedno takoj, ko je izpolnil za to predpisane pogoje. Za to svojo vlogo in nalogo, za katero se je kajpak sam odločil, se je lahko

nemoteno pripravljat kot malokdo. Imel je štipendije za študij na tujem. Prav zato pa bi si dovolil vprašanje, kako je mogoče, da se ni vzgojnoizobraževalni program za študij neevropske etnologije na Filozofski fakulteti že vrsto let tako rekoč v ničemer spremenil. Vsebinska je, tako se mi dozdeva, še vedno ista, kot sem jo izoblikoval pred davnimi leti. Seveda pa ne vem, kaj in kako Šmitek dejansko predava. Očitno mu ob skrbi za predmet Neevropska etnologija preostajajo še čas in moči za posamezne antropološke predmete. To pač na njegovo lastno pobudo. Nič manj čudno ni Šmitkovo zaviranje posameznih mlajših kolegov(-ic), ki bi si več kot upravičeno želeli pridobiti določen naziv. Kako je tako ravnanje v skladu s skrbjo za razvoj predmeta, za katerega je bil izvoljen, ve kajpak samo Zmago Šmitek.

Mimo že omenjenih pregreh mi Šmitek očita še prisvajanje tuje intelektualne lastnine. Šmitkove, seveda. In kako je s to rečjo?

Leta 1981 je strokovni odbor za etnologjo pri Enciklopediji Slovenije dokončal geselnik za etnološko področje in tudi določil pisce za posamezna gesla. Mimo nekaterih drugih obvez sem sprejel pisanje gesla Etnologija, ki je bilo med etnološkimi gesli po načrtu daleč najbolj obsežno. Sodilo je v 3. zvezek Enciklopedije Slovenije, za katerega smo pisali gesla leta 1988. Delo se mi je nepričakovano zavleklo; zaradi nenadne bolezní in nato smrti v družini in s tem povezane duševne ter tako tudi časovne stiske sem zaprosil kolegico Zmago Kumer, tudi članico omenjenega strokovnega odbora, in kolego Zmaga Šmitka za določeno pomoč. Tako je na mojo prošnjo dr. Kumrova vnesla v predloženo besedilo tuje muzikologe in folkloriste, ki so bili v sorazmerju z obsegom in ustrojem gesla pomembni za slovensko etnologijo. Tega besedila je na ustreznih mestih v članku Etnologija 9 vstrel.

Zmaga Šmitka sem prav tako kot dr. Kumrovo prosil, da bi mi v tipkopis gesla Etnologija, ki sem mu ga predložil, vnesel tista imena slovenskih piscev o neevropskih kulturah, ki bi po njegovem mnenju po pomenu sodila med pisce etnološkega značaja o Slovencih. Zmago Šmitek je moji prošnji ustregel s tipkopisom, ki ga navajam v celoti in dobesedno: "Dopolnitve k geslu Etnologija za Encikl. Slovenije - Str. 1, vrst. 8: Pomembne etnološke podatke o ljudstvih JV in V Evrope sta zapisala Benedikt Kuripečič in Žiga Herberstein, ki sta se v prvi pol. 16. stol. udeležila diplomatskih odposlanstev v Carigrad in Moskvo. V 18. stol. so bila natisnejna tudi poročila nekaterih jezuitskih misionarjev iz neevropskih dežel. - Str. 4, vrst. 18: Kot plod misijonarskega dela sta nastali etnološki monografiji Friderika Barage (1837) in Franca Pirca (1855) o severnoameriških Indijancih in opis sudanskih nilotskih plemen Ignacija Knobleharja (1850). Poljudno napisani knjigi Josipa Stareta o Kitajcih in Japoncih (1893) in Ivana Vrhovca o prebivalcih Avstralije in tihomorskih otočij (1899) sta bili kompilaciji. - Str. 6, vrst. 15/16: Tako je izseljenec slovenskega rodu Ivan Benigar v Argentinini objavil knjigo o etnogenezi prebivalstva Amerike (1928) in razprave o pojmovnem svetu Araukancev (koncept časa, prostora, vzročnosti). Posamezni slovenski avtorji so se v obdobju med vojnama posvečali tudi študiju neevropskih verstev. - Str. 9, vrst. 3: Priročnik neevropske etnologije je objavil Božo Škerlj (Ljudstva brez kovin, 1962), o neevropskih kulturah in slovenskih stikih z ljudstvi zunaj Evrope pa so pisali tudi P. Štrukelj, B. Kuhar in Zmago Šmitek. - Z. Š."

Bil sem vesel Šmitkove pozornosti, saj je s celovito predstavitvijo navedenih nosilcev etnološkega prizadevanja na področju neevropskih kultur prispeval h geslu precej več, kot sem ga prosil. Za to sem se mu kajpak zahvalil. Seveda pa

Šmitkov prispevek, ki sem ga vključil dobesedno in v celoti v članek Etnologija, nima zveze s samo strukturo članka, saj je le-ta bila Šmitku že predložena in je zaradi tega Šmitkova tožba, da se njegov del teksta "ni pojavil kot tematska celota, ampak razdrobljen in pomešan med ostalo besedilo", docela odveč. Struktura, o kateri govorim, je pač ustrezala moji predstavi o slovenski etnologiji, in za to gre.

Šmitkov prispevek, ki sem ga navedel v Šmitkovi tipkopisni obliki in integralno, obsega v Enciklopediji Slovenije (3. zvezek, str. 64, 65, in 67) 22 vrstic, kar pomeni blizu 5% celotnega gesla Etnologija, ki obsega 460 vrstic. Ker ni šlo in glede na strukturo članka tudi ni moglo iti za sestavljeni članek, kjer bi bil Šmitkov delež posebej opredeljen, bi bil lahko Zmago Šmitek (skupaj z menoj in Zmago Kumer) označen le kot soavtor celotnega prispevka. Priznam, da na tako rešitev problema nisem nikoli pomislil.

Povedal sem, v kakšnih okoliščinah je geslo Etnologija nastajalo. Zmaga Šmitka sem prosil za nasvet. Za nasvet je šlo, Šmitek pa je, kot je bilo že rečeno, napravil precej več. To se mi je tedaj zdelo zelo kolegialno. Če pa je šlo glede značaja

moje prošnje med Šmitkom in menoj za nesporazum, bi moral Zmago Šmitek kot iskani in cenjeni sodelavec pri Enciklopediji Slovenije vedeti, da se za delo pri ES z Mladinsko knjigo kot založnico sklepajo pogodbe.

Sicer pa naj preidem k vprašanju, ki sem ga napovedal v naslovu. Zmago Šmitek je bil deset let moj asistent. Če se ne motim, sem mu bil mentor tako pri magistrski nalogi kot pri doktorski disertaciji. Za Šmitka sem pisal poročila in ocene; lahko bi rekli: po službeni dolžnosti. Pisal pa sem mu tudi priporočila zunaj službenih obvez. O mojih postopkih pri predaji predmeta Neevropska etnologija in ob Šmitkovi izvolitvi v naziv univerzitetnega učitelja sem rekel besedo že prej. Na tej podlagi sprašujem sebe, Zmaga Šmitka in za vprašanje zainteresirane bralce, ali sem imel tudi jaz kdaj pravico Zmaga Šmitka prositi za kako kolegialno uslugo? Obseg in značaj moje edine prošnje, ki se je spominjam, izražene pred sedmimi leti, ki je Šmitku danes (po sedmih letih vse prav pride!) kamen spotike, sem dovolj obširno predstavil. Zato naj bo v naslovu napovedani sklep resnično kratek, čeprav ob tem na moč neizviren: "Dost mam".

Odgovorni urednici Glasnika SED Mojci Ramšak

POPRAVEK V ZVEZI S "POROČILOM DUŠANA ŠTEPECA" POD NASLOVOM LJUDJE IN KAMEN V GLASNIKU SED 4/1995

V zadnji, 4. številki Glasnika SED za leto 1995 sem na strani 45 v rubriki Obzorja stroke - Poročila z zanimanjem prebral "poročilo skupine, ki je raziskovala kamnarstvo" na Kozjanskem v okviru poletnega raziskovalnega tabora Podsreda 94, to poročilo pa je podpisal član te skupine, sicer študent etnologije Dušan Štepec.

Takoj na začetku "pisec" omenja, da je skupina delovala pod mentorstvom Božidarja Premrla, ki da pripravlja magistrsko nalogo o kamnarstvu na Primorskem, raziskuje pa to dejavnost tudi v drugih slovenskih pokrajinah. V nadaljevanju "avtor" navaja številne podatke o raznih vidikih kamnarstva, pridobljene na terenu, ne pove pa, da jih je (brez moje vednosti in dovoljenja) povečini bolj ali manj dobesedno prepisal, seveda nekoliko preurejene, iz prve verzije računalniškega prepisa mojega terenskega zvezka Podsreda 94, ki sem jo kmalu po koncu tabora poslal v vednost in dopolnitev tudi njemu kot članu raziskovalne skupine. Kasneje sem to verzijo terenskih zapiskov še popravil in dopolnil in nazadnje na podlagi te popravljene verzije in drugih virov ter literature še napisal vsebinsko poročilo za zbornik Poletna delavnica Podsreda 94 (Kozjanski park, Podsreda in ZOTKS - Gibanje znanost mladini), v katerem je objavljen pod naslovom Kamnarstvo na Kozjanskem na str. 12-26. Izšel je z veliko zamudo šele novembra 1995, če se prav spomnim, vsekakor vsaj kakšna dva meseca pred izidom omenjene zadnje številke

Glasnika SED in pred zaključkom njegove reakcije.

Na prvi strani tega mojega poročila v zborniku pa med drugim piše: "Celoten računalniški izpis se hrani tudi na Zavodu Spominski park Trebče v Podsredi, kot tak pa je namenjen samo za dokumentacijo, in ne za objavo."

Ne glede na to, ali je bilo to zapisano in objavljeno, in ne glede na to, da je sodeloval pri zbiranju terenskih podatkov, bi Dušan Štepec moral spoštovati avtorske pravice pisca terenskih zapiskov, ne pa da tuje delo "prodaja" za svoje. V osnovni šoli učenec, ki preplonka nalogo od sošolca, ne zasluži drugega kot "cvek", če ga odkrijejo. Tem slabše za študenta, ki si je po svojih željah izbiral predmet in snov.

Skoraj ne morem verjeti, da bi si bil Dušan Štepec namenoma privoščil takšno tatvino, in se, ker ga nekoliko poznam, še bolj nagibam k mnenju, da je to storil po nerodnosti. Upam, da se ne motim.

Uredništvu prilagam označene fotokopije strani prve verzije mojih terenskih zapiskov in Štepečevega "povzetka", da se s primerjavo lahko tudi samo prepriča o resničnosti mojih navedb, in ga prosim, naj to pismo objavi v prihodnji številki Glasnika.

Ljubljana, 6. 2. 1996

Božidar Premrl

Ljubljana, Resljeva 36

ODGOVOR BOŽIDARJU PREMRLU

Spoštovani,

Zgrožena in s krčm v želodcu sem odložila vaše povsem upravičeno jezno pismo in pred očmi se mi je zavrtel "film", povezan z nastankom spornega poročila študenta Dušana Štepeca (Poročilo skupine, ki je raziskovala kamnarstvo). To poročilo je nastajalo vsaj nekaj mesecev in dve verziji le-tega sem v letu 1995 zavrnila, ker sem menila, da nista bili primerni za objavo. Šlo je za vsebinske in slogovne pomanjkljivosti in nedodelanosti, zato sem Dušana Štepeca prosila, da besedilo popravi. Tretja verzija, ki jo je prinesel, je zadostovala splošnim kriterijem, ki jih ima Glasnik, in tekst je bil sprejet v objavo v oktobru 1995. Zdaj vem, zakaj je bil "boljši". Do prejema vašega pisma 12. 2. 1996 sva bila oba z glavnim urednikom Rajkom Muršičem prepričana, da je študent pač toliko "napredoval" in se "opismenil", da nisva niti posumila v poštenost njegovih namenov, pač pa sva bila, nasprotno, prav vesela te spremembe. Vsekakor pa nama niso bile znane dodatne okoliščine, ki jih navajate v vašem pismu, niti to, da je vaše besedilo izšlo oziroma bilo v pripravi za izid v zborniku Poletna delavnica Podsreda '94 oziroma da je poročilo o delavnici skoraj dobesedno prepisano iz vaših terenskih zapiskov. Je pa tudi res, da urednika ne moreva (takoj) prebrati vsega, kar izide na etnološkem področju.

Pridružujem se vašemu mnenju, da avtor, študent 4. letnika Dušan Štepec, najverjetneje ni kradel iz koristoljublja, pač pa zaradi **nepoučenosti**, čeprav to najboljše ve le on sam. Vsekakor bo vaše pismo objavljeno v Glasniku, prav tako tudi moj odgovor nanj in opravičilo, pa tudi Dušanu Štepcu dajemo možnost, da brani svojo "čast" in se izjasni o tej peripetiji. Vsekakor bi v svojem poročilu moral navesti vir, torej vaše terenske zapiske, ki jih je, kakor je razvidno iz kopije, ki ste jo poslali skupaj s pismom, na nekaterih delih res skoraj dobe-

sedno prepisal in jih ni vsebinsko spreminjal. Kot "olajševalno okoliščino" mu lahko štejemo to, da svojega poročila ne "prodaja", kakor vi pravite, v svojem imenu, pač pa govori o delu v skupini in na začetku omenja vse sodelujoče in vas kot mentorja. Ne morem soditi o tem, koliko je študentu znana problematika varstva avtorskih in sorodnih pravic, moral pa bi poznati osnove znanstvenega aparata in vas na ustreznih mestih citirati, četudi vaši terenski zapiski ne vsebujejo izjave o nadaljnji uporabnosti, pač pa to velja le za objavljeno poročilo, ki ga omenjate.

Ne samo, da je to obžalovanja vredno, pač pa je lahko katastrofalno za vedo, kot je etnologija, zato nameravam predlagati in prositi vse bralce Glasnika - vse, ki so včlanjeni v Slovensko etnološko društvo, in druge etnologue, da pošljejo svoja dopolnila k **etnološkemu etičnemu kodeksu**. Ta naj bi normiral vse možne pristope k npravstveni problematiki in poklicni drži. Slovenskemu etnološkemu društvu ga nameravam predlagati kot dopolnilo k statutu. O kodeksu že nekaj časa razmišljam ter ga snujem. Fragmentarno bo objavljen v isti številki Glasnika. Ker se bojim, da ta škandal ni edino neetično ravnanje v slovenski etnologiji, pozivam vse, ki menijo, da je o etiki vredno razpravljati, naj pošljejo svoja mnenja, izkušnje in strokovno utemeljene poglede na to temo, saj je res že skrajni čas, da se o tem razpravlja javno in ne samo v obrekovalnicah. Prispevki bodo objavljeni v tematski številki Glasnika.

Vam se pa kot odgovorna urednica Glasnika SED iskreno opravičujem za neljubo škodo, ki smo vam jo povzročili z objavo spornega članka.

Ljubljana, 12. 2. 1996

Mojca Ramšak

(15. 2. 1996 izročeno v vednost Dušanu Štepcu.)

POJASNILO K PROBLEMU, KI JE NASTAL S PRISPEVKOM POD NASLOVOM LJUDJE IN KAMEN V GLASNIKU SED 4/1995

Kdor dela, dela tudi napake, pravi slovenski pregovor. S tem bi rad povedal, da za nastanek tega spornega poročila ni bilo dovolj le vzeti terenske zapiske Božidarja Premrla, se uvesti za mizo, mirno prepisati vsebino in zadeva je opravljena. Zahrtevalo je mnogo več truda, predvsem razmišljanja o tem, kako napisati besedilo in kaj vse naj vsebuje poročilo, da bo dovolj razumljivo.

Čas, ki sem ga porabil za pisanje poročila, bi lahko "zabil" za druge "manj pomembne" stvari. Toda to poročilo sem želel napisati, ker me je področje kamnarstva zanimalo in ker smo kot skupina v času poletnega raziskovalnega tabora Podsreda 1994 med seboj zelo dobro sodelovali.

Rad bi poudaril, da s pisanjem tega poročila nisem imel nobenih slabih namenov, niti se nisem hotel kakorkoli okoriščati s tujim znanjem. Poročila nisem hotel "prodajati" v svojem imenu. Zdi se mi, da je to dovolj jasno poudarjeno na začetku poročila. Tu govorim o delu v skupini, navajam vse

sodelujoče in omenjam mentorja skupine Božidarja Premrla.

V poročilu, ki sem ga napisal, sem nehote zagrešil usodno napako, ki je pripeljala do nastalega problema. Terenskih zapiskov Božidarja Premrla, povsod tam, kjer sem jih dobesedno ali kako drugače povzemal, nisem citiral. Ta spodrsrljaj se mi vsekakor ne bi smel pripetiti. Ob vestnem navajanju drugih citatov in opomb mi ni jasno, kako se mi je mogla zgoditi taka začetniška napaka.

Da sem v svojem poročilu ohranil podobno shemo in v posameznih delih poročila bolj ali manj povzemal snov iz terenskih zapiskov Božidarja Premrla, je vzrok v tem, da sem se na taboru prvič seznanil s področjem kamnarstva. Do tedaj mi je bilo popolnoma tuje in v desetih raziskovalnih dneh tabora si kljub svojemu prizadevanju nisem pridobil dovolj rutine, da bi lahko popolnoma samostojno in strokovno neoporečno napisal poročilo. V času raziskovanja namreč ni bilo dovolj časa, da bi se podrobneje seznanili s problematiko

te teme, saj smo skušali vsak raziskovalni dan čim boljje izkoristiti in smo zato delali na terenu.

Na začetku sestavljanja poročila sem imel resničen namen dati svoje poročilo v pregled Božidarju Premrlu. Tako sva bila tudi dogovorjena. Toda večkratno popraviljanje teksta mi je vzelo toliko energije in delovnega elana, da mi tega poročila ni uspelo oddati Božidarju Premrlu. Če bi to storil, verjetno do teh zapletov ne bi prišlo, ker bi me verjetno na moje na-

pake opozoril že on sam. S tem mislim tudi na kršenje avtorskih pravic, čeprav njegovi terenski zapiski ne vsebujejo izjave o nadaljnji uporabnosti. Da pa to opozorilo vsebuje Premrlovo poročilo v zborniku, nisem mogel vedeti, ker doslej še nisem prejel zbornika in mi je njegova vsebina do sedaj neznana.

Zagorica, 19. 2. 1996

Dušan Štepec

Zagorica 37 pri Velikem Gabru

Mojca Ramšak

UDK 174 : 39

POKLIC IN POKLICANOST

Avtorica na praktičnem in normativnem nivoju postavlja **osnove etnološkega etičnega kodeksa** in ovrednoti moralno pozitivno in negativno delovanje etnologov. Predlagane etične normative razdeli na štiri glavne skupine, in sicer: odgovornost etnologa do informatorjev - pripovedovalcev in drugih udeležencev - nosilcev informacij ter skupnosti, ki jo preučuje; odgovornost do poklicnih kolegov pri skupinskem ali individualnem delu; odgovornost do ustanove, v kateri etnolog deluje, in do celotne družbe; odgovornost do sponzorjev raziskave.

Ker je narava etnološkega dela taka, da je ne moremo do zadnje pike predpisati z navodili in prav tako ne nadzorovati, pravila kodeksa po svojem učinkovanju pokrivajo obvezna in želena ravnanja, ne pa vseh možnih. Avtorica meni, da naj se notranji etični nadzor izvaja v poklicnem socializacijskem procesu. S predlaganim kodeksom želi pri etnologih povečati občutljivost za zaznavanje etično spornih zadev, ki se lahko pojavijo med njihovim delom, jim ponuditi temeljne vzorce za ravnanje in jih spodbuditi k večjemu zanimanju za ta vprašanja.

STALIŠČE

Poklic in poklicanost naslavljam (pred)tekst o etnološki

poklicni etiki in tistem delu raziskovanja, kjer etnolog trči ob vprašanje "**Kaj moram storiti?**" Nadaljevanje teksta bo objavljeno v posebni tematski številki Glasnika SED o etnološki etiki. V tekstu ne posegam na področje teoretične etike, ki si za izhodišča postavlja vprašanja, kot: kaj je moralna sodba, kaj je moralna opredelitev, kaj je moralni princip ipd., ki kvantitativno in kvalitativno pojasnjuje vlogo karakterja, pobude, namere, cilje, motive ali ravnanje človeka pri nrvstvenem presojanju (prim. Sruk 1996: 139). Ne utegnem niti pojasniti izrazoslovja (etika, morala, deontologija, etični kodeks, deontološki zakon, moralna načela, etična načela, nrvnost ipd. ter razlike med moralnimi, poklicnimi in kazenskimi dolžnostmi in odgovornostmi). V tem kontekstu tudi ne mislim razpravljati o "svobodni in ideološki znanosti". Ta področja puščam odprta in jih hranim za drugo priložnost. Tu želim predvsem na praktičnem in normativnem nivoju postaviti **osnove etnološkega etičnega kodeksa**, torej določiti moralno pozitivno in negativno delovanje etnologov in ustvariti relativno trajen etični standard.¹

Svoje osmislitve normativnih načel in moralnih sankcij, ki so nastaja(ja)le v strahu pred moralnim vakuumom v etnologiji,² dajem v oceno in dopolnilo Slovenskemu etnološkemu društvu in njegovim članom ter predlagam, da se na občnem zboru sprejmejo ob novem statutu. Vse predloge in dopolnila pošljite na naslov društva **do 1. maja 1996.**

Pragmatično zanimanje za formuliranje moralnih načel za področje etnološkega raziskovalnega dela izhaja iz vsakodnevnih in nikakor ne namišljenih potrebe o nujnosti splošnih izhodišč etičnih principov v etnologiji. Ta nikakor ne smejo postati ali biti samo stvar osebne zavesti raziskovalca (in s tem ohranjati vso svojo ohlapnost, ki temelji na negativno razumljeni svobodi, ki se upira odvisnosti od tujega določanja), pač

¹ Namenoma uporabljam izraz *relativna trajnost*, ki se zdi na prvi pogled zavajajoč in skregan z zdravo pametjo. Za odločitev o uporabi te sintagme sem se odločila po premisleku in na podlagi poznavanja etnološke in antropološke prakse pri nas in v svetu. Kar je etično danes, je lahko že jutri neetično in obratno. To se da pogojno razumeti le v primeru, če govorimo o profesionalni etiki in obči človeški etiki ter med njima naredimo "rez". Pri tem zagovarjam stališče, da je obča človeška etika v svojem bistvu nespremenljiva in da mora biti neodvisna od sočasnih družbenih tokov, profesionalna etika pa ji mora slediti v vseh izhodiščih. Toda praksa včasih (žal) kaže, da se profesionalna etika večkrat prilagaja "duhu časa", od koder potem izvira ta relativizem. Znaní so recimo primeri iz druge svetovne vojne, ko so antropologi delali za obrambne oddelke in so jim pri tem ploskali zaradi njihove rodoljubnosti, ko so uporabljali svoje znanje za vojaške dosežke, medtem ko so bili med vietnamsko vojno antropologi, ki so počeli kaj takega, pod strogo kritiko (glede slednjega prim. Russell 1994: 107).

² Z moralnim vakuumom imam v mislih (samo)izobraževanje v teku študija, ko se študent s poklicno etnološko etiko seznanja bolj samoiniciativno, nenačrtno in nenadzorovano po zgledih, ki jih naključno sreča med svojo terensko prakso ali o kateri sliši pripovedovati. Ker nima osnovnega formalnega sistematičnega znanja o pomenu zrele etične orientacije v etnologiji (in tudi ne pobude za razpravo o svojih opažanjih), nima možnosti, da bi razlikoval dobre od slabih zgledov bolj, kot ga usmerja njegova lastna intuicija in z dotedanjjo (študijsko) socializacijo privzgojen moralni čut.

pa morajo temeljiti na avtonomni svobodi etnologa, ki mu je osnovni zakon tako delovanje, **ki drugega nikoli ne uporablja kot sredstvo**. Ker pa smo ljudje tako zamotana in na različne načine sestavljena bitja in včasih ne znamo (nočemo) ločiti med resničnim dobrim in navideznim dobrim ali pa je naša moralna naperjenost iz različnih koristoljubnih razlogov prav nasprotna temu kategoričnemu imperativu, je profesionalna etnološka etična načela potrebno z vso občutljivostjo normirati in precizirati ter jih tudi dosledno izvajati. Normativnost etike je prav v njenem kategoričnem imperativu, v brezpogojnosti, ki ne trpi nobenega izgovora, ne pa v hipotetičnem in pogojnem ravnanju. Biti moralen človek in moralen etnolog zato ne more biti stvar posameznikove odločitve ali izbire (kar je v najboljšem primeru idealno), pač pa pomeni brezpogojno dolžnost, ki jo med drugim pogojuje tudi narava etnološkega dela. Kljub temu da je glavni cilj raziskovalnega dela resnica, to ne pomeni, da lahko na poti do tega cilja ignoriramo druge vrednote. Resnično spoznanje in npravstvena drža se ne izključujeta.

Predlagane etične normative sem zaradi boljše preglednosti razdelila na štiri glavne skupine, in sicer:

- odgovornost etnologa do informatorjev - pripovedovalcev in drugih udeležencev - nosilcev informacij ter skupnosti, ki jo preučuje;

- odgovornost do poklicnih kolegov pri skupinskem ali individualnem delu;

- odgovornost do ustanove, v kateri etnolog deluje, in do celotne družbe;

- odgovornost do sponzorjev raziskave.

Etične dileme pri etnološkem delu niso omejene le na posamezne etape raziskovalnega dela, ampak so prisotne v celotnem raziskovalnem procesu in tudi pri aplikaciji rezultatov.

Uravnoteženje teh odgovornosti je naporno žongliranje, kjer se ena vrsta odgovornosti (lahko) "bije" z drugo. Ravno zaradi tega so različna strokovna društva za svoje člane izdelala etične kodekse ravnanja.

NAMEN ETNOLOŠKEGA ETIČNEGA KODEKSA IN MOŽNI VIRI ZANJ

Do sedaj slovenski etnologi še niso poskušali postaviti temeljev etnološkega etičnega kodeksa in tudi sedanji statut SED jih nakazuje le delno. Tako v 11. členu o pravicah in dolžnostih članov med drugim beremo, naj člani "kritično presojujejo delo društva in zahtevajo odgovornost organov in posameznih članov društva, ki bi zanemarjali pravila", v 12. členu pa: "O izključitvi iz društva sklepa na podlagi predloga častnega raziščišča skupščina društva. Član se izključuje, če

dela proti interesom samoupravne socialistične skupnosti ali če grobo krši pravila društva" (Pravila 1976: (24)). To je do sedaj tudi edini poskus "normiranja" delovanja članov SED, o profesionalni etiki v pravem pomenu pa niti besede.

Profesionalna etnološka etika je kot skupek norm, vrednot in ciljev delno formalna in delno neformalna. Formalna je zapisan etični kodeks, ki je ponavadi sistematičen, ekspliciten in altruističen, neformalna pa je mnogo širša in se vključuje v proces izobraževanja in profesionalne socializacije (Sklevický 1991: 53). Študij mora študentu poleg znanja dati tudi ustrezno vzgojo, občutek za ljudi, ki ga bo prej kot slej potreboval pri svojem delu, ter moralno vzgojo (ne ideološke, kot to prikazuje ena stran v žolčnih debatah okoli uvajanja etike in religije v pouk), sicer se lahko lahko zgodi, da bodo (v etnološkem smislu) tehnično solidno izobraženi diplomanti pripravljene delati na moralno spornih projektih ali pa bodo do takih problemov indiferentni.

Ker menim, da mora etnološki etični kodeks postati trajen vodnik za vse etnologe (kulturne antropologe, folkloriste) in biti podlaga ter izhodišče za etično vzgojo bodočih etnologov, v tekstu nakazujem tudi nekatere etične vidike, ki so lahko podstat za nadaljnje razmišljanje. Iz njih sem izhajala tudi pri sestavljanju kodeksa, zavedajoč se, da je narava etnološkega dela taka, da je ne moremo do zadnje pike predpisati z navodili in prav tako ne nadzorovati. Zato pravila kodeksa po svojem učinkovanju pokrivajo obvezna in zelena ravnanja, ne pa vseh možnih. Notranji etični nadzor naj se izvaja v poklicnem socializacijskem procesu. S kodeksom želim pri etnologih povečati občutljivost za zaznavanje etično spornih zadev, ki se lahko pojavijo med njihovim delom, jim ponuditi temeljne vzorce za ravnanje in jih spodbuditi k večjemu zanimanju za ta vprašanja. Kodeks naj velja za vse člane SED, prejme pa naj ga vsak diplomirani etnolog (in kulturni antropolog) ob svečani podelitvi diplome ter vsak novi član društva.

Pri sestavljanju kodeksa sem se opirala na kodekse drugih poklicev, npr. na:

- novinarski kodeks,³
- etična kodeksa Slovenskega sociološkega⁴ in Slovenskega psihološkega⁵ društva,⁶
- predlog etičnega kodeksa slovenskih knjižničarjev,⁷
- kodeks odvetniške poklicne etike Odvetniške zbornice Slovenije (1990),
- razne medicinske kodekse⁸,
- predlog zakona o varstvu avtorskih in sorodnih pravic (prim.: Pandel 1994: 36-37),
- izjavo o profesionalni in etični odgovornosti pri Društvu za aplikativno antropologijo,⁹
- izjavo o etičnih principih in njihovi uporabi v sociološki

3 Prim. bistvene sestavine novinarskih etičnih kodeksov v geselskem članku *Novinarski kodeksi poklicne etike*, v: *Sruk* 1986: 319.

4 Kodeks je bil sprejet na občnem zboru Slovenskega sociološkega društva v Gozdu Martuljku, 5. junija 1992.

5 Kodeks psihološke etike je Društvo psihologov Slovenije sprejelo na občnem zboru 24. 11. 1982 v Portorožu, spremembe pa so bile sprejete na občnem zboru oktobra 1992 v Radencih.

6 Obema društvoma se zahvaljujem za izdava njihnih kodeksov in za dovoljenje uporabe pri sestavljanju etnološkega etičnega kodeksa.

7 Predlog je bil objavljen v *Knjižničarskih novicah* 5/1995, št. 7-8, 3. avgusta 1995 in sprejet z dopolnitvi na občnem zboru Zveze bibliotekarskih društev Slovenije v novembru istega leta.

8 V ta namen sem pregledala *Hipokratovo prisego*, *Maimonidovo zdravniško molitev*, *Babiško prisego iz leta 1788*, *Ženevsko prisego*, *Mednarodni kodeks zdravniške etike Svetovnega združenja zdravnikov*, *Mednarodni kodeks etike medicinskih sester*, *Kodeks za medicinske sestre iz leta 1973*, *Deklaracijo iz Helsinkov* (oz. priporočila za zdravnike pri biomedicinskem raziskovanju na ljudeh), *Kodeks etike zdravstvenih delavcev SFR Jugoslavije* (prim. Milčinski 1982: 267-285).

9 *Statement on Professional and Ethical Responsibilities of the Society for Applied Anthropology* (glej Russell 1994: 517-518), ki je bila sprejeta in dopolnjena leta 1983 na podlagi prejšnjih izjav in je vodnik k profesionalnemu obnašanju članov Društva za aplikativno antropologijo, temelji pa na izkušnjah tisočev raziskovalcev, ki so se srečevali z etičnimi dilemami pridesem v zadnjih 50 letih.

praksi Britanskega sociološkega društva,¹⁰
- za področje muzealstva sem uporabila (povzetek) ICOM-ovega kodeksa poklicne etike za muzealce.¹¹

LITERATURA

- FUJS, Metka 1996: Morda niste vedeli. V: Vestnikova kulturna priloga. Murska Sobota, 8. 2. 1996, str. 28.
- HITCHCOCK, Graham & David HUGHES 1989: Research and the Teacher. Routledge. London.
- KODEKS odvetniške poklicne etike. Ur.: Vladimir Grosman, Ivo Horvat, Vladimir Šuklje. Odvetniška zbornica Slovenije. Ljubljana 1990.
- KODEKS profesionalne etike Slovenskega sociološkega društva. (Tipkopis. Ljubljana 1992.)
- KODEKS psihološke etike. (Tipkopis. Ljubljana 1992.)
- MILČINSKI, Janez 1982: Medicinska etika in deontologija. V: Razprave in članki. Dopisna delavska univerza UNIVER-

ZUM. Ljubljana.

- PANDEL, Miriam 1994: Varstvo avtorskih in sorodnih pravic. Predlog zakona. V: Marketing magazin. April 1994, str. 36-37.
- PRAVILA Slovenskega etnološkega društva. V: Glasnik SED 16/1. Ljubljana 1976, str. 23-24.
- PREDLOG besedila etičnega kodeksa. Etični kodeks slovenskih knjižničarjev (predlog besedila). V: Knjižničarske novice 5/7-8. Ljubljana, 3. avgust 1995, str. 1-3.
- RUSSELL, Bernard 1994: Research Methods in Anthropology. Qualitative and quantitative approaches. Second edition. Sage Publications.
- SKLEVICKY, Lydija 1991: Profesija etnolog: analiza pokazatelja statusa profesije. V: Simboli identiteta (studije, eseji, grada). Hrvatsko etnološko društvo. Zagreb, str. 45-67.
- SRUK Vlado 1986: Morala in etika. Cankarjeva založba. Ljubljana.

Mojca Ramšak

ETIČNI KODEKS SLOVENSКИH ETNOLOGOV (PREDLOG)

1. SPLOŠNE NORME IN DOLOČILA

- Etika etnološkega dela temelji na načelih etike in morale demokratične, pravne in socialne družbe, opredeljenih v Ustavi Republike Slovenije, na upoštevanju narave ter spoznanju etnološke znanosti ter na upoštevanju značilnosti in posebnosti etnološkega strokovnega dela.

- Načela etnološke etike usmerjajo etnologa, ko s svojim teoretičnim in praktičnim delom prispeva k preučeniosti načina življenja in ljudske kulture.

- Dolžnost etnologa je, da etična načela uporablja pri vsakdanjem delu, da jih razvija in bogati ter s svojim osebnim zgledom spodbuja k temu tudi druge etnologe. Tudi v življenju in delu, ko ne opravlja ali preneha opravljati etnološko dejavnost, naj ne škoduje ugledu etnologije. Načela in pravila etnološkega etičnega kodeksa naj bodo v zavesti in prepričanju vsakega etnologa.

- Dolžnost etnologa je tudi, da z načeli etnološke etike seznanja svoje sodelavce in širšo družbeno skupnost.

- Etnološki etični kodeks je živa zbirka načel in pravil, ki se stalno izpopolnjuje. Etnolog naj pri svojem delu spremlja etična vprašanja, ki jih prinaša dnevna praksa, in v svoje delo vnaša vedno nove, bolj popolne in bolj napredne etične prvine. Pobude in predloge zanje naj posreduje častnemu razsodišču SED.

- Častno razsodišče SED mora evidentirati obravnavane

primere, ki so pomembni za etnološko poklicno etiko, in o takih primerih obvestiti svoje člane prek društvenega glasila.

- O veljavnosti in obveznosti načel in pravil etičnega etnološkega kodeksa odloča častno razsodišče na občnem zboru.

2. PRAVILA PO PODROČJIH DELA

2.1 RAZISKOVANJE - SPLOŠNO

- Etnolog naj se zavzema za spoštovanje in uresničevanje načel objektivnosti in celovitosti pri vodenju svojih raziskovanj.

- Etnologovo delovanje naj bo tako, da bi pozitivno vplivalo na družbena in medčloveška razmerja. Pri svojem delu mora upoštevati načela humanih in demokratičnih odnosov med ljudmi, človekove pravice, še posebej svobodo in dostojanstvo vsakega človeka, človekovo telesno in duševno celovitost, njegovo zasebnost in osebnostne pravice.

- Etnolog mora ne glede na vrsto svojega dela in položaja uporabljati svoje znanje o človeku in družbi vedno le v njuno dobro.

- Za etnologa ni nobena tema iz kakršnihkoli (npr. političnih) razlogov nedotakljiva. Etnolog samostojno izbira raziskovalne probleme po merilih znanstvene in praktične relevantnosti. Strokovna zahtevnost posameznih specifičnih

¹⁰ The British Sociological Association's Statement of Ethical Principles and their Application to Sociological Practise iz leta 1970 (prim. Graham & Hughes 1989: 200-201).

¹¹ Sprejet na zasedanju generalne skupščine ICOM-a v Buenos Airesu v Argentini 4. novembra 1986 (prim. Fujs 1996: 28).

področij etnološkega dela obvezuje etnologa, da določeno področje poglobljeno obvlada in prevzema le naloge, za katere je usposobljen. Pri izboru metod je neodvisen in svoboden. To ga obvezuje na kritičen odnos do metod in upoštevanje posebnosti pogojev in okolja, v katerem so bile razvite in pridobljene.

- Etnolog mora spoštovati in uveljavljati svojo poklicno neodvisnost tako, da se v okviru znanstvenih spoznanj in moralnih norm samostojno odloča o izboru metod in postopkov pri svojem delu. V interdisciplinarni skupini kot enakopraven član z vidika etnološke stroke s polno odgovornostjo prispeva k skupnim spoznanjem. S svojim delom naj ustvarja demokratičen odnos v skupini in sodelavce sproti seznanja tudi z zahtevami strokovnosti in etike etnološkega dela, da bi le ta delovala v skladu z njim.

2.2

ODGOVORNOST ETNOLOGA DO PRIPOVEDOVALCEV IN DRUGIH UDELEŽENCEV - NOSILCEV INFORMACIJ TER SKUPNOSTI, KI JO PREUČUJE

- Etnolog se mora zavedati možnosti, da lahko škodi posameznikom in/ali skupinam, če javnost seznanj z raziskovalnimi ugotovitvami, ki slonijo na neposplošljivih vzorcih ali neutemeljenih in enostranskih interpretacijah. Pri raziskovanju naj upošteva najvišje metodično-metodološke standarde, še zlasti v primerih, kadar obstaja dejanska možnost, da bi bili z zlorabo ugotovitev prizadeti skupina ali posamezniki.

- Etnolog mora spoštovati zasebno življenje posameznika, skrajno taktno mora obravnavati delikatne in tudi vsakdanje teme ter ščititi zasebne podatke iz ustnih in pisnih virov. S svojim delom mora spodbujati rast kvalitetnih medčloveških odnosov in ne obratno. Etnolog naj se zaveda, da je zaupanje pripovedovalcev osnovno vodilo, ki ga mora upoštevati in ga ne sme omajati. Pri svojem delu ne sme izkoriščati nepoučenosti ali boječnosti pripovedovalca v nehumane raziskovalne namene.

- Osebe, ki so predmet raziskovanja, so upravičene do zasebnosti in dostojne obravnave.

- Etnolog mora pravočasno, natančno in v zadostni meri seznaniti svoje pripovedovalce s svojimi raziskovalnimi nameni in z vsemi posledicami poklicnega odnosa ter jih v nobenem primeru ne sme prisiliti k sodelovanju. Ljudem, ki jih preučuje, mora razkriti cilje raziskave, metode in sponzorje ter jim ne sme po nepotrebnem ponujati napačnih pričakovanj, odvisnosti ali bojazni. Osnovno etično načelo raziskovalnega dela z ljudmi je prostovoljna privolitev osebe, ki je bila o bistvu in namenu raziskave predhodno primerno obveščena. Če etnolog pri raziskovalnem delu uporabi metodo opazovanja z udeležbo ali kako sorodno metodo, je sam moralno in poklicno odgovoren za posledice izbrane metode.

- Nekateri podatki iz etnološkega dela so take narave, da njihovo širjenje lahko povzroči škodo posamezniku, zato mora etnolog strogo spoštovati načelo poklicne tajnosti in je moralno in osebno odgovoren za sporočanje in shranjevanje takih podatkov. V teku raziskovanja teh oseb ne sme izpostavljati večjemu tveganju ali jim osebno škodovati. V primeru da tveganje lahko predvidi, mora prizadeto osebo s temi možnostmi izčrpno seznaniti, še preden si zagotovi njen pristanek za sodelovanje.

- Etnolog naj v dopustnem obsegu predvidi možne kršitve

zaupnosti. Kjer je potrebno, naj se zateče k takšnim sredstvom, kot so odstranitev identifikacijskih označb, uporaba naključnih odgovorov in druge statistične rešitve, ki zagotovijo anonimnost. Posredovani podatki morajo biti oblikovno in vsebinsko prilagojeni tako, da je zagotovljena poklicna tajnost in nedotakljivost človekovega dostojanstva tistega, ki informacije posreduje.

- Etnolog mora zaupno informacijo, ki jo dobi od udeležencev raziskovanja, obravnavati izolirano, brez povezave z osebo, tudi v primeru, da ta informacija ne uživa zakonske zaščite ali privilegijev. Ta obveznost, ki izhaja iz zaupnosti, se nanaša tudi na druge pripadnike raziskovalnih organizacij (spraševalce, pisarniško osebje), ki imajo dostop do informacij. Vodja raziskovanja je odgovoren, da o tem pouči vse v raziskavo vključeno osebje.

- V teku raziskave mora najti načine in sredstva za publiciranje in za ohranitev zaupnosti podatkov, ki jih je dobil. Ljudem mora povedati, kje bo najvišja meja zaupnosti pri objavi, in jim ne sme obljubiti večje tajnosti podatkov, kot jo lahko realizira. Čimbolj mora zmanjšati tveganje svojih pripovedovalcev, da bi bila razkrita njihova identiteta. O tem, za kar pripovedovalec želi, da ostane tajno, mora presoditi na osnovi strokovnega znanja in etičnih načel etnolog sam in nositi polno odgovornost za posledice, ki lahko nastanejo.

- Etnolog ne sme podrediti svojega osebnega in poklicnega poštenja zvestobi do pripovedovalca. Nikdar naj ne izgubi samostojnosti in objektivnosti pri svojem delu, pri delu z ljudmi pa naj ostane dostojen, vljuden in stvaren. Tudi če pripovedovalec ne kaže znakov takega razpoloženja, ga etnolog ne sme smešiti, zmerjati, zaničevati ali mu groziti, niti v osebem stiku niti pismeno.

- Pri raziskovanju v tujini naj bi raziskovalni projekt v zasnovi, obliki in izvedbi izpričeval primerno tenkočutnost in spoštovanje lokalne kulturne in politične situacije. Območna raziskovanja, ki jih izvajajo tuji etnologi, naj bi se ne izvajala, če je zelo verjetno, da bodo zaradi tega izzvana občutna mednarodna in domača trenja ali da bodo raziskovanja čezmerno napačno razumljena. Raziskave naj se prav tako izogibajo vprašanju ali postopkom, ki so etnocentrični ali kakorkoli neprimerni za obravnavano družbo.

- Raziskovanja naj bi si etnologi zagotovili z dobro seznanitvijo in pristankom prizadetih in s kulturi prilagojenim načinom, pri čemer naj bi se izogibali ogrožanju zasebnosti. To je še posebej pomembno, kadar so preučevani posamezniki nepismeni, nizkega socialnega statusa in/ali jim je raziskovanje tuje.

- Skupnosti, ki jo raziskuje, je dolžan izkazovati spoštovanje in njeno vrednost.

- Etnolog se mora zavedati, da dolguje družbi kot celoti koristi svojih specialnih znanj, ki jih uporabi pri interpretaciji sociokulturnih sistemov.

2.3

ODGOVORNOST ETNOLOGA DO POKLICNIH KOLEGOV PRI INDIVIDUALNEM ALI SKUPINSKEM DELU TER DO USTANOVE, V KATERI DELUJE

- Odnosi med etnologi naj temeljijo na enakopravnosti in spoštovanju dela drugega.

- Pri svojem delu mora etnolog nesebično pomagati drugim raziskovalcem. Etnolog naj svojemu kolegu ne odreče pomoči

s strokovnim posvetom ali mnenjem.

- Etnolog je dolžan strokovno znanje in izkušnje posredovati drugim etnologom.

- Etnologi naj tekmujejo med seboj le v kakovosti svojega dela, neloyalnost in klikarstvo sta nedopustna.

- Etnolog ne sme posredovati nepreverjenih informacij in krasti besedil (dobesedne navedbe ali zgolj parafraze), modelov ter idej svojih kolegov, ne da bi se pri tem skliceval na njihovo avtorstvo. Upreti se mora vsakršnemu prenarejanju in prikrivanju informacij.

- Do svojih kolegov je etnolog odgovoren v tem smislu, da ne ovira njihovih profesionalnih aktivnosti. Med drugim to pomeni, da poleg spoštovanja njihovih potreb, odgovornosti in uradnih interesov sponzorjev v teku raziskave ne ovira pretoka informacij o raziskavi in njenih izsledkih in profesionalnih tehnikah, ki so bile uporabljene. Natančno mora poročati o doneskih kolegov k skupnemu delu. Ne sme dopuščati in oproščati ponaredek ali izkrivljanj podatkov drugih raziskovalcev. Iz osebnih razlogov ne sme razsojati in presojati skupnosti v prid ali proti kolegom.

- Etnolog naj skrbi za sodelovanje s kolegi, pri čemer mora na objektivni način ocenjevati delo kolegov, v skladu z izrečenimi merili in standardi. Prizadeva naj si za strukturi članstva ustrezno zastopstvo obeh spolov na vseh položajih in v različnih dejavnostih.

- V primeru ko ocenjuje profesionalno usposobljenost kolegov, etnolog ne sme navajati osebnih informacij o kolegih, razen če so takšne informacije neposredno povezane s potekom dela, ali če se nanašajo na kršenje profesionalne etike. Strokovno kritiko in polemiko sme voditi le na strokovni ravni in ne sme smešiti, omalovaževati ali podcenjevati drugega etnologa z drugačnimi raziskovalnimi usmerjenostmi niti z besedo niti na drug način.

- Na začetku ekipnega raziskovanja, v katerega so poleg diplomiranih etnologov pritegnjeni tudi študenti, morajo obstajati sporazumi z izrecnimi navedbami o delitvi dela, izplačilih, dostopih do podatkov, avtorskih pravicah in drugih pravicah in odgovornostih. Postavke teh sporazumov se morajo sproti nadzorovati in jih kasneje posamezni udeleženci ne smejo enostransko spreminjati.

- Etnolog ne sme pristati na izdelavo tajnih raziskovanj, poročil ali napotkov za katerokoli vlado.

- Etnolog, ki je zaposlen v poslovnem svetu, vladi in drugih neakademskih okoljih, naj bi se zavedal možnih raziskovalnih in publicističnih omejitev in naj bi se z vodstvom jasno pogodil o pogojih za opravljanje lastne raziskovalne dejavnosti. Etnolog je dolžan zavrniti takšne pogoje dela, ki bi bistveno omejevali njegovo poklicno avtonomijo.

- Etnolog si mora prizadevati, da bi se v javnosti častno in brez izkrivljanja posredovale raziskovalne ugotovitve, ki jo neposredno ali posredno zadevajo.

2.4

MUZEJSKO DELO

- Poklicni muzejski delavec se mora zavedati predvsem dveh odgovornosti: prvič, da so muzeji stvar javnega zaupanja in je njihov pomen za družbo v neposrednem sorazmerju s kakovostjo danih storitev, in drugič, da intelektualna zmožnost in strokovno znanje sama po sebi ne zadostujeta, ampak ju mora dopolnjevati etično vedenje na visoki ravni.

- Pomembna poklicna dolžnost je, da se za vse začasno ali trajno sprejete predmete zagotovi ustrezna ali celostna

dokumentacija zaradi lažjega določanja izvora, identifikacije, ugotavljanja stanja in obdelave. Vse v muzej sprejete predmete je treba ustrezno konservirati, zavarovati in ohranjati.

- Mnenjskih razlik naj poklicni muzejski delavci ne izražajo na osebno prizadet način. Ne glede na to splošno pravilo pa lahko z vso pravico ugovarjajo predlogom ali dejanjem, ki bi lahko škodili muzeju ali muzejem ali poklicu nasploh.

- Noben poklicni muzejski delavec ne sme sodelovati pri trgovanju (nakupu ali prodaji zaradi dobička) s podobnimi ali sorodnimi predmeti, kot jih zbira muzej, v katerem je zaposlen.

- Poklicni muzejski delavci ne smejo identificirati ali kako drugače potrjevati pristnosti predmetov, če so utemeljeno prepričani ali če obstaja sum, da so bili ti nezakonito ali nedovoljeno pridobljeni, preneseni, uvoženi ali izvoženi.

2.5

POUČEVANJE

- Svojim študentom, tečajnikom idr. mora etnolog posredovati nepristransko informacijo in jih seznaniti s svojimi kvalifikacijami. Posredovanje znanja mora omogočiti na način, ki je informativen, točen in relevanten za potrebe širše skupnosti. Predavanja morajo vsebovati informacije o etični odgovornosti. Študentske prispevke mora priznavati tako kot prispevke drugih kolegov.

- Etnolog kot univerzitetni učitelj (ali sodelavec) je dolžan objektivno in nepristransko seznanjati svoje poslušalce z metodami raziskovanja ter s spoznanji etnološke znanosti, pri čemer je dolžan upoštevati pluralizem teoretičnih perspektiv (paradigem).

- Etnolog univerzitetni učitelj (ali sodelavec) je dolžan zavarovati pravico študentov, da so dostojno obravnavani. Etnolog naj bi svoje pedagoške naloge opravljal odgovorno in zavzeto ter z medsebojnim sodelovanjem.

- Odgovorna enota (katedra ali oddelek) za izvedbo programa etnološkega študija mora eksplicitno seznanjati študente z vsemi okoliščinami organizacije in načina študija (s politiko in kriteriji prijave in vpisa ter vsemi pogoji študija). Ta enota mora zagotavljati tudi različne oblike podiplomskega permanentnega izobraževanja za ključna področja profesionalne dejavnosti.

- Etnolog univerzitetni učitelj mora študentom objektivno in pošteno razložiti cilje pri lastnih predmetih ter študente posebej opozoriti na praktično uporabnost različnih znanj za posebne profesionalne dejavnosti (in ob tem tudi možne zlorabe). Hkrati mora tudi jasno navesti, kaj pričakuje od študentov in mora pošteno ocenjevati njihovo delo ter jim pojasniti oceno na izpitu (ali pri drugih oblikah preverjanja znanja in samostojne dejavnosti študentov).

- Tudi kadar zaupne informacije neposredno ne ogrožajo pristojnosti ali profesionalne etike, se mora univerzitetni učitelj etnolog vzdržati razkrivanja osebnih informacij, ki jih prejme od študentov.

- Etnolog univerzitetni učitelj mora spoštovati obljube zaupnosti, ki jih je dal študentom (kot učitelj ali svetovalec).

- Etnolog univerzitetni učitelj ne sme uporabljati svojega fakultetnega višjega ali nadzornega položaja za koristljive namene (npr. seksualne, ekonomske, strokovne ali druge koristi) na račun študentov ali drugih podrejenih.

- Etnolog univerzitetni učitelj ne sme siliti ali zavajati študentov, da bi mu ti služili kot odvisni (materialno podcenjeni) raziskovalci. Prav tako ne sme predstavljati študentskega dela kot svojega lastnega.

2.6

ODGOVORNOST DO SPONZORJEV RAZISKAVE

- Etnolog ne sme sodelovati v raziskavi, ki jo določi sponzor in ki bi bila lahko škodljiva za interese skupnosti.

- Etnolog ne sme napačno prikazovati svojih sposobnosti in pristojnosti svojega osebja zgolj zato, da bi izpeljal neki poseben projekt.

- Etnolog mora - ne glede na razmere svojega delovnega okolja - lastne ugotovitve predstavljati celostno, častno in brez izkrivljanja. V svojih raziskovalnih poročilih ne sme zamolčati tistih podatkov, ki bi lahko bistveno vplivali na interpretacijo njihovih ugotovitev. Etnolog naj bi sam nakazal, kje in kako bi lahko njihove teorije, metode in raziskovalni model usmerjali in vplivali na razlago in možno uporabo (ali zlorabo).

- Etnolog mora v objavah svojih raziskovanj v celoti navesti vse vire finančne pomoči in kakršnekoli posebne naročniške odnose, ki bi lahko vplivali na razlago ugotovitev.

- Etnolog mora spoštovati vse obveznosti do oseb ali skupin, ki so mu omogočile pričetek raziskovanja.

- Če ima raziskovalni projekt finančno podporo, se mora etnolog čimbolj potruditi, da izdela naročeno raziskavo v skladu z zahtevami plačnika.

- Etnolog ne sme sprejemati takšne podpore, dogovorov ali raziskovalnih nalog, ki bi z veliko verjetnostjo povzročili kršenje že navedenih načel - temu naj se odreče, brž ko odkrije, da so kršitve načel neizogibne in da se jim ni mogoče izogniti.

- Etnolog se ne sme v svojem poklicnem delu in zunaj njega ukvarjati s posli, ki niso združljivi s častjo in načeli o neodvisnosti raziskovanja.

- Etnolog je dolžan zavrniti sodelovanje pri raziskavah, katerih cilj bi bil nehuman. Etnolog ne sme zavestno zlorabljati svojih raziskovalnih položajev, da bi z njimi opravičeval zbiranje takšnih informacij, ki niso potrjene v raziskovalnih ciljih in ki bi lahko prispevale h kršitvi pravic človeka kot državljana.

- Etnolog mora predpostavljenim in drugim sponzorjem natančno poročati o poteku, učinkovitosti in drugem.

- Če SED izve, da naročnik ali uporabnik nekega raziskovanja izkrivljata ugotovitve raziskovalnega projekta, lahko za razjasnitev dejanskega stanja zaprosi nepristranskega izvedenca.

2.7

OBJAVLJANJE IN RECENZIJSKI POSTOPEK

- Etnolog naj se zavzema za svobodo znanstvene misli in objavljanja znanstvenih spoznanj.

- Etnolog ima do javnosti aktiven odnos in stremi za tem, da je javnost objektivno obveščena o etnoloških spoznanjih in o možnostih prispevka etnologije kot znanosti in stroke k razvoju posameznika in družbe.

- Etnolog, ki je aktiven v sredstvih javnega obveščanja (radio, TV, časopisi, revije, knjige), naj bi si prizadeval za resnično, objektivno in pravočasno obveščanje javnosti o rezultatih raziskav in se izogibal vsaki senzacionalnosti in podobnim načinom prikazovanja rezultatov.

- Etnolog se mora pri objavah zahvaliti vsem osebam, ki

pomembno prispevajo k njegovemu raziskovanju in objavljanju, pri čemer so mišljeni kolegi, študenti, pomočniki, tehnično osebje, uredniki in drugi.

- Poudarki in vrstni red avtorstva morajo natančno odsevati prispevke vseh pglavitnih sodelavcev v procesih raziskovanja in pisanja, vključno s študenti.

- Pri gradivu, povzetem dobesedno iz objavljenega ali neobjavljenega dela tretje osebe, mora biti izrecno naveden avtor. Izrecno zahvalo morajo prejeti tudi sposojene ideje in podatki, pa četudi niso citirani.

- V predložitvi dela za objavo morajo avtorji spoštovati specifična pravila medijev.

- Uredniki morajo avtorjem, ki so predložili rokopise za objavo, zagotavljati hiter odziv. Prislusniti morajo mnenjem sourednikov in drugih ocenjevalcev, zagotavljati, da so recenzije skrbno sestavljene in natančne ter preprečevati zastoje v ocenjevanju.

- Uredniki morajo avtorjem brez odlašanja potrditi prejem rokopisa, predvsem pa morajo avtorje sproti obveščati o napredku v ocenjevalnem procesu. Avtorje je potrebno seznaniti z verjetnim predvidenim datumom objave rokopisa.

- Pri trudu za pošteno ovrednotenje prispevkov morajo biti uredniki a) nepristranski pri izbiranju recenzentov in b) posebej pazljivi, da ne bi na kratko zavrnili članka, ki obravnava neobičajno ali podcenjeno (marginalizirano) raziskovalno področje.

- Predložitev rokopisa strokovnemu časopisu nujno potegne za seboj obveznost, da bo ob ugodni recenziji objavljen prav v tem časopisu. Ko avtor enkrat pošlje članek nekemu časopisu v recenzijo, ga ne sme poslati drugemu časopisu vse dotlej, dokler uredništvo prvega časopisa ne izpolni svojih zgoraj navedenih obveznosti; če urednik v devetdesetih dneh od prvotne predložitve ne pošlje vsaj osnovnega mnenja, avtorju ni več treba spoštovati pravila o enkratni istočasni predložitvi.

- Če etnolog meni, da ne bo uspel pravočasno oceniti dela svojega kolega, mora izdelavo recenzije odkloniti takoj zatem, ko je seznanjen s prošnjo.

- Kadar obstoje močni interesni konflikti, ki lahko izvirajo iz tega, da pri osehah, naprošenih za recenzije, prevladuje do avtorja občutek obveznosti, tekmovalnosti ali mržnje, tedaj naj bi naprošeni etnolog odklonil zahtevo za izdelavo recenzije. Odkloni lahko tudi v primeru, če je že preobremenjen z delom in če na nekem področju nima dovolj znanja in izkušenj.

- Gradivo, poslano v recenzijo, naj bi bilo prebrano v celoti in pazljivo pretehtano. Ocene naj bi bile pojasnjene in utemeljene z eksplicitnimi razlogi, pri čemer mora recenzent jasno navesti zlasti tiste vidike svojega lastnega teoretičnega in metodološkega pristopa, ki so najbolj vplivali na njegovo razsojanje (to je še zlasti pomembno ob ocenjevanju dela, naslonjenega na drugačna teoretična in metodološka izhodišča kot so recenzentova).

- Lahko se pripeti, da uredniki dveh ali več časopisov nekega etnologa naprosijo za recenzijo iste knjige. Najbolje bi bilo, da bi isto knjigo ocenjevalo več različnih etnologov z različnih vidikov. V nobenem primeru pa se isto recenzijsko besedilo neke knjige ne sme predložiti več kot enemu časopisu. Noben etnolog ne sme ocenjevati iste knjige več kot enkrat, ne da bi predhodno urednike časopisov, ki so ocene naročili, obvestil, da je bil za recenzijo naprošen z več strani hkrati. Če morebitni recenzent vseeno sodi, da je dodatno recenziranje dopustno, naj z mnenjem o upravičenosti tega sezani časopisne urednike.

2.8

DRUGE DOLŽNOSTI ETNOLOGOV

- Etnolog mora vedno z odgovornim opravljanjem svoje profesionalne vloge skrbeti za svoj lasten profesionalni ugled in za ugled stroke.

- Etnolog mora dejavno braniti pravico do svobodnega raziskovanja in komunikacije zase in za vse poklicne kolege.

- Etnolog naj si potem, ko konča lastne analize, prizadeva, da postanejo njegova spoznanja dostopna drugim, razen v primerih, če bi s tem kršil zaupnost. Etnolog naj se vključuje v teoretične razprave o vseh etnološko pomembnih vprašanjih.

- Etnolog je dolžan skrbeti za uvajanje, utrjevanje in razširjanje slovenskega strokovnega etnološkega izrazja in se po diplomski samoizobraževati ter izpopolnjevati. S svojo prisotnostjo v medijih naj neguje lepo pisano in govorno slovensko besedo in se trudi za čim ustrežnejši strokovni jezik.

- Etnolog si prizadeva dosegati cilje svoje ustanove in nesporezno rešuje z odkritim in enakopravnim dialogom v njej

sami. V javnosti je lojalen do ustanove, v kateri je zaposlen, in s svojim delovanjem prispeva k njenemu ugledu.

3.

SANKCIJE

- Vsako kršenje teh pravil kaznuje častno razsodišče Slovenskega etnološkega društva (ta obravnava kršenja tudi, če raziskovalec ni član društva, pa dela škodo na etnološkem področju).

- Hujša kršitev načel etnološke etike je zlorabljanje strokovnega znanja, odnosa ali položaja etnologa z namenom pridobivanja osebnih materialnih koristi ter neupoštevanje avtorskih pravic. Kršitelja se moralno stigmatizira, začasno ali za stalno izgubi članstvo v SED in se mu začasno onemogoči publiciranje v etnoloških znanstvenih in strokovnih revijah za obdobje, ki ga določi častno razsodišče.

- Proti odločitvam častnega razsodišča se etnolog lahko pritoži izvršnemu odboru SED. Pritožbe se obravnavajo na občnem zboru.

Summary

PROFESSION AND VOCATION

(PROPOSAL OF THE ETHICAL CODE FOR ETHNOLOGISTS)

Mojca Ramšak

The author sets the bases of the ethical code for ethnologists on the practical and normative level and tries to create relatively permanent ethical standard. She would like to have the argumentations of the normative principles and moral sanctions that have sprung up in the fear of moral vacuum in ethnology assessed and completed by the Slovene Ethnological Society and its members. She also suggests that they should be adopted and included in the statute. For the sake of better surveyability she divides the suggested ethical normatives into four main groups, namely:

1. the ethnologist's responsibility to the informants - narrators and other participants - the carriers of information, and to the society that he/she is studying;
2. the responsibility to the colleagues in profession and his/her colleagues at group- or individual work;
3. the responsibility to the institution in which the ethnologist works and to the whole society;
4. the responsibility to the sponsors of the research.

Since the nature of ethnological work does not enable us to write some instructions with which to exactly prescribe the regulations, and since these regulations cannot be controlled either, the regulations in the code cover the obligatory actions and those to be desired, but not all the possible ones. The inner ethical control should take place in the professional process of socialization. This code is meant to increase ethnologists' sensitivity for perceiving ethically controversial cases that may occur during their work, to offer them basic patterns for acting and encourage them to be more interested in these questions. The pragmatical interest for the formulation of moral principles for the area of ethnological research work originates in the daily and not at all fictitious need for the necessity of the general starting-points of the ethical principles in ethnology. This should by no means become or be only the matter of personal knowledge of a researcher (with this they would preserve all their laxity that is based on the negatively understood freedom which resists the dependence on others' determinations), but have to be based upon the autonomous freedom of the ethnologist whose principal law is that kind of acting that **never uses anyone as an instrument**. The normativity of the ethics is right in its categorical imperative, in its unconditionality that does not allow any excuse, and not in hypothetical and conditional acting. To be a moral person and a moral ethnologist is therefore not a matter of one's own decision or choice, but an absolute obligation that is, inter alia, conditioned by the nature of ethnological work.

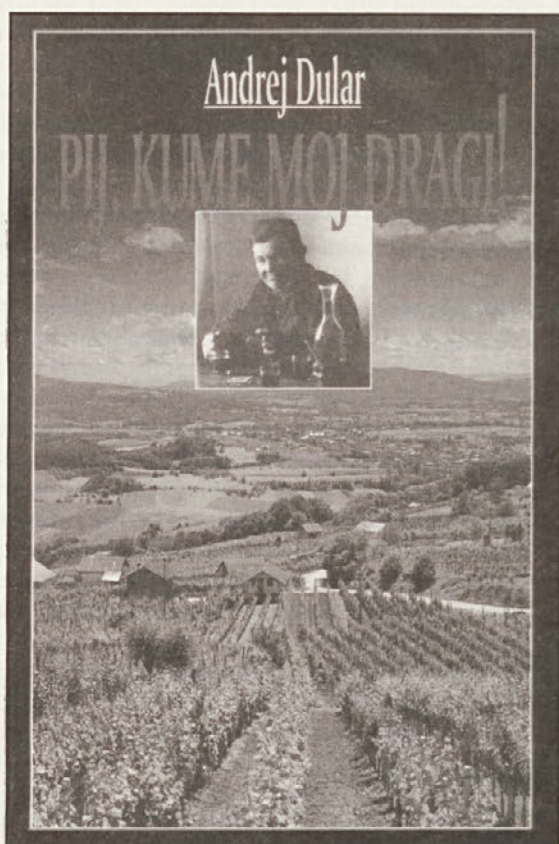
Marko Terseglav

ANDREJ DULAR, PIJ, KUME MOJ DRAGI! VINOGRADNIŠTVO IN VINOGRADNIKI V BELI KRAJINI.

Seidlova zbirka, 11. knjiga,
Dolenjska založba, Novo mesto, 1994,
231 str.

Pregled etnoloških priročnikov, topografij, monografij in del iz t. i. materialne kulture pokaže, da je bilo vinogradništvo vselej hvaležna etnološka tema, kar velja še za druge znanosti, predvsem za gospodarsko zgodovino ali geografijo. Iz te perspektive se pokaže najnovejše Dularjevo delo kot smelo dejanje, ki ne skriva ambicije, da bi o vinogradništvu povedalo kaj novega, kar avtor tudi uresniči. Za to pa je bil potreben drugačen pristop do pojavnosti - tega avtor prikaže v etnološki luči. Etnološke študije vinogradništva lahko skrivajo polno pasti in zank, saj preučevalca lahko zapeljejo bodisi v posplošenost bodisi v izgubljanje v podrobnostih. Vino in vinogradništvo namreč odpirata vedno nove in pomembne etnološke teme, povezane z njima. Zato je včasih težje zavestno "spregledati" podrobnosti in se omejiti na en sam vidik kot pa vztrajati v obširnosti. Avtor se je vseh teh zank dobro zavedal, zato se je omejil na belokranjsko vinogradništvo oz. na detajliran pogled, kar predstavlja novost v slovenski etnološki literaturi o vinogradništvu. Vsa avtorjeva pozornost je usmerjena le na en sam geografsko-etnološki prostor, torej na Belo krajino. Takšna "omejitev" pa je avtorju odprla več prostora za raziskave nekaterih drugih problemov, povezanih z vinogradništvom, ki jih v slovenski etnološki literaturi še nismo zasledili. Naj opozorim le na en sam primer: poleg primarnih nosilcev vinogradništva v Beli krajini avtorja zanimajo še nekmečki lastniki vinogradov in njihov odnos do trte in dela. Avtor analizira t. i. vikendaške viničarje, njihovo znanje in njihov odnos do "profesionalcev" in do tradicije.

Da bi ubežal pomanjkljivostim, se je avtor pri preučevanju tudi časovno omejil, saj nam razprava kaže obdobje belokranjskega vinogradništva v zadnjih sto letih. Obravnava se začne s pomembno prelomnico v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko belokranjske vinograde začne uničevati trtna uš. Propadanje vinogradov pa je spodbudilo drugačen način gospodarjenja in opuščanje zgolj tradicionalnega znanja. Dularja zanima, kaj so te spremembe povzročile v vsakdanjem načinu življenja ljudi, v njihovi ekonomiji, v mišljenju in tudi v duhovnem življenju in razmišljanju. Gre za analizo sprememb obnašanja, navad in tradicionalnega gospodarskega razmišljanja. Študija se končuje v devetdesetih letih našega stoletja z analizo vseh sprememb in sobivanja današnje znanosti s tradicionalnimi izkušnjami. Avtorja zanimajo predvsem spremembe, ki jih etnološko korektno vedno povezuje s tradicijo. Na tradicionalne pivske navade, šege, praznike,

zdravilstvo in na duhovno kulturo avtor opozarja takrat in v toliko, kolikor so ti pojavi živi še danes. Avtorja zanima torej neko "trenutno" stanje, čeprav v relativno širokem razponu stotih let.

Knjiga je razdeljena na devet obširnejših razdelkov: 1. Gospodarske razmere v Beli krajini v zadnjih sto letih, 2. Naravni pogoji za vinogradništvo v Beli krajini, 3. Vinogradniške posestne razmere, 4. Trtne boleznin in njihov vpliv na vinogradništvo v Beli krajini, 5. Vinogradništvo in kletarsko znanje belokranjskih vinogradnikov, 6. Trgovina z vinom, 7. Vinogradniško koledarsko leto, 8. Človek in vino, 9. Sklep. Vsi ti razdelki imajo vrsto poglavij, ki vsako zase predstavlja etnološko temo. Vseh ni mogoče naštetih, kot informacijo naj navedem le poglavja osmega razdelka: Vinske dajatve; Soseske zidanice; Pivske navade; Mejaštvo; Hranjenje in pitje vina; Pivske navade ob življenjskih prelomnicah; Pivske navade zunaj doma; Odnos do vina; Alkoholizem.

Raziskave in knjige - ta je dodelana magistrska naloga - si ni mogoče zamisliti brez terenskega dela, iz katerega v največji meri izhaja študija. Avtor je večino ustnih virov inkorporiral v študijo v dobesedni obliki, pri čemer je upošteval tudi povsem nasprotno izjavo informatorjev. S tem je študija pridobila na strokovnosti in živosti. Le-to stopnjuje še 88 črnobelih in barvnih fotografij in preslikav dokumentov. Slikovno gradivo je strokovno pričevalno in je hkrati dragocen etnološki in kulturni dokument, "opremljen" z vsemi potrebnimi podatki. Mimo ustnih virov se je avtor opiral še na dosegljivo strokovno literaturo, največ pa na rokopisne - arhivske vire in na podatke iz slovenskega časopisja. Okrasni in poučni značaj pa knjigi daje še dvanajst fotografskih preslikav akvarelov vinske trte, ki uspevajo v Beli krajini. Knjigo je grafično oblikoval Jurij Kočbek.

Slovenska etnologija je z Dularjevo knjigo dobila nov in dragocen prispevek, njegovo delo pa bo najbrž postalo tudi vzorec prihodnjim etnološkim razpravam o vinogradništvu. Tudi za laično javnost bo knjiga najbrž mikavno branje.

Mihaela Hudelja

ANDREJA BRANCELJ BEDNARŠEK, BELOKRANJSKE PISANICE

(Zbirka Belokranjska dediščina; 1).

Belokranjski muzej Metlika,

Metlika 1993, 43 str.

Vsekakor je pohvalno, da so muzeji v zadnjem času začeli izdajati posebne knjižne zbirke, v katerih predstavljajo rezultate poglobljenih raziskav o različnih tematikah, s katerimi se ukvarjajo muzejski delavci. Problem, s katerim se v naših etnoloških enotah muzejev na splošno srečujejo, je med drugim tudi v tem, da zaradi stiske z razstavnimi prostori hranijo ogromno zbranega gradiva in predmetov v depojih, namesto da bi tako shranjene zbirke predmetov pokazali najširšim množicam. Da bi etnološko delo približali čim širšemu krogu ljudi, pa predvsem služijo tudi tovrstno zasnovane publikacije, ki na bolj poljuden način, a še vedno na dovolj strokovni ravni predstavljajo "depojsko kulturno dediščino".

Tudi v Belokranjskem muzeju so zato začeli izdajati novo zbirko, imenovano Belokranjska dediščina. Prva knjižica te zbirke, ki je izšla že leta 1993, je posvečena pisanicam. Te so namreč zaradi svojstvenih značilnosti in izvirnosti "postale pravo bogastvo ljudske umetnosti tega najjužnejšega dela slovenskega ozemlja" (str. 7). Hkrati pa so s to knjižico opozorili tudi na stoletnico prve daljše razprave o pisanicah iz Bele krajine, ki jo je napisal Janko Barle.

Avtorica je sintetično, in sicer na osnovi razdrobljenih zapiskov, prikazala pisanice, ki jih je skušala vpeti v vsakdanje življenje Belokranjcev, predvsem z opisom šeg in družabnih iger. Vključila je tudi svoje izkušnje s terena ter razmišljanja o današnji spremenjeni vlogi pisanic, ko so te predvsem sestavina etnološke dediščine oziroma kulturne dediščine Bele krajine.

V poglavju Od jajc do belokranjskih pisanic nas avtorica Andreja Brancelj Bednaršek najprej seznanja z zgodovinskim ozadjem nastanka pisanic: z razlago jajca kot poganskega kulturnega pomladnega simbola rodovitnosti, krščanskega simbola Kristusovega vstajenja med veliko nočjo ter z zgodovino barvanih in okrašenih jajc, ki so na Slovenskem znana šele od 17. stoletja. Čeprav je bilo barvanje in krašenje jajc razširjeno med vsemi slovanskimi narodi, tudi v vseh slovenskih pokrajinah, pa se je tradicija izdelovanja pisanic najdlje ohranila prav v Beli krajini. Največji zbirki belokranjskih pisanic imata še danes prav Belokranjski muzej v Metliki in Slovenski etnografski muzej. Prvo zbirko je takratnemu Kranjskemu deželnemu muzeju podaril Janko Barle, in sicer že pred 100 leti. Tehnike izdelovanja pisanic, pestrost okraševanja, ki je prepuščena preprosti domišljiji, in vsi drugi pripomočki so tako podrobno opisani, da ta opis bralci lahko uporabijo tudi kot "recept" za izdelavo pisanic. Glede na dekorativne značilnosti je avtorica spremembe v izdelovanju pisanic razdelila v tri obdobja. Tehnika poslikav je ves ta čas ostala enaka. Uporabljali so predvsem vosek in barvanje (avtorica to imenuje batik tehnika) ter praskali po pobarvanem jajcu. V času od 2. pol. 19. stoletja do začetka 20. stoletja so bile pisanice

ce porisane s simetrično razdelitvijo številnih geometrijskih likov, vodoravnimi ali navpičnimi črtami, križnimi oblikami, pa tudi z nekaterimi drugimi motivi, npr. steljico ali krščanskimi simboli. Za pisanice iz obdobja med obema vojnama je značilno, da so simetrijo poslikav že precej manj upoštevali, bolj pogosti so napis posvetnega značaja, verzi in stih. V zadnjih nekaj desetletjih, ko se je spremenil tudi namen izdelovanja (spominkarstvo), pa se pojavi še ena značilnost, in sicer ta, da za pisanice ne uporabljajo več trdo kuhanih jajc, temveč surovo jajce najprej izpihajo in skozi luknjico napeljejo raznobarno volno, ki ima na spodnji strani cofek, na zgornji strani jajca pa zanko za obešanje (t. i. pisanice na vrčicah, ki so namenjene predvsem prodaji). Prav tako se sedaj že bolj uporabljajo kupljene barve in sličice, toda tehnika izdelovanja pisanic je ostala skoraj nespremenjena.

V poglavju Od velikonočnih šeg do pisanic spominkov nam avtorica prikaže večplastno vlogo pisanic v vsakdanjem življenju, ki je bila izrazitejša zlasti v obdobju do 2. svetovne vojne. Pisanice, ki so jih izdelovali pred veliko nočjo, niso bile samo ena od sestavin velikonočnih jedi, temveč so imele tudi funkcijo darila. Pa tudi kot družabno razvedrilo so bile igre s pisanicami v velikonočnem času še zlasti priljubljene. V današnjem času so pisanice še vedno sestavina velikonočnih jedi, izgubile pa so obdaritveni pomen. Popolnoma so izginile tudi igre s pisanicami, s katerimi so bile povezane razne šege in navade.

Po zaslugi takratnega učitelja v Adlešičih Boža Račiča je bila leta 1920 v Ljubljani 1. razstava belokranjskih pisanic, ki je bila odmevna tudi v tujini. Izdelovanje pisanic je zaradi povečanega zanimanja zanje, tako doma kot v svetu, v času med obema vojnama pomenilo tudi vir zaslužka za marsikatero družino. Na koncu tega poglavja avtorica pravilno ugotavlja sedanjo funkcijo pisanic, ki so tudi zaradi sodobnih vplivov

doživele spremembe, tako glede namena kot načina izdelovanja. Avtorica meni, da spadajo pisanice med izdelke domače obrti, ki jih kupujejo turisti, izseljenci. Osnovni namen - ohranjanje pisanic - se ni spremenil, vsebina pa se zaradi sodobnega načina življenja vsekakor spreminja. Zato jih je treba (o)vrednotiti in sprejemati tudi s sedanjimi merili.

V zadnjem poglavju, ki je namesto povzetka, nas avtorica seznanja s svojimi izkušnjami pri spoznavanju in vrednotenju pisanic. Obenem spregovori tudi o namenu, ki naj bi ga imela knjižica, ta pa je predvsem v tem, kako približati "etnološko delo čim širšemu krogu ljudi" (str. 31). Na koncu so navedene

še najbolj znane izdelovalke pisanic, katerih izdelke hrani Belokranjski muzej. Avtorica nas opozarja tudi na dejstvo, da so na belokranjskem območju izdelovanje pisanic ohranjali predvsem v okolici Metlike in Adlešičev. V zvezi s tem se mi zastavlja vprašanje, zakaj se je izdelovanje pisanic ohranilo ravno na teh dveh območjih.

Knjižica je opremljena še z barvnimi fotografijami pisanic, ki so različno pobarvane, na njih pa so raznovrstni motivi. Dodane so še fotografije z velikonočnega žegna v Metliki leta 1985 in njeni okolici leta 1935. Na koncu je še dodan povzetek v angleščini.

Marko Terseglav

LJILJANA MARKS, VEKIVEČNI ZAGREB. ZAGREBAČKE PRIČE I PREDAJE.

**Biblioteka Posebno izdanje,
AGM Zagreb, 1994,
173 str.**

Vsako mesto ima svojo zgodovino. Zapisana je v arhivskih listinah in v dokumentih. Poleg tega pa vsako mesto živi tudi v pripovedkah oziroma v ustnem izročilu meščanov, okolčanov ali celega naroda. Ustna zgodovina je morda res manj zanesljiva, zato pa ni nič manj zanimiva in strokovno povedna. Zgodovinske in življenjske celovitosti nekega mesta si ni mogoče misliti brez ustne tradicije. Tega dejstva se je zavedala zagrebška folkloristka Ljiljana Marks. V knjigi je zbrala 87 pripovedk in zgodbic o Zagrebu, o njegovih ljudeh, dogodkih in zanimivostih. Skozi ljudsko oz. ustno pripovedništvo nam odkriva življenje Zagreba nekdanj in danes. Avtorica se zaveda - in to tudi napiše v predgovoru - da zgodovina ni le naša preteklost, ampak je del uganke o nas samih. Zaradi tega preučevanje preteklosti ni le poskus obnavljanja in razlaganja že mrtve legende, ampak je sledenje strastem, hrepenenjem in mislim, ki nas vedno prevzemajo. Kaj se sploh dogaja z nami, nam avtorica pokaže na primeru Zagreba, kot se kaže v ustnem pripovedništvu. "Zgodbice" o Zagrebu je avtorica črpala iz starejših tiskanih virov, večji del pa iz inštitutskega (pisanega ali posnetega) gradiva zadnjih petdeset let. Poleg gradiva, ki so ga zapisali avtoričini starejši kolegi, ga je nekaj prispevala še sama, ko je zgodbice zapisovala "v živo". Avtorica razume Zagreb, njegove ulice in trge, kot žive ljudske tribune, ki "razglašajo" šege, svečane ali vsakdanje besedne rituale meščanov. Ti poznajo raznovrstne zgodbe, "glasove" in tudi "popolnoma" resnične "bla-bla" zgodbice in škandale. Iz uvodne študije izvemo, da so ob ponovni postavitvi spomenika banu Jelačiću in ponovnem usposobljanju vodnjaka Manduševac med ljudmi spet zaživele stare pripovedi o banu, pa tudi o Manduševcu. Knjigo sestavljajo pripovedi o nastanku Zagreba, o njegovem imenu, o pomembnejših zgradbah, spomenikih, cerkvah in zgodbe o vladarjih in meščanih. Ljudsko pripovedništvo je zgodbam dodalo bogato fabulistično, zato so včasih "napete", pa spet skrivnostne in celo pravljične. Kot v vseh zgodbah so tudi v teh izredno zanimive

ljudske razlage pojavov in imen. Ob banu Jelačiću je npr. čudežno oživel že mrtvi studenec Manduševac. Jelačić je dekletu, ki je stalo poleg, zavpil: "Zagrabi (vodo), Manda!" In od takrat se mesto imenuje Zagreb, vodnjak pa Manduševac.

Zagrebske pripovedke nas utrdijo v prepričanju, da je vsako mesto "knjiga besedil" že samo po sebi, s svojim pripovednim repertoarjem in s tisočeri načini komunikacije. Pretekla folkloristika in etnologija se tega dejstva nista dovolj zavedali,

zato se nista posebej zanimali za mestne zgodbe, ampak sta se posvečali podeželskemu okolju in ljudem. Etnologi zagrebškega Inštituta za etnologijo in folkloristiko danes posvečajo mestni problematiki veliko pozornost, kar zlasti velja za raziskovalce t. i. socialne kulture. Zdaj pa se jim je pridružila še folkloristka Ljiljana Marks, ki z objavo dela iz urbane folklore stopa po stopinjah svoje predhodnice Maje Bošković-Stulli.

Knjižica je svojevrstna "monografija" Zagreba, hkrati pa tudi samosvoj spomenik temu mestu, ki danes spet dobiva veljavo

hrvaške politične in kulturne "osrediščenosti" in samozavesti.

Ob branju te imenitne in posrečene knjižice so se mi neprestano porajala vprašanja o ustreznem ustnem izročilu o Ljubljani: Koliko ga je? Kje je? Koliko je zbranega? In končno, kdaj bomo lahko spoznali Ljubljano in njeno življenje iz ljudskih pripovedi, anekdot, zgodbic itd.? Le kako daleč smo še do folkloristične "podobe" Ljubljane oziroma, kdaj bomo dobili v Ljubljani tako branje, kot ga je za Zagreb pripravila Ljiljana Marks?

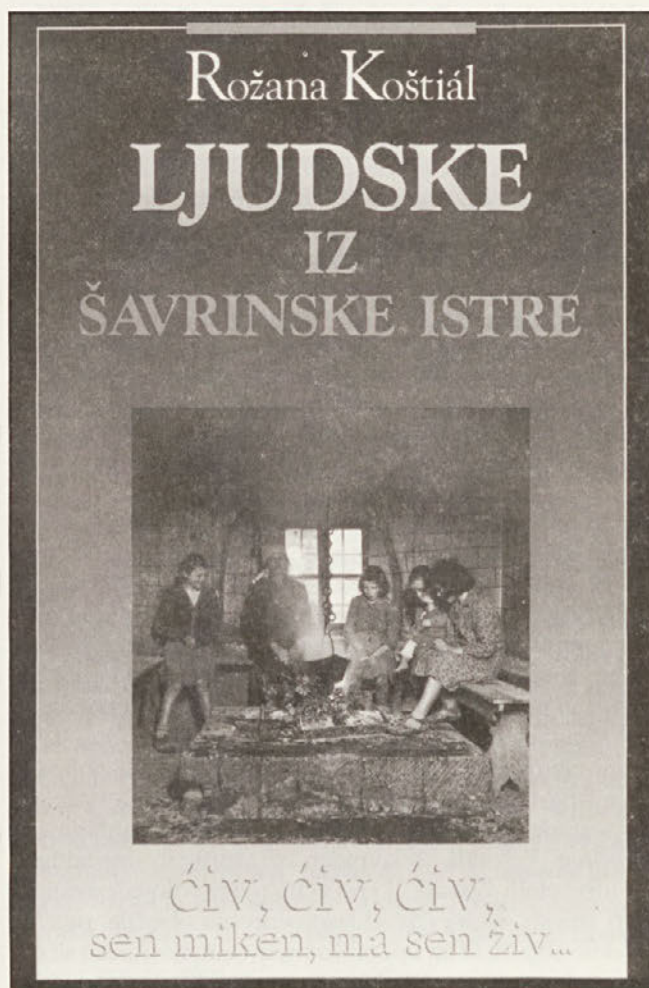
Marko Terseglav

ROŽANA KOŠTIAL, LJUDSKE IZ ŠAVRINSKE ISTRE. (ĆIV, ĆIV, ĆIV, SEN MIKEN MA SEN ŽIV...)

Založba Devin, Trst 1996,
158 str.

Pregled ljubiteljskih zbirk ljudskih pesmi nam pokaže, da je v njih izredno malo gradiva iz slovenske Istre. Zato se je vedno pojavljalo vprašanje, ali je to le naključje ali pa je ljudsko pesništvo v Primorju "pozabljeno" in ga ni več. Knjiga Rožane Koštial nam daje nedvoumen odgovor: ljudsko pesništvo v slovenski Istri je še zelo živo in bogato, ni izumrlo, pač pa smo zbiralci največkrat pozabili na to območje, ki v centralistični slovenski zavesti obstaja le kot vikendaška destinacija poletnega preseljevanja k morju, k njegovim plažam in mestom. Vse, kar je le malo oddaljeno od obalne ceste, pa celincu še vedno ostaja *terra incognita*; vasi, trgi, mesteca s svojim vsakdanjim in prazničnim življenjem, s svojo pojočo govorico, mediteranskim temperamentom in s specifično kulturo okolja, ki je iz avta ne vidimo in ne občutimo, čeprav jo kar "razganja" od živosti, samosvojesti in tudi od samozavesti. Knjiga Ljudske iz šavrinske Istre podira vse naše dvome in predsodke, postavlja stvari na svoje pravo mesto, z njo pa Rožana Koštial demantira možne pomisleke o zaspanosti "provinc". Nasprotno, s knjigo dobiva Istra svojo nesporno legitimiteto v celotnem slovenskem kulturnem in duhovnem prostoru in v naši etnološki zavesti. Zbirka prinaša 263 enot; med njimi prevladujejo pesmi, je pa še nekaj ugank in izševalnic. Če ob tem vemo še to, da v zbirki ni vsega gradiva, ki ga je v zadnjih 30-tih letih zapisala ali posnela avtorica, potem se nam Istra pokaže v novi luči, saj gre za spoštovanja vredno gradivo tako kvantitativno kot kvalitativno. Razveseljuje še dejstvo, da se domačini sami zavedajo svojega kulturnega bogastva in da niso več pripravljani čakati na "profesionalce", da bi jim to kulturno bogastvo zbrali in objavili, ampak to delajo sami. Posebej velja še za gospo Koštial, da ima njeno ljubiteljsko delo vse obrise zavzete strokovnosti, ki jo odseva tudi knjiga. Strokovnost se kaže v natančnem zapisovanju besedil, v opombah k posameznim pesmim, v slovarčku manj znanih narečnih izrazov, v popolnih podatkih o informatorjih oz. pevcih in njihovem seznamu.

Pesmi v knjigi so razdeljene na več vsebinskih sklopov.

Najprej so predstavljene otroške oz. *utruče* pesmi. (Poleg knjižnega uporablja avtorica še narečno poimenovanje naslovov posameznih pesemskih sklopov.) Tem sledijo zabavljivke ali *prfrknjene* - narobe obrnjene pesmi (zmerjavke, šal-jive, "začinjene" oz. *peverāne*), ki imajo večinoma prigodniški značaj. Razumljivo je, da najobsežnejši razdelek predstavljajo ljubezenske oz. *zalučljene*, vse od otožnih

dekliških do razposajenih fantovskih.

Med ljubezenskimi najdemo tudi kakšno balado o ljubezenskih usodah. Tematska razdelitev ne sledi ustaljenim strokovnim shemam, ampak gre za avtoričino osebno klasifikacijo, zato je ljubezenskim dodala še pesmi o snubljenju in ženitovanju, pač vse tiste, ki jim je osnova ljubezen. (P)osebno je tudi avtoričino poimenovanje t.i. vsakdanjih pesmi, ki jim v narečju pravi *ščete*. Govorijo največ o vsakdanji hrani in pijači, o osnovnih življenjskih potrebah. Pesmi, čeprav nekatere zelo kratke, so izredno etnološko pričevalne, saj nam odkrivajo socialno okolje, boj za vsakdanji kruh (*ščet krêh*) in nič kaj praznično življenje.

Vse pesmi, ki jim je osnovni motiv vojaščina, je avtorica zbrala v razdelku *Vojaške oz. Sodaške* pesmi. Te so večinoma istrske variante po vsej Sloveniji znanih pesmi, na kar opozori tudi avtorica v uvodu, ko pravi, da so precej "gor slovenske".

Če so vojaške pesmi variante že znanih, pa tega ne moremo trditi za t.i. vsakdanje pesmi, ki so izrazito lokalno obarvane. Ne gre le za obarvanost, ampak za specifikko, saj bi tem pesmim težko našli različice še kje drugje na Slovenskem. Nekaj takih lokalno-samosvojih oz. specifičnih šavrinskih najdemo še med ljubezenskimi in tudi med otroškimi pesmimi. Zbirka je še dragocenejša prav zato, ker prinaša veliko novih, do sedaj nepoznanih pesmi. V tem vidim dodaten pomen t.i. "lokalnih" zbirk, ki naši skupni dediščini vedno dodajo še kaj novega.

Nagovori, molitve in nabožne pesmi so zbrane v razdelku *Verske oz. Božje* pesmi. Med njimi so tudi dragoceni primeri t.i. Zlatega očenaša in molitev o Jezusovem trpljenju. Tudi v tem razdelku je nekaj novih oz. "lokalnih" variant. Ker imajo novejšje istrske oz. šavrinske kolednice (ne gre pozabiti, da avtorica pesmi zapisuje v zadnjih 30-tih letih) precej krščanskih elementov, jih je avtorica uvrstila kar k verskim pesmim.

V vsebinskem pogledu so precej specifične tudi pesmi zadnjega razdelka z naslovom *Trijezične*, ali kot pravi zbiralka: gre za *mišjanco* (mešanico). *Mišjanca* je še šavrinski izraz za solato iz raznovrstnih trav in rastlin. V našem primeru pa je *mišjanca* poimenovanje trojezičnih (slovensko-hrvaško-italijanskih) pesmi, kjer se trije jeziki (včasih le dva) lahko prepletajo v eni sami pesmi. Vsebinsko so pesmi heterogene, saj gre lahko za šaljive, ljubezenske, zafrkljive ipd. Prav po vsebini se šavrinske "makaronarske" pesmi ločijo od drugih drugod po Sloveniji.

Zbirka ima še eno neprecenljivo vrednost: knjiga je le končni rezultat avtoričinega dolgoletnega folklorističnega dela, ob katerem je znala ljudem v Šavriniji zbuditi občutek o vrednosti ljudske kulture, odpirala jim je oči za njihovo dediščino, spodbujala samozavest in pri ljudeh spodbudila občutek za revitalizacijo šavrinske besede, pesmi in šeg. Da je avtorica v svojih prizadevanjih uspela, nam je potrdila nabitno polna dvorana koprškega gledališča ob predstavitvi knjige.

Tadeja Primožič

PAŠKA ČIPKA

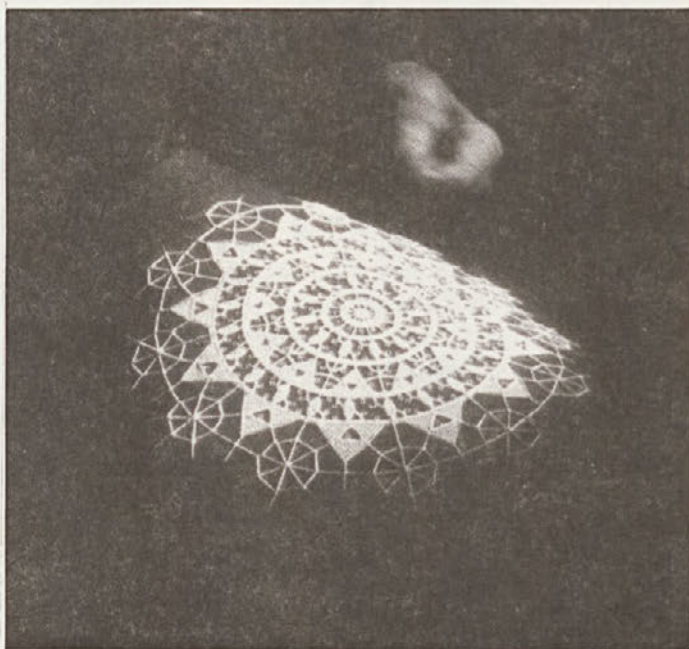
Šivane čipke z otoka Paga izvirajo iz tekstilnega rokodelstva Vzhodnega Sredozemlja in so enakovredne čipkarskim izdelkom sosednjih dežel enakih kulturnih tradicij, npr. Italije in Francije. Na folklornem tekstilu otoka Paga spremljamo razvojno pot šivane čipke od začetka do sodobne proizvodnje.

Čipka je na Pagu pomemben okras bele platnene srajce in naglavnega pokrivala poročene žene; ta ženska oblačila izvirajo iz 15. stoletja in so se v paški narodni noši ohranila do današnjih dni. Čipkarski okras je izdelan z vbodom razpletanja in prepletanja, v geometrijskem vzorcu in brez grafične predloge. Njegova najznačilnejša lastnost je, da je konstrukcijsko vezan na osnovno tkanje oblačila. V tem prepoznamo prvo stopnjo razvoja prave čipke.

Likovni elementi motivov narodnih noš nadaljujejo svoje življenje v naslednji fazi razvoja šivane čipke mesta Paga, ko čipka postane samostojni okrasni predmet manufakturne proizvodnje. V šolah, delavnicah in zadrugah uporabljajo znanje umetelnih čipkaric, ki po grafičnih predlogah stvaritev pogosto znanih slikarjev izdelujejo cerkvena oblačila, prtičke, prte in dele oblačil, ki jih uporablja predvsem meščanski sloj.

V Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani je bila od 11. 1. do 3. 3. 1996 na ogled razstava Paške čipke Etnografskega muzeja iz Zagreba. Z njo so Hrvatje vrnilo gostovanje SEM z razstavo Kam so vsi pastirji šli avtorice mag. Inje Smrdel leta 1991 v Zagrebu.

Razstavo Paška čipka je spremljal neobičajen, toda ličen razstavni katalog. Besedila sta prispevali Nerine Eckhel in Vesna Zorić, ki sta nam posredovali dragocene podatke o raz-

PAŠKA ČIPKA

LACE FROM THE ISLAND OF PAG

LA DENTELLE DE L'ILE DE PAG

SPITZENVON PAG

IL PIZZO DELL'ISOLA DI PAGO

ENCAJE DE LA ISLA DE PAG

voju čipkarstva na otoku Pagu. Še bolj pa so v katalogu zgorne fotografije Damirja Fabjanića.

Ker vem, da so čipke in čipkarstvo za raziskovanje zelo specifično področje in zato tudi marsikomu tuje, najprej nekaj splošnih podatkov.

Čipko - luknjičast okrasni izdelek, narejen iz različnih vrst niti (lanenih, bombažnih, svilenih, zlatih, srebrnih...) - danes delimo na strojno in ročno. Slednjo po načinu izdelave delimo na klekljano, šivano, kvačkano, pleteno in vozlano.

O okraševanju tkanin lahko beremo že v Bibliji. Tudi grška mitologija nam poroča o okraševanju tkanin s čipko. Pogrebne slike starih Egipčanov in ljudi na vzhodu prikazujejo, da so bile njihove praznične halje narejene iz neke vrste mreže ter okrašene s srebrnimi in zlatimi nitmi.

Domovina čipkarstva naj bi bil po do sedaj znanih podatkih Vzhod. Vzhodnjaške tkanine, vezenine in čipke so slovele že v davnih časih, s trgovci pa naj bi prišle tudi k nam. V Evropi imamo za središče klekljane čipke Flandrijo, medtem ko so Benetke središče šivane čipke.

Prava čipka je nastala v času renesanse, ko se v umetnosti opušča srednjeveška barvitost polihromacije. Pri oblikovanju tekstila so začeli iskati lepoto v enostavnosti in belini platnene tkanine. Čipka kot dekorativni element se pojavi v 15. stoletju v nevestini bali (prva datacija beneške in s tem tudi evropske čipke je okrog leta 1460).

Prvotno je bila šivana čipka izdelana v blago prek razpletenih nitk osnovne tkanine ali v tkanino vrezanih odprtih, prepletenih s pomožnimi nitmi. Ena osnovnih okrasnih oblik šivane čipke je stroga gotsko geometrična "retičela" (it. *reticella* - mala mrežica), ki je tudi začetna stopnja beneške šivane čipke. V zgodovinskem razvoju šivane čipke v različnih stilih obdobjih dobiva številne stilne in tehnološke rešitve. Eden osnovnih šivov beneški *punto in aria* (šiv v zraku oz. značni šiv) kmalu dobi konkurenta v šivih *point de France*, *punto rosa*, *point de Sedan*, *point de Alençon*, *point de Argenentan* itd. Geometrične oblike nadomestijo obilje vitic in cvetov ter živalski, mitološki in človeški liki.

OD PAŠKEGA TEGA DO ČIPKE

Z razvojem čipk na Pagu nas seznanja Nerina Eckhel v poglavju Od paškega tega do čipke.

Do sredine 19. stoletja, pa tudi še danes, v mestu Pagu ob svečanih priložnostih uporabljajo starodavno žensko oblačilo, ki se je oblikovalo v času prehoda iz pozne gotike v zgodnjo renesanso in ki je upodobljeno tudi na luneti paške katedrale. Renesansčno poudarjanje beline se je izrazilo tudi tu v belini ženskega pokrivala "pokrivače" in ženske platnene srajce, ki je obdržala srednjeveško obliko tunike z rokavi (*tunicae manicata*).

V načinih krašenja tunike lahko spoznamo prvotne oblike vezenin in vse tehnološke in oblikovne stopnje šivane čipke na otoku Pagu:

RAZPLET ("MICANO"): V pravilnem zaporedju se izvleče določeno število (3 - 5) navpičnih in vodoravnih niti ter se na ta način izdelata mrežico drobnega kvadratnega rastra. Druge niti, ki tvorijo raster, se obšije. Znotraj te mrežaste strukture so površine okrasnih motivov zapolnjene s ploščatim šivom. Ti okraski so lahko strogo geometrijskih ali stilizirano rastlinskih oblik.

IZREZ ("RIZANO"): Prazen prostor v tkanini dobimo z izrezovanjem večjega števila niti osnove in votka, kar se pojavlja v pravilnem rastru. Obrise tako izdelanih kvadratov se obšije,

znotraj njih pa se pogosto doda dve diagonalni niti. Skupine kvadratov, najpogosteje razporejene v obliki trikotnika ali romba, spremljajo nizi vzporednih poševnih stebričkov. Ti so privzdignjeni od podlage in obšiti z že prej omenjenim zračnim šivom. Zaradi zelo majhnega števila ohranjenih predmetov, okrašenih s tehniko izreza, je očitno, da je bila ta tehnika zelo kmalu opuščena.

RETICELA ("RETICĚLA"): Za otok Pag in za celoten jadranski prostor je značilna izvedba, vezana na platneno podlago, ki jo nekateri imenujejo tudi "prvotna retičela". To je večji, v platno vrezan kvadrat, izpolnjen z osmerokotno "pajkovo" mrežo. Nitke mreže se obšije, okrog njih pa z zračnim šivom oblikuje zelene ornamente. Tako izdelane "retičele" na prsnem delu ženske platnene srajce in ob robovih pokrivala so vedno razporejene v linearni kompoziciji.

Izdelek s "prvotno retičelo" Pažanke imenujejo "paški teg" (teg v pomenu ženskega ročnega dela).

Nujen dodatek linearnim linijam vseh treh naštetih stopenj čipke je okras v obliki ožjega ali širšega razpletenega ažurja imenovan "gaž" ali "štrangu". Raznolikost končne likovne podobe okrasov je rezultat različnih medsebojnih kombinacij manjšega števila standardnih, strogo geometričnih motivov, razporejenih znotraj kvadrata. Najpogostejši motivi so: manjši polni ali votli krogec ("gusta" in "retka pogačica"), manjši ali večji krog ("kolubar", "kolubaric"), polkrog ("ročelica"), trikotniček ("mendulica"), romb ("dupla, kriva mendulica"), pravokotni ali trikotni listek ("listacić"), cik-cak proge ("žabić", "vencić") ter ravna ali neravna štirilistna rozeta. Poseben čar posameznih motivov in celostne podobe okrasa dajejo zobci v obliki majhnih robnih krogcev (le-te v strokovni čipkarski terminologiji poznamo pod imenom *pikoji* ali ovitki in se pojavljajo tako v šivani kot tudi v klekljani čipki).

Tudi krajše stranice "pokrivač" krasijo zgoraj naštetih motivi, na njihovem robu pa je prišita klekljana čipka, ki jo na Pagu imenujejo "stracirski dintel". To je inačica beneškega naziva za čipko, ki se je od 17. stoletja klekljala v Slovenskem Primorju pod francoskim nazivom "torchon" (torchon v pomenu krpa, "štraca"). Do sedaj še ne moremo trditi, da se je na Pagu izdelovala tudi klekljana čipka. Avtorici besedila tukaj lahko prišepnem, da robove ženskih pokrival, ki so bile na ogled na razstavi, ne krasijo le klekljani torchoni, temveč tudi različni motivi v tehniki širokega risa, ki naj bi ga k nam s Tirolske prinesla Ivanka Ferjančič v 70. oz. 80. letih 19. stoletja.

Poseben pomen v razvoju paške čipke ima leta 1906 oz. 1907 uradno ustanovljena čipkarska šola. Pod vplivom šole postane izdelava "paškega tega" samostojna, ni več vezana na osnovno platno in se izdeluje po načrtih (vzorcih) ter dobi novo ime "paška čipka" in novo namembnost. Postane okras oblačil (ovratniki, vložki, robčki...) in meščanskega interiera (samostojni prtički in prti, vložki za posteljno perilo itd.). V načinu izdelave pa se ohranijo mrežasta oblika "retičele", šiv v zraku in okrasni motivi "paškega tega", ki se sedaj izdelujejo na prosto oblikovani mrežasti podlagi. Poskusi uvajanja nove tehnike "badano" in različnih cvetnih motivov so neuspešni.

ZGODOVINA ČIPKARSKE ŠOLE NA PAGU

Vesna Zorić nam v poglavju o zgodovini čipkarske šole na Pagu naniza številne dragocene podatke, ki nas nehote napeljejo na primerjavo z razmerami pri nas v tem času.

Tako kot številne šole po Evropi je tudi ta šola nastala kot protest proti industrijskemu izdelovanju blaga. Enoličnost

strojnih izdelkov je bila vzrok, da so se porabnikom priljubili lični in dragoceni ročno izdelani proizvodi, ki so plod večstoletne ljudske inventivnosti in umetniškega izraza. Te vrednote ljudske ustvarjalnosti so spodbujale ustanavljanje obrtnih šol in razvoj domačih obrti. Zasluge za ustanovitev paške čipkarske šole in za ohranjanje paškega čipkarstva ima Dunajčanka Natalie Bruck - Aufenberg. Ta je leta 1904 s pomočjo somišljenikov ter pod pokroviteljstvom nadvojvodinje Marije Josipe ustanovila *Društvo za promicanje čipkarskog obrta* v Dalmaciji. Njen prihod na otok Pag sta spodbudili dve ženski srajci, ki ju je našla v Avstrijskem muzeju na Dunaju.

Septembra leta 1907 je šola začela uradno delovati. Pažanka Nilla Rakamarić, hči ljudskega učitelja in prvovrstna čipkarica, je po končanem čipkarskem tečaju na Dunaju postala upraviteljica cesarsko-kraljeve strokovne šole.

Še pomembnejše kot vodenje šole je bilo poučevanje in usmerjanje čipkaric k novim oblikam in vlogam čipke, ki so jih zahtevale nove modne smeri. Vzorci, po katerih so sedaj šivali čipke, so prihajali iz Centralnega tečaja na Dunaju, toda bili so narejeni v tradicionalnih geometričnih ornamentih.

Ob koncu 1. svetovne vojne so vodstvo šole prevzele italijanske oblasti. Čipka poslej ni veljala za avstrijski rokodelski izdelek, ampak se je uveljavila kot italijanska čipka. Leto dni po odhodu Italijanov je postala šola zasebna, leta 1922 pa se je vrnila pod državno upravo. Tedanje oblasti so imenovala za ravnateljico šole učiteljico Milinković, za strokovno učiteljico pa Maruško Persen. O pomembnosti šole in vrednosti izdelkov pričajo diplome za sodelovanje na razstavah v Parizu in Splitu leta 1925. Šola je prenehala delovati leta 1929, pod pokroviteljstvom *Gospojinske udruge za uščušavanje hrvatskog kučnog obrta* pa je pričel leta 1931 ponovno delovati čipkarski tečaj.

Konec leta 1935 je Kraljevska banska uprava Savske banovine izdala odlok o ustanovitvi Banovinske čipkarske šole. Za v.d. ravnateljico in strokovno učiteljico je bila imenovana Marija Persen, za učitelja risanja Franjo Budak in za učiteljico čipkarstva Manda Pastorčić. Učenke so v času šolanja morale obvladati različne tehnike šivanja in risanje. Že leta 1937 so bili razstavljeni najboljši izdelki na mednarodni razstavi umetno-obrtnih izdelkov v Parizu. Bogata razstavna dejavnost se je nadaljevala do aprila 1941, saj so čipkarske izdelke razstavljali v Berlinu, Leipzigu, Milanu, Budimpešti, New Yorku in tudi na domačih razstavah v Zagrebu, Beogradu in na Rabu.

V času NDH se je šola preimenovala v *Državno čipkarsko školo*, vendar je še naprej delala po obstoječem učnem programu. Honorarne učiteljice so postale Nada Tičić, Lina Suić Špero in Mare Rücker. Čipkarske izdelke so ponovno predstavili v Zagrebu, Leipzigu in na Dunaju. Vendar se je zaradi krize, ki jo je povzročila vojna, dejavnost šole zmanjšala. Januarja 1941 je zasedel mesto nemški okupator, šolski inventar pa so preselili na varno.

Povojni poskusi, da bi šola ponovno oživel, niso uspeli. Leta 1946 je prevzel šolo *Zemaljski zavod za kučnu radinost* v Zagrebu. Za honorarno uslužbenko in ravnateljico šole so imenovali Josipo Fabijanić. Čeprav je bilo predvideno, da se bo pouk na šoli znova začel, se to ni uresničilo.

Tako se konča poglavje strokovnega šolskega izobraževanja; veliko čipkaric, ki so si pridobile čipkarske veščine v šoli, je odtlej izdelovalo čipke po naročilu v *Čipkarsko-pletarski zadruzi*. Leta 1948 je prevzela upravo *Poljo-privredna zadruga Pag*. Zaradi zmanjšanja obsega naročil in slabih pogojev prodaje se je število čipkaric zmanjšalo, vodilno mesto v poslovanju pa je prevzelo zagrebško podjetje *Narodne rukotvorine*. Konec 60. let so naročila usahnila in čipkarice so se morale preusmeriti v izdelovanje čipk na domu. To je tudi pomenilo konec organiziranega čipkarstva.

Čipka kot simbol mesta Paga se je upirala pozabi. Leta 1957 so v osnovni šoli Jurij Dalmatinac obudili krožek ročnega dela. Žal pa se poučevanje čipkarstva ne nadaljuje na srednji šoli, in tako znanje obtiči na začetni ravni, kar ni dovolj, da bi sedanje generacije posredovale svoje čipkarsko znanje bodočim generacijam.

Kako pomembno in potrebno je ohraniti paško čipkarsko tradicijo, ki naj temelji na bolj odgovorni in sistematični obdelavi problema, so spoznale članice *Društva hrvatskih intelektualki*. Na njihovo pobudo in ob podpori Ministrstva za šolstvo in šport ter županijskih oblasti se je septembra 1994 pričel čipkarski tečaj pod strokovnim vodstvom učiteljice Urice Orlić.

O RAZSTAVI

Obiskovalci na otvoritvi so dokaz, da ljubiteljev čipk na Slovenskem ne manjka ali pa so tako veliko število ljudi privabile čipkarice, ki so rade pokazale svojo spretnost ter izvrsten prigrizek z otoka.

V dveh razstavnih prostorih (oblikovalec razstave je bil Nenad Fabjanić) so bile poleg samih čipk na ogled tudi njihove aplikacije, ženske bluže in naglavna pokrivala, žal bolj v dekorativni funkciji. Z blazino, na kateri je bila nedokončana čipka, in stolom nas je avtor skušal opozoriti na mnoge ure, ki jih čipkarica presedi na stolu, preden je njeno delo končano. Povečavi fotografij čipkaric sta nam vsaj delno želeli pričarati preteklost, ko je bilo šivanje čipk eno najpomembnejših ženskih opravil na otoku. Za vse, ki se spoznajo na "papirce" naših klekljanih čipk, je bila zanimiva paška predloga za ovratnik. Steklarski izdelki šole v Rogaški Slatini, postavljeni na čipkaste prtičke, so opozarjali na danes najbolj pogosto funkcijo čipke, samo izdelovanje oz. šivanje čipk pa je bilo prikazano s pomočjo videokasete.

Predstavljene so bile tudi vse tehnološke stopnje v razvoju čipk na Pagu ter nekateri šolski izdelki in vzorci z različnimi cvetnimi motivi, ki pa jih čipkarice niso sprejele. Eksponati so bili postavljeni predvsem z estetskega vidika, zato so obiskovalci po mojem mnenju potrebovali kar nekaj predhodnega znanja. Glede na to, da je bila razstava gostujoča in so bile druge dejavnosti na razstavi omejene, bi bila dobrodošla vsaj kronološka razvrstitev čipk ter drobni podnapisi za vse, ki ne poznajo tehnoloških značilnosti in ki jim globina žepov ni dopuščala nakupa kataloga. Kako s čipko povedati še kaj več in kako jo še bolj približati obiskovalcem, pa še naprej ostaja izziv.

Marko Terseglav

MONIKA KROPEJ, PRAVLJICA IN STVARNOST. ODSEV STVARNOSTI V SLOVENSКИH LJUDSKIH PRAVLJICAH IN POVEDKAH OB PRIMERIH IZ ŠTREKLJEVE ZAPUŠČINE.

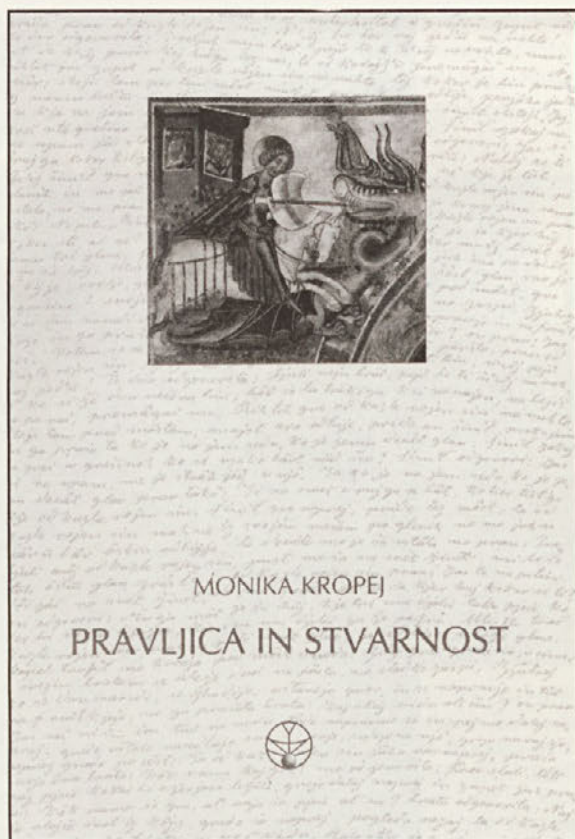
Znanstvenoraziskovalni center SAZU,

Zbirka ZRC 5,

Ljubljana 1995,

280 str.

Knjiga nas najprej "preseneti" že z naslovom. Za naše splošno oziroma površno poznavanje ljudskega proznega izročila sta pojma pravljica in stvarnost nezdružljivi opoziciji. Ali je v tako fantastičnem žanru, kot so pravljice, res mogoče iskati in najti realnost, vsakdanjost? Avtorica nas v strokovnem besedilu prepričuje in prepriča, da je možno. In še več, vsak poskus dvoma trdno spodbije in dokaže, da je ustno slovstvo vedno rezultat okolja, življenja v njem in družbenega stanja. Tudi tako "literarni" žanr, kot so pravljice, ima svoj življenjski oz. etnološki kontekst, ki je sploh prevladujoč. Če tega ne opazimo, pomeni, da je nekaj narobe z našim branjem, ker na pravljice in na ustno slovstvo sploh gledamo le z literarnega vidika. Takšno neetnološko branje škoduje razumevanju ustnega slovstva, v katerem ne vidimo nič drugega kot literaturo, ki to sicer je, pa spet ni. S tem ko se izkaže "etnološko" branje za upravičeno in edino smotno, se potrди že dolgo znana teza o ljudskem slovstvu kot o izredno informativnem etnološkem gradivu, na kar je celo etnologija rada pozabljala. Toda avtorica te zanimive knjige je etnologinja, ki nas popelje skozi Štrekljevo prozno zapuščino nekoliko drugače, saj nas stalno opozarja na neliterarni kontekst pravljič in povedk. Monika Kropelj ta kontekst pojmuje kot odsev stvarnosti, ki se ji kaže v treh večjih sklopih: v gospodarskih in družbenih razmerah ter v verovanju. Gospodarske razmere odsevajo podobo kmečkega gospodarstva, poljedeljstva, živinoreje, vrtnarstva in sadjarstva, vinogradništva, gozdarstva, lova in ribolova, nabiralništva in čebelarstva. Tu so še trgovina in obrt, promet, denar, hrana, oblačilni vidéz, stanovanjska in notranja oprema. Natančneje so prikazane in opredeljene še družbene razmere in verovanja, vse od pravnih norm, šeg in praznovanj, izobrazbe in zdravilstva do prerokb, vraževerstva, čarovništva in kozmoloških prvin do krščanstva. Poleg te stvarnosti pa pravljice in povedke govorijo še o duhovnih vrednotah. Ob tem pa, kot pravi avtorica, "na neki način rušijo meje in premagujejo čas." To pomeni, da so pravljice in povedke s svojimi temami in slogom lahko vseplanetarne, občéčloveške, pri čemer nam prav stvarnost v njih opredeljuje slovensko ljudsko slovstvo kot slovensko, torej posebno. Specifičnost ni zgolj jezikovna, ampak tudi kontekstualna, kar nam razkriva avtorica, ko odgrinja plast za plastjo in pravljičam daje trdnejše etnološko ogrodje. Iz Štrekljeve zapuščine je izbrano sto pravljič in

povedk kot informativno gradivo. Vsaki enoti so dodani osnovni podatki o času in kraju zapisa, o pripovedovalcu in zapisovalcu ter o virih. Če se tema ali motiv naše pravljice pojavljata še drugod po Evropi ali po svetu, nas avtorica na to opozori z Aarne-Thompsonovo klasifikacijo mednarodnih pravljičnih motivov, npr. AaTh 513. Ta oznaka se pojavlja v tistih naših zapisih, ki imajo svoje mednarodne vzporednice. Teh zapisov je največ.

Gradivo samo je v svojem bistvu, tako kot ljudsko slovstvo nasploh, "ambivalentno", boljše, večplastno. Če smo na začetku poudarjali nujnost etnološkega branja, nas gradivo s svojimi "zgodbicami", dialogi in stilistiko nehote zapelje tudi v literarno branje, kar pomeni, da ga lahko beremo pač kot pravljice, v katerih sledimo zgodbi, junakom in zapletom. Gradivo torej ni samo ilustracija znanstvenega besedila Monike Kropelj, ampak funkcioniра tudi samostojno, torej kot slovstvo, ki je povedno zaradi svoje vsebine in poetične lepote.

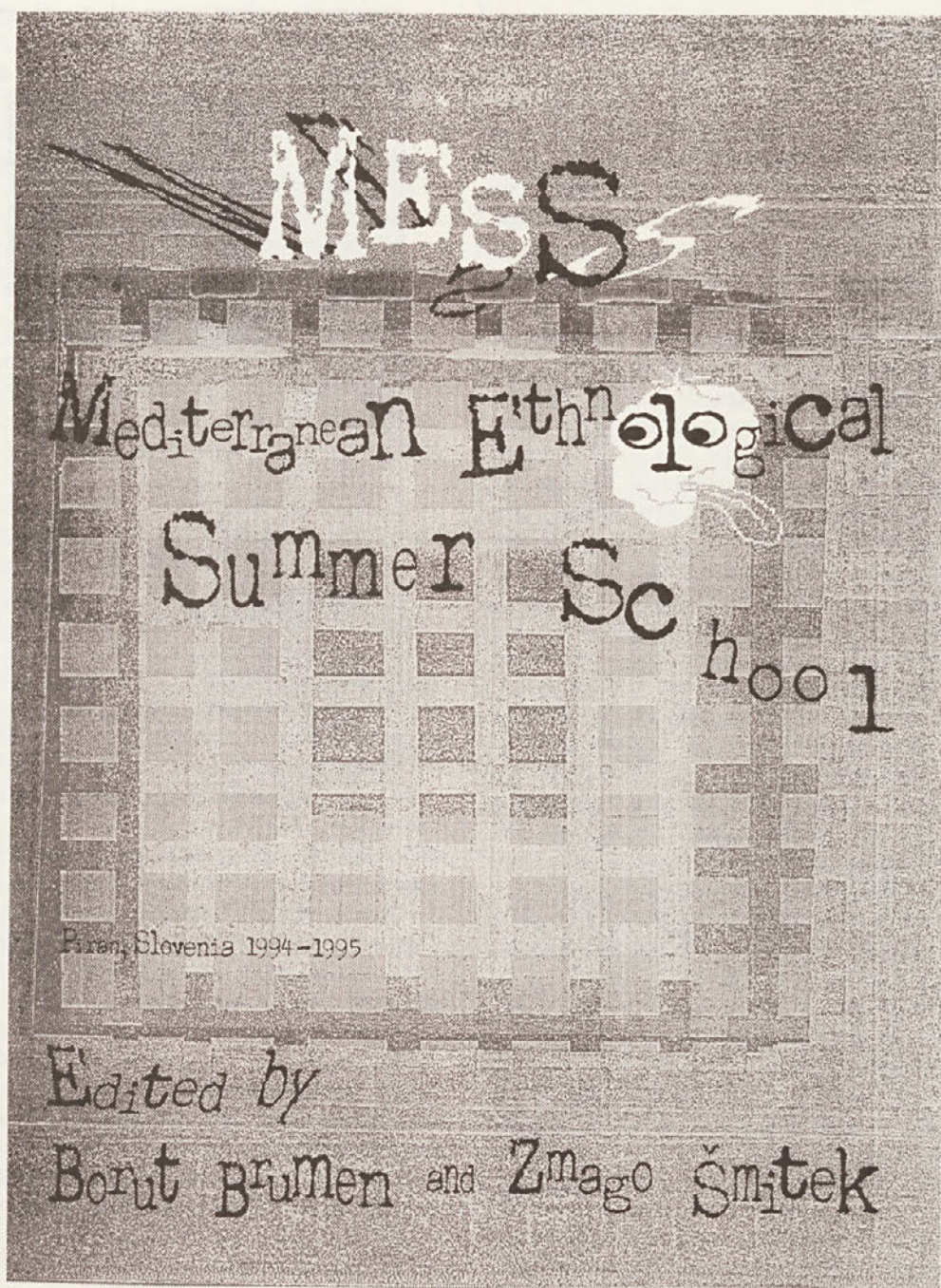
Večina besedil je bilo zapisanih v 19. stoletju. Avtorica navaja vire in zapisovalce, opozori na jezikovne probleme in redakcije in na načela, ki se jih je držala pri objavi. Ker so besedila iz različnih slovenskih pokrajin, so do neke mere

tudi dialektološko gradivo, ki nam kaže razslojenost slovenskega jezika, njegovo leksiko, sintakso in sploh stanje žive govornice določenega obdobja. S tem se še enkrat potrdi, da je ljudsko slovstvo etnološka, folkloristična in filološka kategorija in je zato predmet več humanističnih in družboslovnih disciplin. Notranja "heterogenost" gradiva nam omogoča, da ga lahko beremo in sprejemamo na več načinov, v katerih se etnološki in literarni ne izključujeta. Pravljica in

stvarnost živita druga v drugi. Z delom Monike Krojeje stopa ljudsko slovstvo trdneje v etnološko zavest, kamor pravljice in povedke tudi sodijo.

Prepričan sem, da bo odlična knjiga Pravljica in stvarnost našla pot med etnologue pa tudi med pedagoge, k jezikoslovcem in končno tudi k tistem delu "laičnih" bralcev, ki bodo pravljice še naprej brali kot pravljice, pri čemer jim bo v veliko pomoč skrbna in natančna študija Monike Krojeje.

PRAVKAR IZŠLO

Knjižnica Glasnika SED: 24. zvezek

Tatjana Dolžan

PROJEKT ŠTUDIJSKI KROŽKI V SLOVENIJI

Andragoški center Slovenije je v letu 1993 začel usposabljaliti mentorje in vodje študijskih krožkov. Pred tem je to obliko izobraževanja odraslih vpeljalo Andragoško društvo Slovenije pri organizaciji Univerze za III. življenjsko obdobje.

Študijski krožki so demokratična oblika izobraževanja odraslih. Pojavili so se na prelomu iz 19. v 20. stoletje v ZDA, na Švedskem, v Angliji in drugod po Evropi. V stoletni tradiciji so se zakoreninili kot rešitev problema, kako izpeljati zamisli, kako se dokopati do znanja o nečem, kar nas zanima, ne individualno, pač pa v skupini. Cilj delovanja študijskih krožkov je zbiranje odraslih, da bi uresničevali skupne želje oz. cilje in se pri tem kaj novega naučili. Večinoma so usmerjeni v izboljševanje razmer v svojem okolju ali v pridobivanje različnih znanj. Temelj dela v takem krožku je demokratično vzdušje in družabnost. Mentor nima vloge učitelja, ampak le usmerjevalca in spodbujevalca, da skupina napreduje proti cilju, ki si ga je zadala, in ga doseže (Nena Mijoč, Ana Kranjc, Dušana Findeisen, Študijski krožki, izd. Andragoški center Slovenije, Ljubljana 1993).

Kaj imamo s tem opraviti etnologi? V šolskem letu 1993/94 je v Sloveniji delovalo 36 krožkov. V letu 1995 je delovalo 74 krožkov po vsej Sloveniji. Med temami, ki se jih krožki lotevajo, je zelo veliko povezanih s tem, kar počnemo mi. Na primer: Drežnica, ali te poznam, mentor Andrej Krapež, organizacija Agencija Tolminska, Tolmin - Muzejski krožek, Vanda Volk, LU Ilirska Bistrica - Turistični krožek, Običaji in navade na Krasu, Klavdija Mozetič, LU Sežana - Spoznavajmo Belo krajino, Ksenija Khalil, LU Črnomelj - Spoznavanje neevropskih dežel in kultur, Andreja Memnik, Alfabet Štore - Spoznajmo svoj domači kraj, Alijana Resinovič, LU Koper - Narodni motivi na tekstilu, Mihaela Flisar, LU Murska Sobota - Ohranimo vrtni stolp, Štefan Huzjan, ZKO Lendava - Praznični december v mežiški dolini, Veronika Pesičer, Center za socialno delo Ravne. Mentorji s primernim strokovnim znanjem so zelo iskani. Za popularizacijo etnologije lahko tak krožek v nekem kraju veliko naredi, za delovanje pa dobi osnovna sredstva. Ministrstvo za šolstvo in šport vsakomur,

ki se prijavi na njegov razpis, finančno podpre osnovno dejavnost. Za doseg zadane cilja pa si morajo večinoma pri dobiti še dodatna sredstva bodisi prek razpisov drugih ministrstev ali s sponzorji.

Sama sem se v projekt vključila lani iz radovednosti in tudi zato, ker sem delovala v kranjski Tretji univerzi. Letos smo s krožkom izdali štiri zloženke o znamenitostih v Kranju in okolici, ena od teh - Ostanki starih obrti - je prinesla javnosti podatke o zasebnih muzejih: Pirčevi mongi v Kranju, Omanovi sitarski zbirki v Stražišču, Bukovnikovi kovačnici v Tupaličah in še delujočem Brdskem mlinu. Pripravili smo razstavo v galeriji Prešernove hiše v Kranju. Skupina je pripravljena, da se v jeseni spopade z novo temo.

Kovačnica Antona Bukovnika, Tupaliče 24 (Preddvor), je odprta kot prikaz stare kovačnice od letošnje pomladi. Lastnik, 82-letni upokojeni vozovni in podkovski kovač (na fotografiji kaže z mezinem), je 17. junija 1995 zbral vse svoje še živeče pomočnike in vajence, da so spet zavihтели kladiva, tokrat za spomin na vsa skupna leta.

Foto: D. Holynski. Iz fototeke Gorenjskega muzeja v Kranju.

Andreja Brancelj Bednaršek

NAČRT DELA BELOKRANJSKEGA MUZEJA ZA LETO 1996

PREUREDITEV ETNOLOŠKE ZBIRKE

Če se bomo v Belokranjskem muzeju držali koncepta preureditve stalne razstave, bo etnološka zbirka pridobila več prostora, saj ga ima zdaj v resnici premalo.

Večina etnoloških predmetov, tudi pomembnih in zanimivih, je namreč v depozu.

Kje narediti ločnico med etnološkim in kulturnozgodovinskim predmetom, je težko definirati. Zato naj bi ti dve zbirki prehajali ena v drugo. Pomembno je tudi to, da bi se zdajšnja zbirka, posvečena skoraj izključno kmečkemu načinu življenja, razširila. Tako bi dobili širši vpogled v življenje Belokranjcev v prejšnjem in tem stoletju.

Vsebinska po posameznih prostorih bi bila približno naslednja:

10. in 12. soba: Obrtniki

V drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja sta bila Črnomelj in Metlika izrazito obrtniški in trgovski mesti z močnim agrarnim poudarkom. Belokranjski muzej hrani kar številne predmete, fotografije in druge dokumente, ki nam pričajo o načinu življenja teh ljudi. Postaviti bomo poskušali dele posameznih delavnic, čevljarstvo, ki jo imamo dobro ohranjeno, pa v celoti. Ta "obrniska" soba naj bi bila vez med meščani in vaščani (glej tloris).

11. soba: Meščani

Prikaz načina življenja belokranjskih meščanov bo mogoče spremljati od 9. sobe, kjer naj bi se seznanili z narodnim prebujanjem v drugi polovici 19. stoletja. Takrat so meščani ustanovili vrsto kulturnih in gospodarskih društev ter združenj, ki so se mnoga ohranila še do danes. V 10. sobi bomo, kot rečeno, spoznali obrtnike, 11., edina soba z okroglim tlorisom pa bo namenjena prikazu meščanskega stanovanja. Prav tako naj bi bil tu razstavljen del stare metliške lekarnice.

13. soba: Kmetje

V prvi od dveh sob, v kateri bomo spoznali način življenja belokranjskega kmečkega prebivalstva, bodo na ogled predmeti in fotografije v zvezi s posameznimi gospodarskimi dejavnostmi (poljedelstvo, živinoreja...) in prometom. Koncept bi bil torej podoben, kot ga imamo zdaj, le da bi predmete iz vitrin postavili v manjše ambientalne sklope in jih dopolnili še s predmeti iz depoja.

14. soba: Kmetje

Tu se bo razstava nadaljevala s prikazom belokranjske kmečke hiše in njene notranje opreme, zopet delno ambientalno. Spoznali bomo nošo in ljudsko umetnost pa šege, glasbo in ples. Skratka, zajetega naj bi bilo čimveč raznovrstnega gradiva belokranjskega ljudskega izročila. Nova postavitev etnološke zbirke mora biti zasnovana tako, da bo v prepletu z drugim še posebej poudarjala tisto, kar je tipično

naše, belokranjsko (na primer pisanice, vezenine, noša...). S tem bo zbirka bolj zanimiva tudi za obiskovalce, ki jih velikokrat zanimajo prav "posebnosti" muzeja.

Podrobnejši scenarij postavitve bo mogoče izdelati po posvetu z arhitektom.

Če bodo sredstva odobrena, bi se radi dela lotili čimprej, ker do meseca maja muzeja ponavadi ne obišče mnogo obiskovalcev. Dobro bi bilo, ko bi nam v tem času uspelo narediti večja elektrikerska, mizarska in pleskarska dela.

Sicer pa naj bi preureditev potekala nekako takole:

- podrtje zdajšnje etnološke zbirke in dela likovne zbirke;
- izdelava načrta postavitve skupaj z arhitektom;
- elektrikerska, mizarska, pleskarska dela;
- izbor predmetov (v poletnem času jih bo potrebno konservirati in po potrebi restavrirati);
- izbor fotografij in drugega arhivskega gradiva (izdelava povečav);
- priprava besedila;
- postavitev zbirke.

ADAPTACIJA DELA PODSTREŠJA

Po razširitvi etnološke zbirke v prostore, kjer je danes postavljena na ogled likovna zbirka, se bo le-ta morala izseliti. Verjetno bo še bolje, da bo na ogled sama zase, ker pri zdajšnji postavitvi nekako prekinja zgodovinski tok, ki mu sledimo. Kot smo že ugotovljali, je edini prostor, kamor se muzej lahko širi, podstrešje. To je veliko in bi ga s primerno adaptacijo lahko dobro izkoristili tudi v razstavne namene. Za potrebe likovne zbirke bi zadoščal del, ki ga moramo v najkrajšem času obnoviti tudi zaradi zelo slabe strehe. Tako imamo priložnost obenem rešiti dva problema. Tudi tu brez načrta arhitekta ne bo šlo, zato bo najprej treba zagotoviti sredstva za izdelavo načrta. Natančnejši opis del bo možno podati šele takrat.

IDEJNA ZASNOVA RAZVOJA IN PRENOVE BELOKRANJSKEGA MUZEJA DO LETA 2001

Belokranjski muzej v Metliki je edina kulturna institucija te vrste v Beli krajini. Za pokrajino, ki je tako v geografskem kot etničnem in kulturološkem pogledu specifična, je značilna pestra zgodovina, v marsičem drugačna kot drugje na Slovenskem. Ko so konec šestega stoletja in kasneje to zemljo poselili Slovani, so tu zasadili najjužnejše mejnike slovenske besede in kulture. Tudi današnji status obmejnega območja Beli krajini zagotavlja, da se bo specifična njenega razvoja še nadaljevala. In kako pomembna je lahko v obmejni pokrajini vloga muzeja, se velikokrat kar premalo zavedamo. Bela krajina se v zadnjih letih kaže kot "obljubljena" dežela. Turisti, domači in tuji, jo odkrivajo spomladi, poleti in jeseni. Veseli smo tega, vendar smo jih Belokranjci marsikje pričakali nepripravljeni. To delno velja tudi za naš muzej, ki ga vsako leto obišče okoli dvajset tisoč ljudi. Čeprav obiskovalci izražajo v glavnem pohvalne besede, in so tisti, ki pridejo k nam prvič, prav presenečeni nad bogastvom muzeja, se zavedamo, da jim nudimo premalo. Vemo, da muzej ne sme biti namenjen samemu sebi in se mora odpirati čim širše.

V želji, da bi tudi v Belokranjskem muzeju pripravili za naše obiskovalce bolj pestro ponudbo in jih privabili še več, smo si zastavili nekaj ciljev. Eni so kratkoročni, drugi pa so povezani z letom 2001, ko bo muzej praznoval 50-letnico delovanja. Naj nam bodo muze naklonjene, da bi nam začetno uspelo realizirati. Verujemo v ljudi, ki jim ni vseeno, in pričakujemo njihovo podporo, mi pa bomo delali po najboljših močeh. Navsezadnje smo to dolžni zvestim obiskovalcem, prijateljem muzeja in vsem našim predhodnikom, ki so nam ustvarili mnogo boljše razmere za delo, kot so jih imeli sami.

CILJI, NJIHOV ČASOVNI IN FINANČNI NAČRT

1. Odprtje grajske kavarnice

Kavarno, ki naj bi za zdaj delovala v času odprtosti muzeja in v času drugih prireditev v grajskih prostorih, naši obiskovalci zelo pogrešajo. Zato je Belokranjski muzej pripravljen odstopiti en svoj prostor v prtiličju gradu v ta namen. Razgovori z najemnikom že potekajo, soglasje k manjši adaptaciji pa je dal tudi Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta.

Časovni načrt: poletje 1996.

Finančni načrt: sredstva najemnika.

2. Postavitev multivizije o Beli krajini

V muzeju nameravamo postaviti multivizijski prikaz Bele krajine - njene geografske, zgodovinske, etnološke, umetnostnozgodovinske značilnosti. S tem bomo popestrili našo ponudbo obiskovalcem, v času največjega obiska muzeja pa bi si zelo olajšali delo. Zavedamo se sicer, da mora "klasično" vodstvo, ki ga edinega danes uporabljamo, ostati v muzeju prisotno, bo pa na ta način dopolnjeno. V letošnjem letu je bilo kar nekaj sobot, ko smo imeli v muzeju deset in več skupin. Zlasti v takšnih dneh nam bi bila multivizija v veliko pomoč. Postaviti jo nameravamo v tako imenovani pedagoški sobi, kjer bo lahko potekala tudi druga pedagoška dejavnost.

Časovni načrt: poletje 1996.

Finančni načrt: sredstva sponzorjev in Belokranjskega muzeja.

3. Prenova stalne razstave

Najpomembnejši cilj in največje delo, ki smo si ga zadali, je prenoviti celotno stalno razstavo Belokranjskega muzeja. Podobno, kot smo muzealci razmišljali na letošnjem posvetovanju v Idriji, ugotavljamo tudi v našem muzeju: stalne razstave za vse večne čase ni! Pri tem ne mislimo kritizirati naših predhodnikov, nasprotno, celo pohvaliti jih je treba, saj je njihova postavitev po toliko letih še vedno vredna ogleda. Razstavo je potrebno posodobiti (predvsem moti zdajšnja slaba razsvetljava) in jo v vsebinskem pogledu dopolniti s pridobljenimi predmeti zadnjih let ter z rezultati novejših raziskav.

Naša razmišljanja gredo v smeri, da delno presežemo sedanjí koncept postavitve po posameznih oddelkih (arheološki, kulturnozgodovinski), čeprav bo v osnovi ostal enak. Vodilo naj bi bila še vedno zgodovinska kontinuiteta, ki bi ji sledili s pomočjo podob ljudi. Prav te podobe naših prednikov (srečali se bi z vsaj šestnajstimi različnimi skozi šestnajst sob) bi morale postati rdeča nit muzeja. Vsak bi predstavljal svoj čas in opozarjal na temeljne značilnosti obdobja v Beli krajini.

Koncept nove postavitve z delovnim naslovom Bela krajina skozi čas je naslednji:

1. soba: prebivalci
2. soba: žarnogrobiščni prebivalci
3. soba: Iliri, Kelti
4. soba: Rimljani
5. soba: prvi slovenski prebivalci (nastanek mest, Kočevarji)
6. soba: Turki
7. soba: protestanti, uskoki (Vojna krajina), celhi
8. soba: priče nesreč (požari, potresi, kuga).

O načinu življenja Belokranjcev v 19. in prvi polovici 20. stoletja bodo pričale zbirke v naslednjih prostorih:

9. soba: narodni buditelji, društva
10. in 12. soba: obrtniki

- 13. in 14. soba: kmetje

- 15. in 16. soba: ustvarjalci novejšje zgodovine.

V vhodni avli bodo grbi ustanoviteljev Belokranjskega muzeja, Črnoljca, Metlike in Semiča, na delu podstrešja bo likovna zbirka, ki bo predstavljala pomembne Belokranjce.

Ker smo s prenovo dejansko že začeli, saj naj bi bila do naše 45-letnice v prihodnjem letu postavljena zbirka novejšje zgodovine, smo se odločili, da z delom nadaljujemo po etapah od tam dalje. Tako homo za obiskovalce zapirali le posamezne zbirke in ne celotnega muzeja, saj to prav gotovo ne bi bilo dobro.

Časovni načrt:

- 15. in 16. soba (novejšja zgodovina) v delu leta 1996
- 10. do 14. soba (etnološka zbirka) leta 1996
- del podstrešja (likovna zbirka) leta 1997
- 5. do 9. soba (kulturnozgodovinska zbirka) leta 1998
- 1. do 4. soba (arheološka zbirka) leta 1999
- vodnik po stalni razstavi leta 2000.

Finančni načrt: sredstva Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, sponzorjev in Belokranjskega muzeja ter vseh treh belokranjskih občin.

4. Adaptacija gradu

Adaptacija gradu poteka že kar nekaj časa in z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta bi morali določiti prioriteto del za prihodnjih nekaj let.

Še veliko je neobnovljene strehe, ki je v zelo slabem stanju, grajsko dvorišče čaka na končno obdelavo itd. Z adaptacijo dela podstrešja bi obnovili streho in pridobili prostor za stalno likovno zbirko. Podstrešje je namreč trenutno še edini prostor v gradu, kamor se muzej lahko širi.

Časovni načrt: adaptacija dela podstrešja leta 1996, obnova preostale fasade, dokončanje dvorišča do leta 2000.

Finančni načrt: sredstva Občine Metlika, Ministrstva za kulturo Republike Slovenije in najemnikov v gradu.

5. Prenova spominske zbirke Otona Župančiča v Vinici

Tudi v Župančičevi spominski zbirki v Vinici se je v zadnjih letih precej povečalo število obiskovalcev, med katerimi je zlasti veliko šolarjev. Zbirko bi bilo potrebno delno prenoviti in jo posodobiti.

Časovni načrt: odvisen od zagotovitev sredstev.

Finančni načrt: sredstva Občine Črnoljca in Belokranjskega muzeja.

6. Odprtje stalne razstave o pomembnih Belokranjcih v Vinici

Pred leti je bila živa ideja, da naj bi bila v prvem nadstropju hiše, v kateri je v prtiličju Župančičeva spominska zbirka, razstava o mladinskem pesništvu na Slovenskem. Vendar je trenutno tu le del gradiva in razstava, ki ni nikoli prav zaživela, ker ni nastala zaradi dejanske potrebe. V Belokranjskem muzeju menimo, da bi bilo prvo nadstropje primeren prostor za razstavo o pomembnih Belokranjcih. To bi bila lahko prav posebna zbirka, ki je Bela krajina še nima in bi jo potrebovala. Veliko obiskovalcev Belokranjskega muzeja je namreč že spraševalo za te ljudi in nekateri prav pogrešajo njihovo predstavitev. Kot uvod v ta projekt je danes na ogled spominska soba Otona Berkopca, ki bi jo potem pač podredili konceptu celotne postavitve. Prav gotovo bi Vinica in črnoljska občina s tovrstno razstavo pridobila več kot s kakršno koli drugo.

Časovni načrt: odvisen od zagotovitev sredstev.

Finančni načrt: sredstva Občine Črnoljca in Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

OBZORJA STROKE - POROČILA

7. Ureditev prostora za občasne razstave v Črnomlju

Zadnje čase se v Črnomlju kaže velik interes za postavitev mestne muzejske zbirke, v kateri naj bi bil predstavljen Črnomelj v vseh svojih zgodovinskih in kulturnih razsežnostih. Za to zbirko so končno našli premerne prostore v črnomaljskem gradu. Vsekakor bo treba misliti na solidno adaptacijo prostorov ob zagotovitvi potrebne funkcionalnosti celotnega bodočega muzejskega kompleksa. Misliti je treba tudi na to, da bi bila muzejska postavitev v Črnomlju moderna, s vsemi sodobnimi napravami. Za začetek bi morali urediti prostor za občasne razstave. Belokranjski muzej bi namreč lahko veliko svojih razstav (likovnih, etnoloških, zgodovinskih) posredoval tudi v Črnomelj, vendar nima kam. Zato bi moralo to vprašanje postati prednostno pri razmišljanjih o črnomaljski kulturni ponudbi.

Časovni načrt: odvisen od zagotovitve sredstev.

Finančni načrt: sredstva Občine Črnomelj.

8. Postavitev krajevne zbirke v Semiču

Krajevna muzejska zbirka v Semiču naj bi bila po novem postavljena le v prvem nadstropju hiše, v kateri je bila tudi do sedaj. Belokranjski muzej je pripravljen prevzeti strokovni del

postavitve, ki mora temeljiti na prikazu lokalne zgodovine. Poudariti je potrebno tisto specifično območje, ki je stalne zbirke Belokranjskega muzeja ne zajemajo. V novo pridobljen prostor za občasne razstave pa lahko Belokranjski muzej posreduje tudi kakšno razstavo, če bi lokalna skupnost zanj pokazala zanimanje.

Časovni načrt: odvisen od zagotovitve sredstev.

Finančni načrt: sredstva Občine Semiči in Belokranjskega muzeja.

Čeprav bomo zaposleni vse svoje sile do leta 2001 usmerili v prenovo stalne razstave Belokranjskega muzeja, ne smemo zanemariti tudi drugega muzejskega dela. Tako mora v našem programu ostati prirejanje občasnih razstav, ki jih Belokranjci kar radi obiskujejo. Za nekaj številke naj bi se povečali knjižna zbirka Belokranjska dediščina in zbirka razglednic Muzejski predmeti, kar smo začeli izdajati v preteklih letih. Tudi v glavnem nevidno delo, kot je na primer zbiranje, hranjenje, dokumentiranje, konserviranje pa fotografiranje in snemanje mora biti narejeno, ker je to temelj vsakega muzeja. Večji poudarek bomo v tem petletnem obdobju dali konserviranju predmetov, predvsem tistih, ki bodo vključeni v novo stalno razstavo.

Tloris
Belokranjskega
muzeja v Metliki.

Monika Krojej

PROŠNJA ZA SODOBNE ZGODBE NENAVADEN VLOM

Prijatelji naših znancev so se odpravili na daljše potovanje. Nekaj dni po njihovem odhodu se je pred hišo, kjer so stanovali, ustavil kamion. Nekaj sosedov - dosti jih tako ni bilo doma, ker se je to dogajalo sredi delovnega dopoldneva - je nato lahko opazovalo, kako trije krepki moški znašajo na kamion vsakovrstno stanovanjsko opremo, od pohištva do gospodinjskih aparatov in drugih vrednih stvari. Sosedje so to početje nekoliko začudeni opazovali, vendar se jim ni zdelo sumljivo. Mislili so si pač, da so izvoščki prišli po naročilu lastnikov, na vlom pa še pomislil ni nihče. Ko je bil kamion do vrha poln, so neznanci hišo zaprli in se odpeljali.

Risba: Tamara Korošec.

Šele ko so se dopustniki vrnili s potovanja, se je razvedelo, da so jih neznanci oropali in jim iz stanovanja odpeljali skoraj vse, kar je bilo le kaj vredno.

Takšne in podobne zgodbe, ki se danes pripovedujejo v zbrani družbi med prijatelji, ob klepetu na kavici, znancu na ulici ipd., zbiramo. Verjetno ste tudi vi že slišali najrazličnejše zgodbe, ki so se ali pa se tudi niso pripetile, npr. o čudnih in nenavadnih potegavščinah, goljufijah, o skrivnostnih avtoštoparjih, duhovih, skratka o čemer koli - tudi npr. o domačih živalih, neznanih letečih predmetih, avtomobilskih zgodah in nezgodah, ljubezenskih avanturah ipd. Veseli bomo, če jih boste poslali na uredništvo Glasnika SED (Zavetiška 5, 1000 Ljubljana), lahko pa tudi na avtoričin naslov (Monika Krojej, ISN ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana, lahko tudi po telefonu: 061 125 60 68, int.: 226). Nekatere bomo sproti objavili v Glasniku (pod vašim imenom), druge pa bodo izšle v zbirki sodobnih zgodb, zato dodajte k vsaki pripovedi čim več podatkov, npr. kje in kdaj je bila povedana, kdo jo je pripovedoval (predvsem poklic in starost), lahko tudi druge pripombe.

Ker se v okviru mednarodnega društva raziskovalcev sodobnega pripovedništva že pripravlja indeks tipov tovrstnih zgodbic, bi bilo prav, da bi bile vanj vključene tudi naše variante in tipi, in da bi se zbirkam drugih držav priključila tudi naša. Tistim, ki se bodo pri sodelovanju še posebej izkazali, bomo poskušali njihov trud tudi plačati.

Irena Rožman

O RDEČI MUŠNICI MALO DRUGAČE

Na srečo, bodo rekli mnogi gobarji in ljubitelji gobjih jedi, je izmed stotin užitnih vrst le okoli deset smrtno strupenih. Kljub temu, da je rdeča mušnica strupena goba, si je v kraljestvu gob s svojo izredno lepoto zagotovila častno mesto. Mnoge izmed nas pa pogled na iz mahu rastočo rdečo mušnico vrne v čas otroštva, ko smo se z njo srečali v pravljičah.

Rdeča mušnica ni zgolj okras gozdov, ampak je namenjena tudi določenim potrebam ljudi. Sibirski ljudstva so jo potrebovala za verske šamanske obrede. Z zaužitjem te halucinogene gobe - mušnice je šaman - padel v trans. V zamaknjenosti je vzpostavil neposreden stik z duhovi, ki so mu svetovali o življenjsko pomembnih stvareh za obstoj in blagostanje skupnosti.

Mušnice rastejo le v zmerno toplih gozdnatih predelih, zato so jo kupovali. In njena cena? Prava malenkost, le tri ali štiri severne jelene za eno rdečo mušnico.

Pri nas rdeča mušnica še zdaleč ni tako cenjena kot med sibirskimi ljudstvi, vendar so včasih s pridom izkoriščali njen strup. V času, ko se na kmečkih domovih še niso uporabljali stekleni muholovci in kasneje insekticidi, so se ljudje skušali rešiti nadležnih muh s pomočjo strupa rdeče mušnice.

"Muham so nastavili" tako, da so rdečo mušnico poparili z vročim sladkanim mlekom in vabo postavili na okno ali mizo. Pravijo, da je bil ta bio insekticid zelo učinkovit. Muhe, zapeljane s prijetnim vonjem sladkega mleka, so šle na mušnico, od tam pa "po gobe".

Mušnica. Foto: Irena Rožman.

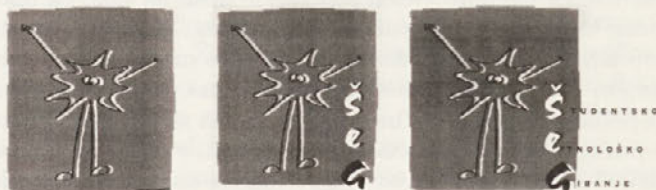
Matej Poljanšek

ŠEGAVCI. ŠTUDENTSKA SEKCIJA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

V študijskem letu 1995/96 je bila obujena Študentska sekcija SED, ki si je nadela ime *Šegavci - Študentsko etnološko gibanje*. Do obuditev omenjene sekcije je prišlo zaradi splošnega nezadovoljstva nad pomanjkljivim vključevanjem študentskega življa v aktualna etnološka dogajanja. Zatorej naj bo pričujoči prispevek hkrati tudi poziv vsem študentom Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo k sodelovanju pri šegavskih projektih. Namen in cilji delovanja Študentske sekcije SED so izboljšanje povezav in sodelovanja med študenti na Oddelku ter širše vse do mednarodnih okvirov; promocija in razvoj etnološke vede; sodelovanje pri oblikovanju študijskega programa; širjenje možnosti obštudijskih dejavnosti...

Do sedaj izvedene šegave zamisli: popotni *Etnološki tematski večeri* z diapozitivi, *Rokovanja* (srečanja s študenti drugih oddelkov in fakultet) in *navsezava stikov* s študenti nekaterih tujih fakultet (Lodž, Zagreb, Bruselj, Amsterdam...).

V bodoče nameravamo izvesti sledeče "šegave" projekte: *obisk zagrebških študentov etnologije* (8. - 13. 3. 1996), *Mednarodno kolesarsko razis-kovalno popotovanje po Krasu* v maju letos, *Večer etno glasbe* in javna predstavitev Šegavcev na Tednu mladih Kranja '96 (18. 5. 1996), *včlanjevanje v med-*

Trije logotipi Šegavcev

narodne krovne študentske EIKA organizacije, nadaljevanje Rokovanj in Etnoloških tematskih večerov, ureditev študentske čajnice-računalnice za arheologe in etnologue na Zavetiški 5, študentska številka Glasnika SED...

Izvedba omenjenih projektov je odvisna od sodelovanja in trdega dela čim večjega števila študentov vseh letnikov etnologije in kulturne antropologije.

Dolžnosti in moralne obveze nam narekujejo, da se ob koncu pričujočega prispevka zahvalimo pokroviteljem, brez katerih bi bilo naše delo precej oteženo.

Iskreno zahvalo si zaslužijo: FRUCTAL, ŠOFF, ŠOU v Ljubljani, Maya d. o. o., Trgovina PAPIRAJ, Židovska 1, Ljubljana.

Samo Klemenčič - Baldus, Lea Kužnik

"TI KR PEL"

(ali nekaj podobnega poročilu o strokovni ekskurziji na Poljsko)

V drugi polovici novembra se je sedem študentov in študentk z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani (Mirjana Brajić, Branka Vukotić, Katja Povše, Natalija Marovt, Primož Časl, Lea Kužnik, Samo Klemenčič) ter dva profesorja (Božidar Jezernik, Zmago Šmitek) udeležilo strokovne ekskurzije na Poljsko. Namen ekskurzije je bil seznaniti se z nekaterimi vidiki kulture in načina življenja Poljakov ter navezati tesnejše stike z Oddelkom za etnologijo v Lodžu, s katerim je v bodoče predvideno tudi sodelovanje pri skupnih projektih.

Po vrnitvi v Ljubljano smo morali študentje, ki smo se izleta udeležili, pripraviti kratka poročila, katerih sintezo predstavlja pričujoči dnevnik. Opozorilo: to ni smirno resen tekst.

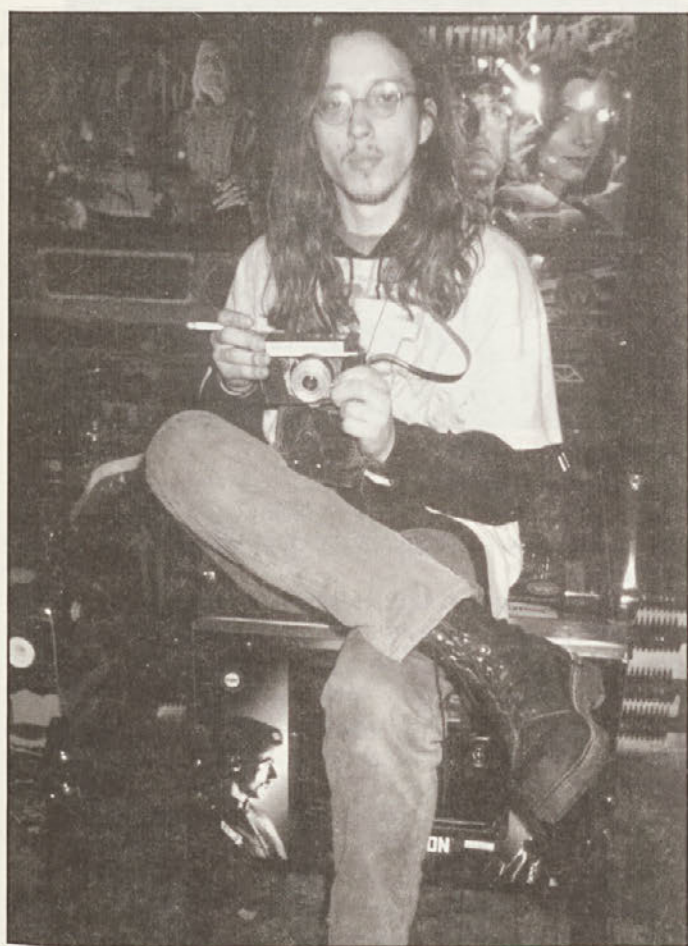
sobota, 18. november 1995

Za polurno akademsko zamudo je - kot vedno - poskrbel predstavnik neevropske sekcije naše neustrašne ekspedicije. Po kratki meditaciji ob poskusu dojetja filozofsko-transcendentalne in nadčutno-ekspresionistične mantre, ki se glasi: "Ti kr pel", smo zapustili varno toplino parkirišča Filozofske

fakultete ter se polni možgane parajoče radovednosti in neskončne sle po intenzivni ekspanziji meja splošne razgledanosti podali v krut in neizprosni svet. Vozi, Miško!

Demolirano anarhično stanje naših cest je bilo krivo tega, da je pot od Ljubljane do Šentilja (borih 140 km) brezobzirno požrla cele tri ure nam tako dragocenega časa. Obvladovanje bontona in brezkompromisno posedovanje znanja o kulturi poslovnih, promocijskih in protokolarnih daril pa je eksplozivno privrelo na dan na zadnji bencinski črpalki pred avstrijsko mejo, kjer smo se udeleženci ekspedicije, v želji po promociji slovenskega vina, ob strokovnih in poslovnih diskusijah, ki navadno sledijo formalnim protokolom, primerno oborožili in pripravili na soočenje s poljskimi gostitelji. "Gospa, dajte mi tisto s police!"

Najbrž je iz našega harmonično usklajenega razpoloženja vel duh proletarske zavesti, saj smo morali na slovensko-avstrijski meji pojasnjevati, da na Poljsko ne odhajamo iskat dela. Pa tudi krampe in lopate smo pozabili doma. Sicer pa v Avstriji nismo utegnili sprožiti večjih nacionalnih sporov in konfliktov, saj smo deželo na senčni strani Alp predrveli brez daljših postankov. Nevarno revolucionarno vzdušje naših izkoriščanih in zanemarjenih trebušov (katerih agresivno-provokativno geslo se je glasilo: "Siti nismo, žejni pa!") nam je z

Lodž, 22. 11. 1995, Tropic bar.

Foto: Samo Klemenčič.

zdrženimi močmi uspelo zatreti šele za avstrijsko-češko mejo. Čeprav smo nato Češko prevozili v temi, pa so vedno budne in na vsako najmanjšo malenkost pozorne oči etnologov opazile, da se na ulicah nahaja zelo malo ljudi. Poznavanje strokovne literature o teoriji praznih ulic v povezavi z neposrednim opazovanjem brez udeležbe nas je pripeljalo do logičnega sklepa: moški iz nižjega srednjega sloja, stari od 16 do 19 let ter od 33 do 47 let po televiziji spremljajo roketno tekmo Slovenija - Hrvaška, vsi drugi pa gledajo izbor za Miss sveta.

Po približno sedemnajstih urah vožnje (in okoli dvajsetih krajših postankih, kjer si je ogrožena kadilska vrsta sesalcev lahko zagotovila minimalno količino nikotina, potrebnega za normalno funkcioniranje organizma) smo dosegli cilj našega hrepenenja. Lodž. Vsem je naenkrat zastalo srce. Dušilo nas je v grlih. Razbijalo v glavah. Žgečkalo po podplatih. Srbelo v nosovih. Zdaj je šlo zares. In potem smo šli spat.

nedelja, 19. november 1995

Iskreno začudenje in navdušenje nad moderno konfortnostjo univerzitetnega kongresnega centra (ki nam je pet dni nudil materinsko gostoljubnost in zavetje pred kvarnimi vplivi tujega sveta) še vedno ni popustilo. Sicer pa je prvi dan naše imigracije od nas terjal (kot seveda tudi vsi drugi dnevi) veliko mero izčrpavajoče samodiscipline in neposrednega opazovanja z udeležbo, s posebnim poudarkom na praktično-intelektualističnem podoživljanju in nepristranskem interpretiranju poljske kulture in načina življenja.

Za popestritev morbidno sivega dne je poskrbela gospa

Bogna Ciesielska Szyna, ki nas je najprej pospremila v Tubazin in nam razkazala razkošen dvorec družine Walewski. Tam smo tudi okusili opojno sladkobo posebnih privilegijev, ki jih človeku radodarno nudi pripadnost etnološki eliti Filozofske fakultete. S simulacijo aristokatskega družinskega življenja nam je bilo dovoljeno praktično preizkusiti razstavljene kose pohištva in druge predmete. Poleg tega smo smeli celo fotografirati! Nato smo v Wroblewu obiskali ljudskega umetnika - rezbarja Jerzyja Kaczmareka, čigar umetnine so razstavljene v sedemnajstih poljskih muzejih in tudi v tujini. Ko smo zapuščali Jerzyja, so ljudje ravno odhajali od maše (mimogrede: več kot 90 % Poljakov je krščenih katolikov), mi pa smo iznajdljivo, kot se za zavedne etnologe spodobi, izkoristili priložnost in si temeljito ogledali povsem leseno cerkev. Ob tem se je proti nevrotični neprijetnosti tišine boril zaupni glas tamkajšnjega župnika, ki nam je v še bolj kot običajno nerazumljivi poljščini vneto razlagal najbrž marsikaj zanimivega o cerkvi.

Na poti v Sieradz smo se zatekli v muzej na prostem v Szaleju, kjer je nekoč živel in deloval rezbar Szczezan Mucha. Menda je bil po krivem obtožen kraje lesa v gozdu in zato zaprt, po izpustitvi pa se je odločil za osamitev in postal umetnik. Pred hudobnim svetom je svojo domačijo zavaroval z ograjo lesenih stražarjev in s številnimi skrivnostno zanimivimi skulpturami, ki jih je razstavil po vsej hiši.

Preden smo se vrnil v Lodž, smo temeljito prečesali še lokalni muzej v Sieradzu in v pisarni gospe Bogne drastično vplivali na zmanjšanje zaloge čaja.

Lodž, 22. 11. 1995. Pred tekstilno tovarno, ki je bila v lasti židovskega mogotca POZNANSKEGA in je danes spremenjena v muzej.

Foto: Samo Klemenčič.

ŠTUDENTSKI BUNKER

Zvečer pa rave party. In vodka. Skratka: intenzivno in utrudljivo raziskovanje pomembnega segmenta urbane mladinske (sub)kulture - prek neposrednega opazovanja z udeležbo in odprtega intervjuja po naključnem vzorcu. Hkrati smo eksperimentalno opazovali odnos poljske večine do slovenske manjšine v Lodžu.

ponedeljek, 20. november 1995

V ponedeljek je sledil frontalni napad z združenimi silami v sam center Lodža. Po nekajurnem boju z meso trgajočim mrazom, trumami ljudskih množic, industrialistično neizrazito arhitekturo in srednje založenimi trgovinami je bila bitka dobljena. Samo en del bojnega načrta je ostal neizpolnjen: nikomur od nas ni uspelo, kljub požrtvovalnemu in tvegane- mu iskanju, najti niti ene same razglednice mesta.

Zmagoslavno smo zapustili kraj zločina. Seveda pa se tja morilec vedno vrača in tudi mi smo se v naslednjih dneh večkrat vrnili. Lodž nikoli več ne bo tak, kot je bil. *Panta rhei.*

Večer je potekal v znamenju mednarodnega sodelovanja, izmenjave mnenj in idej ter blagovne menjave (mi njim vino - oni nam vodko). Tokrat so raziskave potekale v okviru zelo specifičnega dela prebivalstva - študentske populacije. Dobro smo se seznanili s kulturo bivanja v tamkajšnjih študentskih naseljih in komparativno preučevali interakcijske procese v dveh študentskih klubih. Pogovor (ki bi bil še bolj plodovit, če bi Poljaki bolje obvladali vsaj kak tuj jezik - razen redkih izjem seveda) se je spretno sukalo okrog študija etnologije, ugodnosti in problemov študentskega življenja, politike (mimogrede: zelo malo študentov je volilo za Wałenso, ki menda grozljivo slabo govori poljsko). Prišlo je celo do izmenjave pesemskega izročila obeh dežel. Noč ima svojo moč. Vodka pa še večjo.

torek, 21. november 1995

Naslednji dan se je naši kombi enoti posrečilo infiltrirati v samo jedro poljskega ozemlja in zavzeti ključne položaje glavnega mesta Varšave. Večjih izgub nismo imeli. Pravzaprav je nastala le manjša materialna škoda v višini nekaj zlotov, pač odvisno od posameznikovega potrošniškega razpoloženja. Triumfo razvedrilno plazenje po precej velikem zgodovinskem muzeju nas je seznanilo z zgodovino Varšave prek arheoloških najdb, slik, fotografij in raznih predmetov.

Naslednja štartna panoga je bil prosti tek po ulicah. Pa še to: varšavska palača kulture dokazuje, da običajno mlačno-brezjajčna realsocialistična arhitektura iz magično nedoumljivih razlogov in vzgibov lahko občasnno doseže izjemno visoko stopnjo mutacije in se celo konkretizira v fantastično-impresivnih pojavnih oblikah. Čista poezija.

Večer je minil dokaj mirno.

sreda, 22. november 1995

Zadnji dan v Lodžu smo z našo prisotnostjo znatno prispevali k internacionalizaciji etnološkega filmskega festivala. Ogledali smo si nekaj kratkih filmov: o transportu hlodov po reki, barvanju pisanic, delu Zagajewskega - umetnika, ki ustvarja iz smeti in gline.

Nato smo zašli v bolj industrijske sfere. Tu gre za namig na panoramski ogled velike tekstilne tovarne, ki je bila nekdaj v lasti judovskega mogotca Poznańskega in je danes spremenjena v muzej. Sledilo je romantično-avanturistično prebijanje skozi džunglo judovskega pokopališča, ki je baje največje v

Lodž, 22. 11. 1995, Tropic bar.

Foto: Samo Klemenčič.

Evropi. Zaradi morilskega mraza je malo manjkalo, pa bi ostali kar tam...

V večernih urah smo se udeležili poslovilne zabave v Tropic baru, kjer pa smo namesto v bikinkah prezimovali v popolni zimski garderobi. Še zadnjič smo lahko izkoristili priložnost za profesionalno-bahaško razkazovanje plesnih sposobnosti. Kot eno najbolj razburljivih doživetij velja omeniti to, da se je bistveno spremenil Samov do tedaj odločno odklonilen odnos do kuhanih vampov (gre za spremembo v pozitivni smeri), odnos do vodke pa se je še dodatno nadgradil in okrepil. Vse v interesu raziskave namreč. *Ethnologie über alles!*

Ob slovesu z gostitelji so solze lile v potokih. In morda se še danes, v najbolj osamljenih in izoliranih sobah študentskega naselja v Lodžu, v sobah, ki jih še ni izpridila neizprosno tep-tajoča gniloba moderne civilizacije, najdejo ljudje, ki ob dušechi turobnosti nedeljskih večerov, ob obvezni steklenici vodke, iz generacije v generacijo prenašajo pomemben del poljskega est-nega izročila, ki govori o legendarnih slovenskih študentih etnologije in njihovih junaških podvigih na poljskih tleh.

Ena od pripovedk prav gotovo govori o zgodnjejutranjih bližnjih srečanjih prenatrpanega kombija (v katerem so se poleg stalne posadke nahajali še dva Poljaka in en srbski etnolog) s policijsko patruljo, ki nam je zaupala, da smo vozili brez luči. Sicer pa je vse skupaj minilo brez dramatičnih posledic.

četrtek, 23. november 1995

Umik je bil strateško izredno profesionalno in tekoče izpeljan, čeprav je neposredno sledil noči brez vsakršnega spanja. Spremljalo ga je nekaj vmesnih postankov: Czestochowa (ogled znamenite črne Marije, zavetnice Poljske, v samostanu Jasna Góra), Kraków (prosti tek po čudovitem mestu), Auschwitz in Birkenau (podoživljanje travm II. sv. vojne), Ljubljana (srečna draga vas domača).

petek, 24. november 1995

Misija zaključena. Uspešno.

Ob nedavno minulemu dnevu boja proti AIDS-u (1. 12.) pa še razveseljiv podatek: Spolno aktiven poljski par je pred leti porabil 1,5 kondoma na leto, zdaj pa jih porabi 6 (Nedelo, 3. 12. 1995). Bravo naši!

RAZSTAVNA IN DRUGA DEJAVNOST SLOVENSКИH ETNOLOGOV MUZEALCEV V LETIH 1994 IN 1995

Posavski muzej Brežice

Razstave:

- Ivanka Počkar je v OŠ Podbočje junija 1995 postavila stalno razstavo z naslovom "Hiša naše preteklosti". Postavitev bo dopolnjevala vsako leto glede na izbrano aktualno tematiko.

Muzej novejšje zgodovine Celje

Razstave:

- Razstava z naslovom "Štore: od agrarne zaselke do industrijskega kraja" je bila odprta od 9. oktobra do 15. novembra 1995.

Pokrajinski muzej Celje

V Pokrajinskem muzeju Celje v letu 1995 niso imeli nobene občasne etnološke razstave. Vladimir Šlibar pripravlja novo stalno etnološko postavitev.

Mestni muzej Idrija

Razstave:

- Na gradu Gewerkenegg so 6. aprila 1995 odprli stalno muzejsko razstavo "Pet stoletij živega srebra in mesta Idrije", v okviru katere je tudi rekonstrukcija opreme rudarja iz 17. stoletja.

Drugo:

- Mestni muzej Idrija vsako leto julija in avgusta sodeluje s čipkarsko šolo, ki v Galeriji Idrija razstavlja čipke svojih učenk.

Muzej Jesenice

Razstave:

- V Kosovi graščini so avgusta 1995 odprli razstavo etnološke fotografije Foto kluba Andrej Prešeren z naslovom "Obraz jeseniškega vsakdana".

- Liznjekova domačija v Kranjski gori je avgusta in septembra 1995 z razstavo "Iz domačih korenin" gostila mojstra domače obrti iz Tržiča Jerneja in Mateja Kosmača.

- Od decembra 1995 do marca 1996 je bila prav tako v Liznjekovi domačiji v Kranjski gori odprta "Kranjska gostilna iz 19. stoletja", ki jo je Muzej Jesenice pripravil v sodelovanju z Gorenjskim muzejem Kranj.

- 22. decembra 1995 je bila v Kosovi graščini odprta razstava "Filmska ustvarjalnost Milke in Metoda Badjure (1926-1969)" Arhiva Republike Slovenije, ki jo je spremljala projekcija filmov "Triglavske stmine" in "Koledniki" v kinu Železar.

Kulturni center Kamnik - muzej

Ker je kolegica Zora Torkar v septembru 1995 magistrirala, v letu 1995 ni utegnila pripraviti nobene etnološke razstave.

Pokrajinski muzej Koper

Razstave:

V Pokrajinskem muzeju sta na oddelku za etnologijo kolega Zvona Ciglič in Jože Rehberger v letu 1995 pripravila dve zanimivi razstavi:

- Od maja do septembra "Škedenjsko krušarce" avtorja Andreja Furlana ki je razstavo prenesel iz Škedenjskega etnografskega muzeja iz Trsta;

- Od novembra 1995 do februarja 1996 "Kinematograf v Ljubljani in Gorici od leta 1896 do 1918" avtorice Lilijane Nedič iz Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja v Ljubljani.

- Razstava "Kamniti svet" avtorice Zvone Ciglič je od maja do septembra gostovala v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani, od septembra do novembra pa v Kulturnem domu Srečka Kosovega v Sežani.

Gorenjski muzej Kranj

Razstave:

- Etnološki oddelek je jeseni 1994 postavil razstavo Spomeniki kmečkega stavbarstva na Gorenjskem avtorjev Anke Novak in Ceneta Avguščina. Razstava je zavzemala prostore v galeriji Mestne hiše, vežo Mestne hiše, Stebriščno dvorano in Malo galerijo ter povezovalne prostore med njimi, tako da je bilo obiskovalcem na voljo celotno pritličje Mestne hiše. Razstavljenih je bilo 166 fotografij stavb in načrtov iz muzejskega arhiva arhitekturnih meritev ter 176 predmetov. Od 24. 1. do 12. 2. 1995 je razstava gostovala v Jakopičevi galeriji v Ljubljani.

- V juniju 1995 je bila v sodelovanju s študijskim krožkom "Odkrivajmo svojo deželo" pri Univerzi za 3. življenjsko obdobje v Kranju postavljena razstava Kulturno-zgodovinske zanimivosti v Kranju in okolici. Obenem so bile predstavljene štiri zloženke na to temo.

Stalne postavitve:

- Etnološki oddelek je skrbel za dve stalni postavitvi: Ljudska umetnost na Gorenjskem v Mestni hiši v Kranju in Planšarski muzej Stari Fužini v Bohinju ter za več predmetov, izposojenih za stalne postavitve v upravljanju

drugih muzejev na Gorenjskem. Zaradi nove organizacije občin so imeli pota in skrbi predvsem z urejanjem statusa Planšarskega muzeja v Bohinju. Ob koncu leta 1995 so se z občino Bohinj začeli pogovarjati o strokovnem nadzoru Opleno-ve hiše, ki je kot muzej stanovanjske kulture odprta za javnost od 1991, vendar zanjo doslej ni skrbela nobena muzejska ustanova.

Nove pridobitve in dokumentacija v letih 1994 in 1995:

- Pridobljenih je bilo 774 novih predmetov, v glavnem s podeželja, 302 od teh kot darilo, večina drugih z manjšo odškodnino, le nekaj posameznih kosov (baročna poslikana skrinja, moška in ženska narodna noša, igralni avtomat, boben kmečkega ansambla, ki je igral na veselicah v Gornjesavski dolini) so odkupili za večje vsote.

- Inventarizirali so 456 predmetov. V obeh letih je potekalo vnašanje podatkov o predmetih v program Modes, po eni strani sprotno (670 vnešenih inv. št.), po drugi pa iz inventarnih knjig za nazaj (758 v celoti vnešenih inv. št., vse druge pa delno).

- Leta 1995 so izdelali izpis po posebnem imenu predmetov, ki se uporablja kot začasni predmetni katalog, dokler ne bodo v celoti vnešene vse inventarne številke in bodo lahko izdelali pravega. V letu 1995 so načeli tudi preverjanje vnešenega glede terminologije.

- Dokumentirali so sedlarsko delavnico Joža Jagodica na Hujah v Kranju in tesarsko orodje Antona Omana v Gozdu Martuljku. Opravljen je bil pogovor s še živječima obrtnikoma, narisano vse tipično sedlarsko oz. tesarsko orodje in zbrana imena zanj ter sedlarska delavnica tudi fotografirana (D. Holynski).

- V letu 1995 so uredili diateko diapozitivov velikosti leica. Narejena je inventura 1723 starih in vpisanih 744 novo pridobljenih fotografij.

Pedagoška dejavnost:

- Tatjana Dolžan je v letu 1994 pridobila licenco za vodenje študijskih krožkov, ki jo daje Andragoški center Slovenije vsem, ki opravijo zahtevano usposabljanje. Licenco aktivno izkorišča z vodenjem študijskega krožka pri Univerzi za 3. življenjsko obdobje v Kranju.

- Leta 1994 so organizirali likovno de-

lavnico ob razstavi Kmečko stavbarstvo in izdelke razstavili. Pripravili so tudi delavnico Stare otroške igre za Deželo Igrarijo na Gorenjskem sejmu v decembru.

Raziskovalno delo:

- Leta 1994 je bila obnovljena raziskava A. Novak iz 1973-74 o stanovanjskih kultur v stari Kropi, aktualizirana z novimi podatki. Članek je bil objavljen v Kroparskem zborniku 1995.

- Leta 1995 je Tatjana Dolžan za Kranjski zbornik pripravila članek o življenju na Jezerskem v prvi polovici tega stoletja. Z domačinom Andrejem Karničarjem so se povezali v projektu zbiranja ustnega izročila o načinu življenja na Jezerskem.

- V sodelovanju s študijskim krožkom Odkrivajmo svojo deželo zbirajo gradivo za knjižno predstavitev Stražiščanov in Stražišča pri Kranju.

- V drugi polovici leta 1995 je Tatjana Dolžan raziskovala delovanje in usodo trgovin z železnino na Gorenjskem pred drugo svetovno vojno.

Publicistično delo:

- Ob razstavi Spomeniki kmečkega stavbarstva 1994 so posneli na video vse elemente značilnega kmečkega stavbarstva pod Studorom v Bohinju ter izdelavo skodel in lesenega žlebu, kot to delajo v Bohinju še danes. Iz dveinpolurnega gradiva so zmontirali dvajsetminutni film o kmečkem stavbarstvu pod Studorom in desetminutni film o dveh tradicionalnih stavbarskih spretnostih (snemala Nadja Valentinčič, strokovna priprava T. Dolžan). Oba sta bila predstavljena na razstavi o kmečkem stavbarstvu.

- Leta 1995 je avdiovizualni center pri ZRC SAZU, natančneje dr. Naško Križnar, z našim sodelovanjem posnel in izdelal film Podkovanje vola na Planini pod Golico.

- V sodelovanju z že omenjenim študijskim krožkom Tretje univerze so nastale štiri zloženke, ki predstavljajo zanimivosti Kranja in okolice: Gradovi, Stvaritve znanih arhitektov, Dediščina L. Layerja in Stare obrti.

Sodelovanje na posvetovanjih:

- Etnološki oddelek je sodeloval na mednarodnem posvetovanju Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah, ki ga je v Bohinju od 7. do 9. junija 1995 organiziral ISN SAZU, s prispevkom Planšarske stavbe v jugovzhodnem delu Karavank.

Drugo:

- Računalnik delijo s kolegom, kustosom za umetnostno zgodovino, v letu 1995 so pridobili tudi tiskalnik.

Načrti za leto 1996:

- Nadaljevanja dela na računalniški do-

kumentaciji predmetov in urejanju depojev, priprava razstave Trgovina z železnino, poizkusno leto projekta Varovanje premične dediščine in situ (obnova poslikanega pohištva zasebnikom, izbranim z razpisom).

Mestni muzej Ljubljana

Razstave:

- V letu 1995 je bila odprta razstava Potres v Ljubljani 1895-1995 v novem križu Narodne galerije, ki jo je Mestni muzej odprl ob stoletnici potresa, ki je usodno vplival na razvoj Ljubljane. Kot strokovna sodelavka je pri izboru gradiva iz depojev, pri fotografiranju in oblikovanju posameznih vsebinskih sklopov za diaproyekcijo sodelovala Mojca Ferle. V ta namen je bilo posnetih 1600 diapozitivov.

- V Kulturno-informacijskem centru Križanke so pripravili več razstav, med drugim Trnovo - kraj prijetnega spomina", ki jo je septembra 1995 pripravilo Turistično društvo Trnovo.

- Kustodinja Mojca Ferle je kot strokovna sodelavka in koordinatorka sodelovala pri nastajajoči razstavi "Kaj se skriva v nedrjih Mestnega muzeja" in pripravila dve besedili za zloženko.

Drugo:

- V letu 1994 je bilo nekaj gradiva (175 predmetov, dokumentov, fotografij) posojenega iz planinske zbirke za razstave ob 100. obletnici Planinske zveze Slovenije.

- Mestni muzej - etnološki oddelek je v 1994 pridobil 320 predmetov. Med zanimivejšimi pridobitvami so: notranja oprema jedilnice družine Frana Ksaverja Souvana in zbirka fotografij družine profesorja Ivana Beleta. Evidentirana je bila notranja oprema meščanskega stanovanja, ki jo bo muzej pridobil z darilno pogodbo. Evidentiranih je bilo 311 predmetov. Inventariziranih je bilo 42 predmetov in izdelani kartotečni zapisi za fototeko. V sodelovanju s fotografom je bilo sproti fotografirano vse na novo pridobljeno gradivo in s pomočjo honorarne sodelavke urejena negoteka in diateka.

- Leta 1995 je muzej pripravil tiskovni konferenci ob izidu knjig Matjaža Jančarja Indijanskih pet stoletij ter Marjete Tratnik Volasko in Matevža Koširja Čarovnice, ki jo je pripravilo Znanstveno in publicistično središče d.o.o. Ljubljana.

- V letu 1995 je etnološki oddelek pridobil 106 muzealij. Inventariziranih je bilo 584 predmetov. Urejeno je bilo fotografsko gradivo (negativi, diapozitivi, fotografije), ki je nastalo ob inventarizaciji predmetov, gradivo, ki je nastalo ob pripravi razstave Potres v Ljubljani in

fotodokumentiranju prenove hiš v Križevniškem kareju. S pomočjo honorarne sodelavke je bilo skupno urejenih 8444 enot in izdelanih kartotečnih zapisov. Kustodinja Mojca Ferle je iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana izpisala podatke iz popisov prebivalstva za leta 1857, 1869, 1880 in 1890 ter iz rojstnih, poročnih in mrliških matic za obdobje 1816 do 1898, ki jih hrani Nadškofijski arhiv.

- Kustodinja Mojca Ferle se je udeležila letne konference ICOM-ovega Mednarodnega komiteja za regionalne muzeje (ICR), ki je potekalo v Spitalu (Avstrija) in v Ljubljani na temo Muzeji v razdeljenih družbah.

Slovenski etnografski muzej Ljubljana

Razstave:

- "Kamniti svet" avtorice Zvone Ciglič (od maja do septembra 1995).

- Gostujoča razstava Škedenjskega etnografskega muzeja iz Trsta Škedenjska krušarica avtorice Tanje Tomažič (september - oktober 1995). V sklopu slednje razstave so 4. oktobra organizatorji pripravili tudi "Škedenjski večer v pesmi in besedi", v katerem je sodeloval Mešani pevski zbor iz Škedenja pod vodstvom Aleksandra Sluge.

- Oselniki mag. Inje Smerdel so od avgusta do oktobra 1995 gostovali v Budimpešti.

- Razstava Po sledih vsakdana s podnaslovom Etnologovo delo nekoč in danes, od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj avtoric Barbare Sosič Možina, Sonje Kogej Rus, Majde Fister, Mojce Račič Simončič in Bojane Rogelj Škafar je bila odprta v času kongresa Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj od oktobra 1995 in je trajala do januarja 1996.

Drugo:

- 23. novembra 1995 je univerzitetna asistentka dr. Herta Maurer-Lauegger z Inštituta za slavistiko Univerze v Celovcu s projekcijo dveh filmov (Narečje pod Vrtačo, mlini in žage in Barbara, Lucija pomoj...) skušala osvetliti raziskovanje in dokumentiranje ljudske kulture na avstrijskem Koroškem v slovenskem narečju.

- Bruno Volpi Lisjak, šolani mornar, pomorščak in dober poznavalec ribištva in pomorskih ved pa je avtor knjige "Slovensko pomorsko ribištvo" skozi stotletja od Trsta do Timave, ki jo je skupaj z akademikom dr. Milkom Matičetovim in kustodinjjo Pomorskega muzeja Sergej Mašera Zoro Žagar predstavil 8. decembra.

Slovenski etnografski muzej - Muzej neevropskih kultur Goričane

Zaradi vseh gradbenih del in čakanja je muzej že štiri leta in pol zaprt za javnost.

Stanje:

- Gradbena dela obnove gradu, ki so se začela v letu 1989, so zaradi nekonistentne politike financiranja v letu 1994 počivala; nadaljevala so se šele v mesecu decembru 1994, januarju in februarju 1995 (kar je velik absurd). V muzeju so pripravili vse potrebno za instalacije, v prvem nadstropju dvorca so očistili omet v vseh prostorih in jih na novo ometali.

- Deloma pa so se nadaljevala restavratorska dela. Restavrator lesa g. Zupan je restavriral intarzirani parket v treh prostorih.

- Konec leta 1995 je pokazala za dvorec Goričane interes novoustanovljena občina Medvode in potrdila obnovo dvorca v svojem letnem proračunu. Z Ministrstvom za kulturo so se dogovorili za delitev stroškov obnove. Vse kaže, da se bo s tem obnova goričanskega dvorca bistveno pospešila in lahko upamo, da bo že v letu 1996 vsaj deloma spet odprt za javnost.

Kadrovske razmere:

Zaradi kadrovskega pomanjkanja je stanje v Muzeju Goričane nevzdržno. Muzej nujno potrebuje več novih delovnih mest, da bo v prihodnosti normalno funkcioniral. V perspektivi bi Slovenija potrebovala v svojem Muzeju neevropskih kultur 4-5 kustosov, ki bi pokrivali Afriko, Azijo, Oceanijo z Avstralijo ter Severno in Južno Ameriko. Za delovno mesto kustosa etnologa, ki bi hkrati opravljal tudi enega od osnovnih muzejskih del (stiki z javnostjo, vodstvo muzeja, skrb za zbirko, muzejsko pedagogiko itn.) so zaprosili že leta 1990. Že štirikrat so bili zavrnjeni. A popolnoma nerealno je, da začne muzej s 3000 m² in 20 000 muzealijami normalno funkcionirati v sedanji kadrovski sestavi (vodja oddelka, hišnik in snažilka). Razumejo in poznajo težko ekonomsko situacijo, zato predlagajo, da se kadrovska problematika v Muzeju neevropskih kultur rešuje postopoma.

Drugo:

- Ker se je muzej v letu 1991 dogovoril z Ministrstvom za kulturo za odkup Petkovškove afriške zbirke, ki je pomenila zajeten finančni zalogaj, v letu 1992, 1993, 1994 in 1995 ni prejel sredstev za odkup novih predmetov.

- Priročno strokovno knjižnico so dopolnjevali z manjkajočo literaturo.

- Ralf Čeplak Mencin je vodil Zvezo

muzejev Slovenije (v katero je vključeni 59 muzejev in galerij iz vse Slovenije), organiziral seje predsedstva, sodeloval v strokovni komisiji za podelitev Valvasorjeve nagrade in priznanj, sodeloval pri pripravah 2. slovenskega muzejskega sejma (1994) in v ekspertni komisiji za muzejska vprašanja na Ministrstvu za kulturo, ter pri delu Nacionalnega komiteja ICOM in Izvršnega odbora Muzejskega društva.

- Kustos je nadaljeval z dvema raziskavama: "Novi muzeološki koncept Muzeja neevropskih kultur v Goričanah" in "Kitajska zbirka Kondo Kavese - Marije Skušek". Z zadnjo je vključen v Projekt multikulturnih raziskav Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V kontekstu le-te so imeli junija 1994 na obisku generalnega sekretarja Kitajske zveze muzejev g. Ji Hongzhanga, sicer strokovnjaka, ki dela v bivši cesarski palači v "Prepovedanem mestu" v Bejingu. Z njim so prečesali Skušekovo zbirko in posneli njegove komentarje za TV Slovenija.

Pokrajinski muzej Maribor

Razstave:

- Za veliko noč je etnologinja-pripravnic Tanja Hohnec v prostorih muzeja pripravila "Velikonočno mizo".

- Julija 1995 je bila v Mariborski knjižnici razstava "Pohorje", ki jo je pripravil kustos Tone Petek.

- Za božič je Tanja Hohnec pripravila "Božično mizo."

Belokranjski muzej, Metlika

Razstave:

- Andreja Brancelj Bednaršek je v letu 1995 pomagala pri postavitvi razstave Izdelki partizanskih delavnic ter pri delni preureditvi Župančičeve zbirke v Vinici.

- Kustodinja je pripravila tudi koncept za občasnno razstavo "Kaj delamo v Belokranjskem muzeju".

Drugo:

- Oddelek je v letu 1994 pridobil 21, v letu 1995 pa 62 predmetov.

- Za etnološko fototeko so fotografirali 18 oselnikov.

- Oddelek je leta 1994 začel izdajati zbirko knjig Belokranjska dediščina. Doslej sta izšli dve knjigi: Andreja Brancelj Bednaršek, Belokranjske pisanice in Jože Dular, Svetila v Beli krajini. Leta 1994 so izdali dve razglednici iz serije Muzejski predmeti (lehterni in pisanice).

- Belokranjski muzej je sicer dokaj dobro tehnično opremljen (računalniki, modem, video), vendar etnološka dokumentacija trenutno še ni računalniško obdelana.

Slovenski gasilski muzej Metlika

V tem muzeju je bila od leta 1987 do 1. julija 1995 redno zaposlena le kustodinja etnologinja. Z odprtjem nove in obnovo stare stavbe leta 1993 se je začelo intenzivnejše delovanje gasilskega muzeja.

Razstave:

- Obisk v letu 1994: muzej je obiskalo 11.441 ljudi, od tega 7.165 odraslih in 4.276 mladih. V letu 1995 je Slovenski gasilski muzej obiskalo 9.298 ljudi, od tega 5.677 odraslih in 3.621 mladih.

- Slovenski gasilski muzej je v letu 1994: - sodeloval z gradivom za razstavo Mladina na Slovenskem, ki jo je sicer pripravila Zveza prijateljev mladine Slovenije v mesecu marcu 1994 na Bledu;

- pripravil predstavitveno razstavo in se udeležil turistične borze pod imenom Dolenjska in Bela krajina vabita, ki je bila v Novem mestu od 13. do 15. maja 1994.

- Kustodinja Slovenskega gasilskega muzeja Marjetka Balkovec Debevec je sodelovala pri pripravi razstave ob predstavitvi Gasilske zveze Slovenije in Republiške uprave za zaščito in reševanje na sejmu Interschutz - der rote Hahn v Hannoveru od 3. do 8. junija 1994 in sodelovala tudi na samem sejmu;

- s sodelavcem Gasilske zveze Slovenije je v oktobru 1994 pripravila in postavila razstavo na sejmu civilne zaščite v Kranju in vodila obiskovalce razstave na sejmu;

- sodelovala je pri postavitvi razstave Članica-gasilka, gasilka-ustvarjalka ob posvetu članic gasilk v Dobrni od 28. do 29. oktobra 1994.

- Ob izrednem kongresu Gasilske zveze Slovenije v hotelu Austrotel v Ljubljani, 26. novembra 1994, je kustodinja pripravila razstavo ob 125-letnici gasilstva na Slovenskem in sodelovala pri postavljanju fotografske razstave na temo Požar. Razstavo je spremljala tudi zloženka.

Drugo:

- Kustodinja muzeja je sodelovala na srečanju mladih gasilcev Slovenije leta 1994 v Domžalah in leta 1995 v Škofji Loki.

- Ob jubilejih v letu 1994: 125-letnici gasilstva na Slovenskem, 45-letnici Gasilske zveze Slovenije in 25-letnici Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki je muzej skupaj z GZS in komisijo za kulturo požarnega varstva in gasilstva pripravil slavnostno sejo komisije, ki je bila 5. novembra 1994 v Metliki. Kustodinja muzeja je na seji podala pregled 25-letnega razvoja in delovanja Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki.

- Poleg rednega sodelovanja Slovenskega gasilskega muzeja z Belokranjskim

muzejem v Metliki je gasilski muzej občasno sodeloval tudi z drugimi ustanovami in organizacijami. Tako so slovenski sadjarji v času od 14. do 18. oktobra 1994 v Metliki organizirali 1. vseslovensko sadjarsko razstavo. Poleg druge pomoči so imeli slovenski sadjarji razstavne prostore v Belokranjskem in Slovenskem gasilskem muzeju.

- Slovenski gasilski muzej, Gasilska zveza Slovenije in komisija za kulturo požarnega varstva so v jubilejnim letu 1994 izdale Letopis Slovenskega Gasilskega Muzeja št. IV. Tekste zanj sta prispevala dr. Branko Božič in Marjetka Balkovec Debevec.

- Slovenski gasilski muzej je sodeloval tudi pri zbiranju gradiva za gasilsko pesmarico Ko gasilski rog zapoje, ki je izšla leta 1994.

- Predvsem v juliju in avgustu 1994 in v zimskih mesecih 1995 je v Slovenskem gasilskem muzeju v Metliki potekalo urejanje knjižnično-arhivskega prostora Slovenskega gasilskega muzeja, tako da so urejene najosnovnejše razmere za nadaljnje arhivsko in dokumentacijsko delo. Opravljen je bil tudi pregled kronik gasilskih društev in zvez, ki jih hrani Slovenski gasilski muzej. V juniju 1995 je kustosinja preselila del arhiva SGM iz neprimernih kletnih prostorov v ustrežnejši depojski prostor.

- Slovenski gasilski muzej in Gasilska zveza Slovenije sta v hotelu Austrotel v Ljubljani 4. marca 1995 organizirala seminar o arhiviranju in shranjevanju zgodovinskega gasilskega gradiva za zbiralce zgodovinskega gradiva v gasilskih društvih na Slovenskem.

- Slovenski gasilski muzej v letu 1995 še ni imel svojega računalnika ne druge pomembnejše tehnične opreme.

- 1. julija 1995 se je dotedanja kustosinja Slovenskega gasilskega muzeja Marjetka Balkovec Debevec zaposlila v fotodokumentaciji Dela v Ljubljani in od takrat naprej Slovenski gasilski muzej nima redno zaposlene osebe. Gasilska zveza Slovenije namerava novega kustosa Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki zaposliti v letu 1996. Slovenski gasilski muzej v Metliki pa je ob pomoči pogodbeno zaposlene sodelavke normalno odprt za obiskovalce.

Pokrajinski muzej Murska Sobota

V Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti leta 1995 ni bilo občasnih razstav. Podrli so staro stalno etnografsko razstavo, nova, s katalogom, pa naj bi bila povsem postavljena šele v letu 1997.

Goriški muzej Nova Gorica

V Goriškem muzeju je zaposlenih pet etnologov, trije kustosi na gradu Kromberk, eden v Tolminski muzejski zbirki in knjižničar.

Razstave:

- Inga Brezigar nadaljuje s pripravo stalne etnološke razstave v Trentarskem muzeju, ki se je v letu 1995 preselil v mansardne prostore Informativnega centra Triglavskega narodnega parka v "Domu Trenta". Del bodočega Trentarskega muzeja trenutno predstavljata trentarska hiša in planina.

- Sodelovala je tudi s kolegom Markom Grego pri postavitvi začasne etnološke postavitve v Tolminski muzejski zbirki v Tolminu.

- Darja Skrt, dokumentalistka, se trenutno ukvarja z zanimivim projektom - avdiovizualno dokumentacijo, ki bi jo rada vključila v razstavno dejavnost. V zvezi s tem je letos v septembru organizirala Dneve dokumentarnega filma, na katerih sta se predstavila dva avtorja: Naško Križnar s petimi in Franci Slak s štirimi lastnimi filmi.

- Filmska ustvarjalnost Milke in Metoda Badjure (1926-1969) je naslov gostujoče razstave, ki so jo pripravili na filmskem oddelku Arhiva Republike Slovenije ob 100-letnici bratov Lumiére in 90-letnici slovenskega filma. Razstava je bila na ogled od 15. novembra do 15. decembra v prostorih Goriškega muzeja.

- Baragov dom v Ricmanjih pri Trstu je marca gostil razstavo, ki jo je postavil Andrej Malnič z naslovom Ricmanski pomniki.

- Aprila je bila v prostorih muzeja na gradu Kromberk odprta razstava z naslovom Vinarske podobe, kletarstvo od sredine 19. do začetka 20. stoletja avtorja Andreja Malniča.

- V maju 1995 je Andrej Malnič sodeloval pri postavitvi "Lokavske kulturne dediščine" v OŠ Lokavec.

- V sodelovanju z bibliofilom Stanislavom Bačarjem je v Kulturnem domu Marežige predstavil Vinarske tiske. To razstavo si je nato bilo mogoče ogledati še v OŠ Lože pri Vipavi in v Lavričevi knjižnici v Ajdovščini.

Dolenjski muzej Novo mesto

Razstave:

- V Dolenjskem muzeju v Novem Mestu so pripravili tematsko razstavo Od antičnega vrča do majolke, avtorice Ivica Križ. Pri razstavi so sodelovali arheologi: dr. Verena Vidrih Perko, dr. Vida Stare, Uroš Bavec s predstavitvami antičnega posodja in črepinj ter etnologinja Ljudmila Bras, ki je napisala splošen pregled

lončarstva na Slovenskem. Ivica Križ je največjo pozornost posvetila šentjernejskemu lončarstvu od 19. stoletja do danes.

Razstava je bila na ogled od 17. novembra 1995 do 4. marca 1996. Katalog je še v pripravi.

Pomorski muzej Sergej Mašera Piran

Razstavna dejavnost:

- Maja in junija 1994 je bila v KIC-u v Ljubljani na ogled razstava o Kavčnikovi domačiji in Muzeju solinarstva - kandidatih za evropsko muzejsko nagrado (EMYA).

- S prikazom klasičnega postopka pridobivanja soli je Pomorski muzej leta 1994 sodeloval na veliki razstavi soli v Halleinu v Avstriji. Bil je edini predstavnik s prikazom postopka pridobivanja soli iz morske vode.

- Pomorski muzej je ob Solinarskem prazniku v Strunjanu pripravil krajšo tematsko razstavo (1995).

- Izolani pa so si ob praznovanju Ribiškega praznika vitrine mestnih trgovin okrasili s predmeti iz zasebnega in industrijskega morskega ribištva, ki jih hrani Pomorski muzej (1995).

Dislocirani zbirki:

Tonina hiša:

- Leta 1995 je izšla zloženko o zbirki v štirih jezikih. Zbirka se vseskozi vsebinsko dopolnjuje; vsako pomlad pa opravijo v njej tudi vzdrževalna dela.

Muzej solinarstva v Krajinskem parku Sečoveljske soline:

- Opravili so vsakoletna vzdrževalna dela v muzejski hiši in na solnem polju (priprava solnega polja za pridobivanje soli).

- Zaradi izredno slabega vremena v prvi polovici leta 1995 (leto 1994 je bilo glede proizvedene soli zelo uspešno) so pričeli s proizvodnjo soli meseca julija; 24 kristalizacijskih bazenov sta obdelovala dva solinarja.

- Strokovno sodelovanje z MZVNKD Piran je bilo osredotočeno na rekonstrukcijo drugega solnega polja v sklopu Muzeja solinarstva. Dela so se končala meseca oktobra, novembra pa je sprejel muzej v upravljanje drugo obnovljeno solinsko hišo in njej pripadajoče solno polje. Jeseni 1995 so pričeli opremljati omenjeno hišo, katere pritličje bo namenjeno shranjevanju soli z obeh muzejskih solnih polj, kuhinja in sobi v nad-stropju pa bodo namenjene vsakdanjim potrebam solinarjev in morda (če se bodo odzvali) tudi študentom etnologije. V Muzeju solinarstva bodo lahko opravili obvezno študijsko terensko

prakso ali pa se aktivno vključili v sezonsko poletno delo na obnovljenih solnih poljih. Druga muzejska hiša naj bi bila torej namenjena tudi pedagoškim in raziskovalnim namenom.

Etnološka dokumentacija:

Fototeka:

- Terenska dokumentacija (črnobelega in barvne fotografije ter diapozitivi) v vaseh, krajih in mestih: Abitanti, Dekani, Draguč, Koper, Piran, Portorož, Sečoveljske in Strunjske soline, Valdoltra, Piranski zaliv, vasi v zaledju Buzeta itd.

- Vsebine, ki jih je zajelo terensko dokumentiranje: kmečko stavbarstvo in notranja oprema, poljedelstvo, vinarstvo, oljarstvo, solinarstvo, morsko ribištvo (lov na ciplje v Portoroškem zalivu).

Hemeroteka:

- Muzejska hemeroteka obsega članke s pomorsko vsebino s področij materialne, socialne in duhovne kulture.

Pridobitev novih muzejskih predmetov:

- V letih 1994 in 1995 je bil poudarek na zbiranju gradiva o solinarstvu, ribištvu in oljarstvu. Odkupljeni ali darovani predmeti so bili konservirani v muzejski delavnici in vključeni v dislocirani muzejski etnološki zbirki.

Stiki s tujimi ustanovami:

- Avgusta 1995 so navezali tesnejše stike s solinami Guerande v Bretagni. V omenjenih solinah se srečujejo s podobno tehnologijo pridobivanja soli, kot je poznana pri nas (gre za srednjeveški način pridobivanja soli), z Musée des Marais Salants pa posegajo v varovanje in prezentacijo kulturne dediščine. Meseca novembra 1995 so bile soline Guerande razglašene za Ramsarsko lokaliteto z edinstvenimi krajinskimi vrednostmi, floro in favno (Sečoveljske soline kot prve v Sloveniji leta 1993). Slednje narekuje še tesnejše sodelovanje. Za posege na območjih, ovrednotenih je. Za posege na območjih, ovrednotenih je. Za omenjeno konvencijo, veljajo namreč stroga pravila varovanja ambienta, kar pa je v slovenskem primeru posredno povezano tudi s prezentacijo Muzeja solinarstva. V program sodelovanja s solinami Guerande so vključili nalogo z naslovom "Muzej solinarstva na prostem, revitalizacija starega postopka pridobivanja soli in celostna podoba turistične ponudbe." Z omenjeno nalogo so kandidirali tudi za sofinanciranje projekta v okviru programa PHARE.

Strokovna vodstva:

- Strokovna vodstva so potekala v matičnem muzeju v Piranu, Muzeju solinarstva v Krajinskem parku Sečoveljske soline ter etnološki zbirki Tonina hiša v

Sv. Petru. Organizirana so bila za domače in tuje obiskovalce, udeležence simpozijev, domače in tuje študente itd.. Potekala so v slovenščini, italijanščini in angleščini.

- Od 12. do 16. junija 1995 so otroci iz piranskega VVZ pod mentorstvom kustodinje Zore Žagar spoznavali soline in Muzej solinarstva. Meseca novembra pa so se udeležili obiranja oljk ter z obiskom Tonine hiše in moderne oljarne v Novi vasi primerjali star in nov način pridobivanja olivnega olja.

- Pri pedagoškem delu z najmlajšimi velja omeniti tudi 10. številko "Cicibana", ki je bila med drugim posvečena solinam in Muzeju solinarstva.

Strokovna srečanja in ekskurzije:

- Maja 1994 se je kustodinja za etnologijo udeležila strokovne predstavitve EMYA v Belfastu, kjer je predstavila Muzej solinarstva, enega od dveh slovenskih muzejskih kandidatov za naziv Evropski muzej leta 1994, nagrajevanje, ki jo muzejem podeljuje Svet Evrope. Med 54 kandidati iz evropskega prostora se je omenjeni muzej uvrstil v ožji krog petindvajsetih.

- Septembra 1994 je potekalo v Buzetu 25. posvetovanje z naslovom "Buzetski dani". Tokrat je bilo posvečeno etnološkimi in zgodovinskimi vprašanjem Istre.

- Muzej solinarstva je leta 1994 gostil udeležence posvetovanja na temo "Dragonja včeraj, danes, jutri", predstavnik ICOMA, študente in profesorje Filozofske fakultete iz Bratislave, študente in profesorje Univerze iz Gradca, udeležence konservatorjev - naravovarstvenikov iz mediteranskih dežel itd.

- Prisostvovanje na Zborovanju Slovenskega muzejskega društva v Idriji od 11. do 13. oktobra

- Prisostvovanje na kongresu z naslovom Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj, Ljubljana, 24. 10. do 27. 10. 1995.

- V letih 1994 in 1995 so se delavci Pomorskega muzeja udeležili strokovnih ekskurzij v Benetke, Idrijo, Celje, ogledali so si Rogatec, muzej na prostem ter muzejske zbirke na Brionih in v Posočju.

izobraževalne in kulturne oddaje na TV:

- Muzej solinarstva je bil leta 1994 predstavljen na italijanski TV v ciklusu oddaj "Linea verde", na TV Slovenija 1 in na TV Koper.

- Leta 1995 je makedonska TV posnela dokumentarno oddajo o Piranu in Ohridu. Pomorski muzej "SM" Piran je v oddaji sodeloval s prispevkom o Piranskih

solinah in Muzeju solinarstva.

- Dokumentarno gradivo o Muzeju solinarstva je bilo posneto tudi za TV film Tuga Štiglica o G. Tartiniju.

Založniška dejavnost:

- Izšel je katalog: Museum of Salt-making, Salzgartenmuseum, Piran 1995.

Tehnična oprema:

Delavci muzeja so opremljeni z nekaj IBM kompatibilnimi PC računalniki, od katerih so nekateri boljše in drugi malo slabši, nekaj pa jih je že prav zastarelih. Poleg tega ima bibliotekar na računalnik priključen tudi modem ter svoje uporabniško ime za dostop do Interneta pri ARNES-u. Prek tega računalnika je ob pomoči bibliotekarja omogočen dostop do interneta ter predvsem do OPAC-a tudi vsem drugim delavcem muzeja. V decembru 1995 je bibliotekar začel pripravljati tudi domačo stran muzeja, ki si jo že sedaj lahko ogledate na Internet naslovu: <http://stenar.arnes.si/guest/kppomor-skim2/index.html>. Prek te domače strani lahko kdorkoli pošlje morebitna sporočila bibliotekarju, ali pa to storite kar neposredno na elektronski naslov peter.cerce@guest.arnes.si. Svoj elektronski naslov ima tudi direktor muzeja: flavio.bonin@guest.arnes.si.

Muzejska knjižnica je žal še vedno opremljena zgolj s klasičnimi AIK in UDK katalogoma na kartončkih in za zdaj je možen le pasivni dostop do CO-BISS-a.

Načrti in projekti:

Notranja oprema v obnovljeni muzejski hiši v Sečoveljskih solinah:

- V letu 1996 MZVNKD Piran končuje obnovitvena dela na drugi muzejski hiši v Sečoveljskih solinah. Obnovljena stavba sodi v sklop Muzeja solinarstva. V njej se bo shranjevala sol z muzejskih solnih polj, v zgornjih - bivalnih prostorih pa bodo kuhinjo in sobi opremili za potrebe solinarjev ter študentov Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki bodo v Muzeju solinarstva lahko opravljali vsakoletno obvezno študijsko prakso. Kuhinjsko in sobno pohištvo ter tekstil nam bodo v ta namen izdelali domači mojstri.

Model barke tipa "barkin":

- Z modelom barke tipa "barkin" naj bi dopolnili zbirko Muzeja solinarstva v Krajinskem parku Sečoveljske soline. Pri omenjeni barki gre za značilno plovilo, ki so ga v preteklosti uporabljali za prevoz soli iz hišnih v državna skladišča. Z barkini so lahko zaradi plitvega ugreza pripluli do sleherne solinske hiše, tu naložili sol, ki so jo kas-

neje pretovorili v državna skladišča. Kustodinja za etnologijo bo sodelovala pri omenjeni akciji z zunanjim sodelavcem.

Zasebno morsko ribištvo v Piranu:

- Priprave na obsežno interdisciplinarno razstavo "Zasebno morsko ribištvo v Piranu" naj bi trajale dve leti, spomladi leta 1996 pa naj bi razstavo predstavili domačemu občinstvu in jo kasneje posredovali širšemu krogu obiskovalcev. Z razstavo želijo opozoriti na izredno zanimive tehnike morskega ribolova ter hkrati osvetliti način življenja piranskih ribičev na podlagi arhivskega in ustnega gradiva. Tako kot solinarstvo je tudi ribištvo igralo zelo pomembno vlogo v življenju Pirančanov. Od ribolova sta imela koristi tako posameznik kot mestna uprava. V letu 1994 se bodo priprave osredotočile na zbiranje arhivskega gradiva v PAK, Enoti v Piranu ter Državnem arhivu v Trstu; sledilo bo foto- in video- dokumentiranje posameznih tehnik ribolova, restavriranje lovnih pripomočkov ter nakup že evidentiranih predmetov na terenu.

Notranjski muzej Postojna

Razstavna dejavnost:

Notranjski muzej Postojna trenutno deluje v začasnih prostorih, zato si je kustodinja Magda Peršič pomagala z občasnimi razstavami na drugih lokacijah v občini.

- Z Aktivom kmečkih žena Postojna je leta 1994 sodelovala na prireditvi Dobrote slovenskih kmetij na Ptuj, izdelala koncept razstave, naredila izbor prazničnih kruhov postojnsko-pivške regije ter oblikovala predstavitev domačih dobrot za celotno Primorsko.

- V letu 1995 je Magda Peršič prenovila Polharsko zbirko na Pristavi gradu Snežnik, ki je pod etnološkim nadzorom in v lasti Turističnega društva Loška dolina.

- Skupaj s Kmetijsko svetovalno službo Postojna je pripravila razstavo Spomini za sedanost. Vsebina razstave je bila razdeljena na tri teme: božični kruhki, božične jaslice in predstavitev delovanja Aktiva kmečkih žena Postojna ob 20-letnici delovanja. Postojnčani so si lahko ogledali razstavo od 15. do 23. decembra 1995 v Modrijanovem mlinu, Pivčani pa (od 20. do 22. decembra) v Pivškem kulturnem domu.

- Skupaj z vaščani Stran so 8. januarja 1995 po 30-tih letih oživili "stransko tepežkanje" z licitacijo malih kruhkov. Nadja Valentinčič je dogajanje posnela na videokaseto.

Drugo:

- V letu 1995 se je Notranjski muzej zaradi obnove stavbe na Titovem trgu 2 postopoma in dokončno izselil v začasne prostore na Ljubljanski 10. Selitev etnološkega depoja je pogojevala revizijo etnoloških predmetov, zato so za etnološko dokumentacijo v 1995 letu poiskali delavko prek javnih del v občini Postojna, ki je pod mentorstvom Magde Peršič opravila računalniški vnos podatkov s programom MODES; tako je bilo računalniško obdelanih 655 predmetov.

- V letu 1994 je muzej skupaj s študenti 4. letnika etnologije in kulturne antropologije ter podiplomskih študentov ročno dokumentiral 70 predmetov zasebne zbirke na Turistični kmetiji Hudičevce, v letu 1995 pa z delavci prek javnih del (3) ostalih 200 predmetov.

- Magda Peršič je evidentirala etnološko premično dediščino v zasebni lasti na območju občin Cerknica, Loška dolina, Pivka, Postojna. V letu 1994 je največ raziskovala ribiško kulturo na Cerkniskem jezeru. Posnela je videokaseto o današnjem reševanju rib in o krivolovu v preteklosti. Etnologinja Nadja Valentinčič je posnela Cerknisko jezero v sušnem obdobju, Magda Peršič je naredila 15 aeroposnetkov jezera, prav tako v sušnem obdobju.

- Kot bibliotekarka skrbi za knjižno gradivo, v letu 1994 in 1995 je inventarizirala 1800 bibliotečnih enot, predvsem periodiko. Dostopa do COBISS-a muzej nima. Tudi drugače so pomanjkljivo tehnično opremljeni: nimajo TV, videa, modema, faxes...

- V okviru pedagoške in propagandne dejavnosti je kustodinja sodelovala v Zgodovinski komisiji za ocenjevanje raziskovalnih nalog mladih zgodovinarjev pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Prav tako je sodelovala z Etnografskim krožkom na OŠ M. Vilhar iz Postojne, Zgodovinskim krožkom iz Cerknice, OŠ Dragotin Kette iz Ilirske Bistrice, Gledališko skupino na OŠ Prestranek, Gozdarsko in Glasbeno šolo iz Postojne, Kmetijsko svetovalno službo, Inštitutom za raziskovanje krasa, z muzeji in etnologi v Sloveniji in tujini.

Pokrajinski muzej Ptuj

Razstave:

Aleš Gačnik je v Miheličevi galeriji na Ptuj postavil razstavo "Mitologija Žoharjevega kurenta". Odprta je bila od 23. februarja do 28. maja.

Muzeji radovljiške občine

V Kovaškem muzeju v Kropi, ki tudi

spada pod radovljiško občino, že ves čas skrbijo za ohranjanje stikov z domačini. Zato sta v tem kraju vsako leto vsaj dve srečanji te vrste, razstava in spuščanje "barčic" na predvečer Svetega Gregorja (11. marca) in tečaj z razstavo v času adventa. Letos so priredili tečaj barvanja na svilo in izdali drugo serijo razglednic z motivi kamnogoriških jasic. Te bodo skupaj v treh serijah (še z jasicami Lize Hrihar in drugimi kroparskimi jasicami) predstavljene skupaj s katalogom v letu 1996.

Koroški muzej Ravne na Koroškem

Razstave:

- Dr. Franc Kotnik (1882-1955) od 20. novembra do konca decembra 1995 v Likovnem salonu na Ravnah. Razstavo je postavila mag. Karla Oder.

Slovenski verski muzej, Stična

Razstave:

- Februarja 1995 Slovenski svetniki, avtorici Jana Tomažič Cvetko in Mirijam Behek.

- Marca 1995 Podobice z marijansko ikonografijo, avtorici Jana Tomažič Cvetko in Mirijam Behek.

- Maja 1995 Meniški redovi na Slovenskem v sodelovanju z dr. Francetom Dolinarjem iz Arhiva Slovenije.

Loški muzej Škofja Loka

Prvega januarja 1995 se je Mojca Šifrer Bulovec zaposlila na delovnem mestu kustodinj etnologinje v Loškem muzeju in nasledila svojo predhodnico Meto Sterle.

Razstave:

- V Okroglem stolpu Loškega gradu je bila v aprilu 1995 na ogled razstava Mojce Šifrer Bulovec Mali kruhek v žgani glini. Pred tem je organizirala predstavitev Malega kruhka v žgani glini avtorice Marjete Pikel in napisala zloženko. Razstava je bila na ogled še za veliko noč v Ljubljani, v prostorih Družine.

- Mojca Šifrer Bulovec je v letu 1995 pripravila razstavo Barvarstvo, predstavitev barvarske obrti na Škofjeloškem, na ogled je bila na Gorenjskem sejmu od 19. do 21. maja. Ob tem je izšla tudi zloženska. Za to priložnost so izdelali zloženko, potiskane z vzorci, povzetimi s starih loških barvarskih modelov, ki so tudi na prodaj.

- S predmeti je muzej sodeloval tudi na razstavi Vse o srcu, ki je bila postavljena v Muzeju novejših zgodovine v Ljubljani.

Drugo:

- Zbirka "Izdelovanje umetnega cvetja" je bila julija 1994 delno prenovljena in

dopolnjena z naslednjimi predmeti: umetnimi listi in cvetovi, orodjem za izdelovanje le-teh ter obrednimi kronicami in okraski za sveče, ki so jih pridobili iz nekdanjega Uršulinskega samostana v Škofji Loki. Z obširnimi uvodnim besedilom o oblačilni kulturi na Loškem pa je bila dopolnjena tudi zbirka o noši.

- Muzej je nadaljeval z zaščito posameznih objektov v muzeju na prostem. Obnovljena je bila "štirna"- vodnjak (tesarska dela, prekrivanje s slamo), popravljena pa je bila tudi streha na kozolcu.

- Konservatorskih posegov je bilo v letu 1994 deležno 114 predmetov.

- V letu 1994 je bilo pridobljenih 252 predmetov (161 odkupljenih, 91 darovanih), med njimi je največ tekstilnih izdelkov iz obdobja med obema vojnama (namizni in stenski prtiki, vrečke za shranjevanje krtač in glavnikov, posteljne prevleke in pregrinjala, okrašena s klekljano čipko ter poličniki). Poleg novih pridobitev je bilo iz prejšnjih let obdelanih še 665 predmetov (nabožni predmeti, oblačila, uporabni predmeti različnih materialov...).

- V letu 1994 je muzej v zvezi z raziskovalno nalogo Šege in vraže na Loškem pridobil podatke pri informatorjih in iz župnijskih kronik. Ti so bili sistematično urejeni s 130 kartotečnimi zapisi.

- Fototeka se je povečala za 92 enot. Gre za preslikavo starih družinskih fotografij iz Dražgoš in fotografiranje muzejskih nabožnih predmetov ter šeg na dan sv. Štefana v Stari Loki. Iz preteklih let je bilo obdelano 881 fotografij.

Evidentiranih je bilo 90 negativov, 474 pa obdelanih še iz let 1990-1993.

V tem letu je bilo pridobljenih 22 diapozitivov nabožne plastike; hemeroteka pa se je povečala za 192 objav iz časopisov Kmečki glas, Družina, Slovenske brazde in brošure Ognjišče. Gradivo iz fonda hišnega arhiva se je povečalo za 11 enot. Obdelano pa je bilo tudi arhivsko gradivo iz preteklih let (618 enot), med njim je bilo največ voščilnic in kartic.

- Terensko delo, ki je leta 1994 potekalo na Godešiču, Javorjah, Puštalu, Stari Loki, Žabnici in Železnikih, je bilo osredotočeno na zbiranje ustnega izročila o šegah na Loškem. Nadaljevalo se je s pregledom zapuščinskega gradiva, ki ga hrani Zgodovinski arhiv v Škofji Loki.

- V letu 1995 je bilo pridobljenih 214 predmetov. Med njimi so posebno zanimivi dodatki k ženski pa tudi moški noši ter drugi predmeti iz zapuščine družine Šubic, ki omogočajo vpogled v vsakodnevno življenje meščanske družine v Škofji Loki. Hemeroteka se je povečala za 248 enot (časopisi Družina,

Ognjišče, Kmečki glas, Gorenjski glas,...), negativoteka za 472 in za 50 enot diateka. Posneli so 420 fotografij ter odkupili 3 videokasete (o Davči, klavnici v Škofji Loki in utrinkih iz Selške doline).

- Jeseni 1995 so v muzeju in v muzeju na prostem (Koparjeva hiša) napeljali alarmne naprave. Za muzej na prostem je bil to pogoj pred njegovo ponovno notranjo ureditvijo, saj je bil nenehno tarča "nočnih ljubiteljev muzeja na prostem".

- Računalnik so dobili šele leta 1995.

Načrti:

- V muzeju bodo pripravili spremna besedila v več evropskih jezikih in raziskovali nošo na Loškem.

- V načrtu imajo tudi prenovo stalnih muzejskih zbirk (najprej glavnikarske in klobučarske). Slednjo naj bi pomagala financirati tovarna Šesir.

Revirski muzej ljudske revolucije v Trbovljah

Zaradi adaptacije muzejske stavbe ni bilo razstav.

Tržiški muzej Tržič

V letu 1994 je kustodinja Tita Porenta postavila tri razstave, dokumentirala 163 parov čevljskih kopit in okrog 400 fotografij, sodelovala s številnimi zunanji sodelavci in za muzej pridobila 7 predmetov.

Razstave v letu 1994:

- Gregorjevo 1994

Kustodinja Tita Porenta od leta 1991 v Kurnikovi hiši v Tržiču pripravlja priložnostno informativno razstavo o Gregorjevem v Tržiču in drugod po Gorenjskem. Razstava poleg stenčasa prikazuje ohranjene eksponate "gregorčke" oziroma gregorjeve hišice in peharje ter vsakoletne izdelke gregorjevih hišic učencev tržiških osnovnih šol in malčkov iz vrtcev. Razstavo odprejo teden dni pred prireditvijo na predvečer Sv. Gregorja. Prireditvev 11. marca vsako leto organizira Turistično društvo Tržič.

- Čevljsko kopito kot muzejski eksponat

V Paviljonu NOB v Tržiču je vsako leto prvi petek v septembru skupna otvoritev vseh prireditev ob Šuštarški nedelji. Pri tem Tržiški muzej sodeluje z manjšo razstavo v Razstavišču Abanke. V letu 1994 je bila to predstavitev urejene zbirke čevljskih kopit. Razstavljenih je bilo 7 različnih vrst kopit: od najstarejših, še ročno izdelanih modelov, prek modela "na gliho" (kopito je samo eno za izdelavo levega in desnega čevlja), do tistih "na zagozdo", kopito za teksano izdelavo,

moških, ženskih in otroških kopit, "ortopedskega kopita" in sodobnega, industrijsko izdelanega kopita iz plastike. Predstavljene so bile tudi faze izdelovanja kopita v tovarni kopit iz Sevnice. Zloženska vsebuje kratek zgodovinski razvoj izdelovanja čevljskih kopit.

- Tržiška berštat

Na povabilo Muzeja Jesenice je kustodinja pripravila razstavo "Tržiška berštat". Razstava je bila na eni strani predstavitev čevljske delavnice iz stalne čevljske zbirke v Tržiškem muzeju, ki jo je popes-tril z "živo" demonstracijo ročnega izdelovanja obutve naš sodelavec čevljar Jože Zaplotnik, na drugi strani pa pregled zgodovinskega razvoja obutve in slovenskih ljudskih obuval, torej tematike, ki v našem muzeju še ni zastopana, je pa del nastajajoče magistrske naloge. Ekspozate slovenskih ljudskih obuval so za to priložnost posodili v Slovenskem etnografskem muzeju.

Dokumentacija muzealij:

- Dokumentacija muzealij v Tržiškem muzeju poteka po zbirkah. V letu 1994 je kustodinja urejala zbirko čevljskih kopit. Trenutno jih hranijo 136. Za to zbirko je določila nove inventarne številke, jih poslala v konservacijo, jih sortirala po inventarnih številkah, jih začela klasificirati v računalniškem programu modes in jih fotografirala za predmetno fototeko in uredila fototečne kartone.

Drugo:

V letu 1994 je muzej premogel le en računalnik za štiri kustose.

Razna sodelovanja izven muzeja:

- V okviru 2. muzejskega salona v Ljubljani je bil organiziran tudi manjši posvet o vlogi tovarniških muzejev. Ker muzej že od leta 1989 skuša vzpostaviti tesnejše stike s čevljskimi tovarnami po Sloveniji, je kustodinja Tita Porenta pripravila krajše poročilo o njihovih izkušnjah.

- Svoje eksponate so posodili za razstavo slovenske dediščine in sodobne ustvarjalnosti "Nachbar Slowenien - Gestern und Heute (Volkskunst, Handwerk, Industrie)" v Münchnu (marca in aprila 1994) in za snemanje videofilma "Obiskovalec" avtorice FORUM-Videa Eme Kugler.

Razstave v letu 1995:

- Zgodovinarica Mateja Gašpirc je pripravila razstavo Bornovi v Puterhofu, ki so jo maja 1995 odprli v prostorih krajevne skupnosti Jelendol. Zaradi odsotnosti etnologinje Tite Porenta (porodniški dopust) je v stalno čevljsko zbirko postavila tudi lutko čevljarja, ki gre "v štero" in zraven napisala zloženko.

- V Paviljonu NOB Tržič je bil novembra 1995 na ogled pano z rodovnikom čevljske družine Dobrin iz Tržiča.

Naslov razstave je bil "Rodovniki, viri in metode". Avtorica rodovnika je Nadja Gartner Lenac, etnologinja, oblikovalec pa Miha Dobrin, arhitekt iz Ljubljane in potomec obravnavane družine. Pano z rodovnikom bo v letu 1996 prenešen v stalno čevlarsko zbirko v Polakovi kajži v Trziču, njegovo prvo promocijo pa je omogočila Slovenska znanstvena fundacija v World Trade Centru oktobra 1995 v Ljubljani.

Muzej Velenje

V Muzeju Velenje v letu 1995 ni bilo etnoloških razstav.

Skupina etnologov muzealcev pri Slovenskem etnološkem društvu

Pri SED je pred leti muzejska sekcija delovala zelo živahno. Na novo so jo obudili spomladi leta 1994 kot skupino etnologov muzealcev. Glavni cilj je bil ponovna vzpostavitev stikov med kolegi v muzejih in medsebojno spoznavanje, saj je bilo v zadnjih petih letih precej kolegov zaposlenih na novo, najstarejši kolegi - prva generacija etnologov v muzejih - pa so se tudi že upokojili. Vseh etnologov v muzejih po Sloveniji je danes 45, kar predstavlja številčno najmočnejšo poklicno skupino v stroki, čeprav niso vsi zaposleni kot kustosi, pač pa tudi kot knjižničarji, dokumentalisti itd.

Skupina se je v letu 1994 sestala trikrat in v letu 1995 dvakrat. Del pogovorov je bil namenjen medsebojnemu obveščanju o tem, kaj vsak posameznik dela na svojem službenem mestu, s kakšnimi problemi se srečuje in kaj načrtuje izpeljati. Etnologi muzealci so vsi močno vpeti v delo in projekte svojega muzeja. Zahteve na delovnem mestu kustosa etnologa so številne in mnogovrstne: skrbi za stalne postavitev, pri čemer je najboljše

vođenje skupin po muzeju, pripravlja nove razstave in publikacije ob njih, odgovarja na zahteve okolja pri pripravi različnih lokalnih publikacij, zbornikov, turističnih in zabavnih prireditev, piše članke, svetuje organizatorjem in jim pomaga pri pripravljanju razstav, ob tem pa kar nekaj kolegov vpeljuje računalniško dokumentacijo predmetov, ob skrbi za predmete jim je pogosto naložena tudi konservacija eksponatov, pomanjkanje depojških prostorov pa jim otežuje izvajanje temeljne odgovornosti kustosa. Pogovori so pokazali, kako zelo specifične so razmere v vsakem muzeju.

Na enem od srečanj je Alenka Simikič, ki se ukvarja z muzejsko dokumentacijo in sodeluje tudi v tovrstni mednarodni komisiji (CIDOK), predstavila svoje delo in načrte. Predstavila je anketo, ki jo je pripravljala za CIDOK in jo je želela preveriti najprej v Sloveniji. Vendar pa ta anketa med kolegi ni obrodila pričakovanih sadov, ker je bila za naše razmere verjetno prezahtevna. V slovenskih muzejih je vprašanje dokumentacije še vedno precej obstranska tema.

Etnologi muzealci so pretresali tudi možnosti za skupno delovanje bodisi pri praznovanju obletnic v stroki v letu 1995 ali pri oblikovanju skupnih stališč glede posebnosti etnologije v muzejih z ozirom na objavljene teme srečanja muzealcev v Idriji v oktobru 1995 (nove stalne postavitev, pridobivanje gradiva, vprašanje tehniške dediščine, interaktivnost v pedagoški praksi, pridobivanje finančnih virov). Irena Keršič je predstavila delovanje evropske mreže etnoloških muzejev, kamor so se vključili tudi slovenski etnologi muzealci, ter možnosti za objavljanje v njenem biltenu Net.

Skupina etnologov muzealcev je v dveh

letih obstoja predvsem odprla pot za medsebojno sodelovanje, zbrali so naslove vseh svojih kolegov in ugotovili, da jih je kar precej. Doživeli so tudi že prvo krizo, ko se v maju 1995 niso odzvali povabilu kolegov iz ptujskega muzeja, ki so se z veliko skrbjo pripravili na velik obisk.

Na srečanju jeseni leta 1994 so se dogovorili, da bodo pregledali, kaj je bilo dotlej že narejenega v etnološkem muzealstvu. Skupina etnologin muzealk se je odločila, da bo zbrala in objavila podatke o stalnih postavitvah z etnološko tematiko, o občasnih razstavah in izdanih publikacijah za leto 1995, ter o razstavnih načrtih kolegov v letu 1996. Pomemben združevalni dejavnik bi lahko bilo tudi delo ob selitvi SEM v nove prostore oz. skupni pogovori o postavljanju njegove stalne razstave. Etnologi muzealci iz SEM-a in drugih muzejev na Slovenskem naj bi se ustvarjalno povezali in prevzeli svoj del odgovornosti za razvoj etnologije.

Možnost načrtovanja muzejsko-etnoloških problemov bodo ponudile tudi objave v tematskih številkah o muzealstvu (Etnolog) in materialni kulturi (Traditiones) v letu 1996.

V letu 1996 naj bi se skupina predvidoma sestala štirikrat:

- 18. 3. 1996 - pogovor o opravljenem delu posameznih kustosov oz. etnoloških oddelkov v letu 1995 in o načrtih za leto 1996, pogovor z Mojco Terčelj o varstvu kulturne dediščine in njenem izvozu (organizirata I. Počkar in T. Dolžan);

- 13. 5. 1996 - predavanje in pogovor o osnovnih konservatorskih posegih na etnoloških predmetih (organizira I. Gnilišak);

- 7. 10. 1996 - aktualnosti (organizirata I. Počkar in T. Dolžan);

- 25. 11. 1996 - predstavitev Etnologa, letnik 1996, v Novi Gorici (organizirata uredništvo Etnologa in I. Brezigar).

DEJAVNOSTI ETNOLOGOV KONSERVATORJEV V LETIH 1994 IN 1995

Delovna skupina za etnološko konservatorstvo pri SED v letu 1994 in 1995

Etnologi konservatorji se že od leta 1993 srečujejo enkrat mesečno na delovnih srečanjih - vsakič na območju drugega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine - kamor povabijo tudi tamkajšnje kustose etnologe. Na srečanjih se pogovorijo o izvajanju

skupnih nalog, ogledajo pa si tudi objekte in območja etnološke dediščine.

Od začetka osemdesetih let, ko so se zavodi okrepili z etnologi konservatorji, je njihovo skupno delo usmerjeno predvsem v:

- izpopolnjevanje, nadgradnjo etnološke konservatorske metodologije;
- usklajevanje projektov in akcij;
- reševanje praktičnih vprašanj varstva in

- popularizacijo, zaokrožitev našega dela.

V letu 1994 so izvedli večji projekt, s katerim so sodelovali pri aktivnostih Sveta Evrope z naslovom Dnevi kulturne dediščine. Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, ki je nosilec omenjenega projekta za Slovenijo, leta 1994 posvečenega ljudskemu stavbarstvu, je pripravila od 22. do 24. septembra skupaj z etnologi konservatorji iz posameznih

regionalnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine strokovne ekscurzije z ogledi in predstavitvami najpomembnejših obnovljenih spomenikov ljudskega stavbarstva.

V septembru je izdala tudi slovensko - angleško knjižico s plakatom "Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije", ki predstavlja temeljno strokovno in popularizacijsko delo etnologov konservatorjev o tej vrsti spomenikov. V njej je objavljen le izbor varstvenih uspehov etnologov konservatorjev, ki jih kljub veliki občutljivosti te vrsti spomenikov glede na druge stroke na splošno ni malo.

Drugi večji projekt, pri katerem so sodelovali etnologi konservatorji in je bil v prvi fazi leta 1995 tudi zaokrožen, je priprava informacijsko - dokumentacijskega sistema za varstveno dejavnost, ki ga izvaja URSKD. Kot testni zavod je nosil še posebno težo zavod iz Gorice. Eden izmed poglavitnih vzrokov za intenziviranje srečanj etnologov konservatorjev je bila prav želja po poenotenju dokumentacije.

Že tretje leto pripravljajo seznam izmerjenih in izrisanih objektov ljudskega stavbarstva, ki ga nameravajo objaviti v Varstvu spomenikov 37. Na začetku leta 1995 so oblikovali za vse sprejemljiva navodila za pripravo omenjenega seznama: akcija je v zaključni fazi.

Po nadse ugodnem odzivu uredništva Slovarja etnologije Slovencev so etnologi konservatorji pripravili dodatne izraze s področja ljudskega stavbarstva, podeljenja in konservatorstva. Po večkratnih sestankih in usklajevanjih so izdelali delovni seznam s približno 300 izrazi, ki je potreben še dodelave; obdelali jih bodo do konca leta 1996.

Leta 1994 so oblikovali etnološko konservatorsko komisijo v sestavi Vito Hazler, Vladimir Knific in Zvezdana Koželj, ki bo usklajevala načrtovanje akcij, izdelala kriterije za pridobitev sredstev, nadzorovala izvedbo posegov, ob koncu pa bo preverila sklepno poročilo. Zaenkrat so se ukvarjali predvsem s problemi načrtovanja in izvajanja posameznih akcij, še posebej s pripravo normativov in standardov za delo etnologa konservatorja.

Konec leta 1995 sta Zvezdana Koželj in Vito Hazler pripravila osnutek gradiva z naslovom "Standardi v varstveni dejavnosti: poudarek na delu etnologa konservatorja", s katerim želijo etnologi konservatorji natančneje opredeliti delo in vlogo etnologa v spomeniški službi. Po uskladitvi z drugimi etnologi konservatorji ga bosta avtorja posredovala priprav-

ljalcem nove varstvene zakonodaje.

Skupina etnologov konservatorjev aktivno sodeluje pri pripravi nove varstvene zakonodaje. Izhajajoč iz dela etnologa konservatorja in specifične varstva ljudskega stavbarstva kot nedeljive podobe načina življenja skušajo ta profil vključiti v splošen in sodoben varstveni kontekst.

Pripravili so interni seznam z delovnim naslovom "Referenčni seznam obrtnikov", s katerimi zgledno sodelujejo pri obnovi kulturnih spomenikov. Sčasoma načrtujejo njegovo objavo v Varstvu spomenikov, kakor tudi v posebni publikaciji.

Na delovnih srečanjih rešujejo sprotne probleme financiranja in usklajevanja projekta "Mreža regionalnih muzejev na prostem na Slovenskem", ki poteka na naslednjih lokacijah: Brdo pri Kranju, Pleterje, Račji Dvor pri Mariboru, Rogatec in Sečoveljske soline.

Komisijo SED za kadre in Skupnost zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine so seznanili s kadrovskim primanjkljajem etnologov po zavodih. Obenem so dali tudi pobudo za oblikovanje modela celovite študentske prakse v spomeniški službi.

Kot dobitniki Murkove listine so etnologi konservatorji iz Delovne skupine za etnološko konservatorstvo pri SED na oktobrskem Etnovečeru leta 1994 v Klubu CD predstavili svoje delo. Drugi dobitnik Murkove listine je bila njihova upokojena kolegica Ada Bar Janša, ki se jim je na predstavitvi tudi pridružila.

Na pobudo restavratorske in gozdarske stroke so etnologi konservatorji načelno podprli sodelovanje pri raziskovalnem projektu s področja dendrokronologije. Z delom naj bi pospešeno začeli v letu 1996.

Etnologi konservatorji aktivno sodelujejo pri izvedbi strokovnih posvetov, bodisi kot soorganizatorji kakor tudi referenti, kot npr. Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah, ki ga je organiziral ISN ZRC SAZU. Vključujejo se tudi v projekte in posvetovanja v okviru DS Alpe - Jadran. Pripravili so tudi posamezne članke za kongres in skupni prispevek za razstavo o delu etnologov ob "Trilogiji", ki jo je organiziral SEM.

Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino

Uprava RS za kulturno dediščino organizira "Informacijski sistem kulturne dediščine" s sistemom podatkovnih faz na več ravneh (centralni register dedišči-

ne, popisna podatkovna baza, upravna podatkovna baza in meta podatkovna baza - z raziskovalnimi, tekstovnimi, foto, plano in kartografskimi podatki), ki bo v končni fazi povezan z regionalnimi zavodi. Zvezdana Koželj je sodelovala pri pripravi vsebine obrazcev za centralni register dediščine. Delo na tej podatkovni bazi je potekalo na nivoju obdelave podatkov za 340 enot najpomembnejše etnološke dediščine in kontrole že vnesenih podatkov o razglašeni etnoloških spomenikih.

Obsežno delovno področje dela na Upravi je spremljanje varstva dediščine na vseh vrednostnih ravneh. Zvezdana Koželj se je v obravnavanem obdobju ukvarjala s problemi vrednotenja, neustreznih posegov, črnih gradenj, samih oblik in možnosti varstva (tudi npr. pri sanacijah ujm) s sedmimi objekti oziroma območji najpomembnejše etnološke dediščine.

Ob pripravi ocene ustreznosti koridorjev in posameznih projektov avtocest, ki jo s stališča varstva kulturne dediščine vodi Uprava, je pripravila gradiva z vidika varovanja najpomembnejše etnološke dediščine za območja tras na Koprskem, v smereh Maribor - Madžarska in Šentjankob - Blagovica.

Uprava vodi projekt Mreža regionalnih muzejev na prostem, ki se izvaja na štirih lokacijah: Brdo pri Kranju, Rogatec, Račji dvor pri Mariboru in Pleterje. Delo je bilo usmerjeno predvsem v koordiniranje programov in financ, urejanje problematike lastništva, v udeležbo na sejah Svetu MNP Rogatec, predstavitev projekta ekspertni komisiji Ministrstva za kulturo ipd. Omenjena je pripravila referat "Projekt religioznih dejavnosti na primeru MNP Rogatec" (skupaj s kolegom Hazlerjem) in se v preteklem letu udeležila 17. konference Zveze evropskih muzejev na prostem na Severnem Irskem.

Zvezdana Koželj v okviru delovne skupine za etnološko konservatorstvo, organizira delovna srečanja etnologov konservatorjev in muzealcev, ob tem ureja in pripravlja potrebna gradiva in zapisnike s srečanj, še posebej pa povzetke in redakcije skupnih tekstov, kot npr. priprava gradiva o problematiki varstvene zakonodaje za pisce strokovnih osnov za novi zakon o naravni in kulturni dediščini.

Ob koordinaciji izvoznih dovoljenj za predmete kulturne in še posebej etnološke dediščine pripravlja gradivo o problematiki prodaje in izvoza premične kulturne dediščine in sodeluje pri pripravi vsebine obrazcev za izvozna dovoljenja.

Sredi leta 1995 je naloge v zvezi z izvozom prevzela mag. Mojca Terčelj.

Na Ministrstvu za kulturo Koželjeva deluje v komisiji za narodnostne skupnosti, na Ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo se je udeleževala sej komisije za skupne in planinske pašnike, na Ministrstvu za okolje in prostor je sodelovala pri pripravah sanacijskega PUP-a za območje Triglavskega narodnega parka. Ministrstvu za gospodarske dejavnosti, natančneje turističnem sektorju je posredovala pobudo za izdajo serije razglednic na temo posnetkov iz publikacije "Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije".

Popularizacijskim nalogam Uprave je prispevala svoj delež s pripravo dveh prispevkov za Varstvo spomenikov 36, ki je v tisku, za Šolski atlas je posredovala seznam in lokacije objektov in območij najpomembnejše etnološke dediščine. Udeležila se je posveta Turistične zveze Slovenije o možnostih razvoja turizma na podeželju s prispevkom o problematiki varstva naravne in kulturne dediščine.

Publikacijo "Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije" je predstavila Društvu za razvijanje prostovoljnega in preventivnega dela.

K nalogam s področja mednarodnega sodelovanja v okviru Sveta Evrope prišteva leta 1994 udeležbo na posvetu o "Integralnem varstvu kulturne dediščine" in pripravo prispevka o problematiki prenove na podeželju, ki je v okviru zbornika s tega posveta v tisku. V sklopu komisije Sveta Evrope za tehnično pomoč je pripravila gradivo o problematiki varstva Štanjela in se udeležila dveh sestankov ekspertov, ki nam naj bi nudili strokovno pomoč pri celovitem varstvu naselja. Udeležila se je tudi oddaje o Štanjelu na TV Koper (Primorski razgledi).

Prevedla je zaključke posveta Sveta Evrope v Bourglinstru z naslovom "Stavbna dediščina in podeželski razvoj".

Leta 1994 je bil njen prispevek k skupnem projektu etnologov konservatorjev "Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije" v pripravi uvodnega prispevka, korekturi tekstov ostalih etnologov konservatorjev, v pripravi dodatnih seznamov za publikacijo, predstavitev publikacije na tiskovni konferenci o tem projektu in na predstavitvi same publikacije.

Kot predstavnica Slovenije v Projektini skupini za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe - Jadran se je trikrat letno udeleževala sestankov skupine. Izvedla je zadnje korekture tekstov in pripravila gradivo za predstavitev "Drugega skupnega poročila o zgodovinskih središčih" na tiskovni konferenci v WTC. Na njeno pobudo je v pripravi "Tretje skupno

poročilo" o problematiki stanja in varstva ljudskega stavbarstva; zanj je že izdelan tekst. Za potujočo razstavo o problematiki vasi dežel Alpe - Jadran je sodelovala pri pripravi scenarija razstave in s kolegom Hazlerjem pripravila slovenskegi delež razstave - Transformacija vasi Gomilsko.

Dopolnila in korigirala je tekst za slovensko - nemški Glosar ljudskega stavbarstva, ki se tiska v Celovcu. Z referatom se je udeležila 4. in 5. mednarodne konference o ljudski arhitekturi v prostoru Alpe - Jadran, ki poteka vsako jesen v Gozd Martuljku.

Z referatom o problematiki varstva in prenove na podeželju se je udeležila dveh mednarodnih srečanj, in sicer Evrope Nostre in ECOVASTA na Madžarskem; prispevka sta v tisku.

Za posvet "Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj" je pripravila referat z naslovom "Etnologija v dejavnosti varstva naravne in kulturne dediščine" in gradivo o konservatorskem delu za razstavo v SEM-u o delu etnologov.

V sklopu sodelovanja pri izobraževanju pripravnikov je pripravila vsebino dela za pripravnico krajnarko, posredovala je študijske teme pripravnicama etnologinjam in pripravila seznam literature za pripravnike etnologe v varstveni službi.

V okviru raziskovalnega dela je za ZIFF pripravila poročilo o svojem deležu pri raziskovalnem projektu "Prezentacija spomenika". Za OEIKA FF je pripravila kandidacijo za potrditev nove raziskovalne naloge etnologov konservatorjev "Ljudska toponomastika".

Kot članica Slovenskega etnološkega društva je sodelovala pri organizaciji mednarodnega posveta "Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah" (Stavbna tipologija in varstvo stavbne dediščine), ki ga je organiziral ZRC SAZU - ISN. Organizirala je tiskovno konferenco o etnološkem tisku za leto 1994 v KIC-u.

V okviru Slovenskega konservatorskega društva je vodila komisijo za Steletove nagrade in sodelovala na podelitvi.

Priključek na Internet Uprave je v pripravi; E - mail: zrsvndk@cvi.sigov.mail.SI

ZVNKD Maribor

- Kronološki pregled strokovnih ekskurzij in etnoloških projektov:

12. september 1994: Oglad avstrijske Koroške.

11. oktober - 16. oktober 1994: Ekskurzija v Alzacijo.

4. april 1995: Sodelovanje na projektih dnevi OŠŠ Destnik pri Ptuj.

5. april - 9. april 1995: Oglad razstave v Parizu o vprašanju varovanja in zaščite kulturne dediščine.

3. julij - 13. julij 1995: Etnološka delavnica - Račji dvor.

13. september - 17. september 1995: Ekskurzija v Dresden in Prago.

30. oktober - 3. november 1995: Priprava biltena v okviru projekta Muzej na prostem Račji dvor.

V začetku aprila 1995 sta Suzana Barbirić in krajinski arhitekt Miran Krivec sodelovala na projektih dnevi v OŠ Destnik. Ena od skupin se je odločila za raziskavo problematike ekologije bivanja v Destniku. Tako so raziskovali način bivanja v preteklosti in sedanosti v izbranih hišah v njihovem kraju. Rezultate dela so predstavili ob sklepni razstavi in tudi na "Sejmu učil" v Ljubljani.

Od 5. aprila do 9. aprila 1995 sta si Suzana Barbirić in Jelka Skalicky ogledali t. i. salon v Parizu, posvečen zaščiti in varstvu kulturne dediščine. Udeležili sta se razprav o problemih, povezanih s prenovitvijo in oživiljanjem spomenikov v privatni lasti ter revitalizacijo mestnih četrti na področju Francije. Na omenjenem mednarodnem sejmu so bili na voljo raznovrstna literatura, fotografije in video posnetki, povezani s prenosom in ponovno postavitvijo stavb in z rekonstrukcijo oz. restavriranjem tako ali drugače poškodovanih stavb oz. notranjega inventarja.

Od 3. julija do 13. julija 1995 se je v okviru projekta Muzej na prostem Račji dvor odvijala prva etnološka delavnica. Gre za eno od temeljnih dejavnosti, predvidenih za bodoči muzej na prostem na tem koncu Slovenije. Delavnice so se udeležili osmošolci in srednješolci mariborskih šol. Raziskovalno delo je potekalo v okviru treh tematskih skupin. V vsaki skupini sta bila dva oz. trije mladi raziskovalci. Ukvarjali so se s problematiko življenja viničarjev, kovačev in vrtov na podeželju v času med obema vojnama. Pri terenskem delu so se osredotočili na področje Maribora in njegove okolice. Rezultati raziskovalnega dela v okviru navedenih tem bodo pomembna izhodišča za urejanje vsebine posameznih hiš in okolice muzeja. Celoten potek raziskovalnega dela smo predstavili z razstavo, ki so jo postavili v prvi prenešeni hiši iz Trčove.

Delo in izobraževanje etnologov na mariborskem Zavodu ni potekalo le v okviru omenjenih ekskurzij. Zavod je vzel pod svoje okrilje projekt regional-

nega muzeja na prostem za severo-vzhodno Slovenijo na Račjem dvoru. V okviru tega projekta so se dosedaj končala vsa načrtovana konservatorska dela na dvoru samem. V bodoči muzej

na prostem so prenesli prvo hišo iz Trčove, "Wagnerjevo kočjo". Na terenu so nabrali in odkupili nekaj inventarja za Wagnerjevo hišo in bodočo vaško gostilno, ki so jo načrtovali v nekdanjem

dvorskem svinjaku.

Izšla je druga ševilka biltena omenjenega projekta, ki je posvečena prvi etnološki delavnici.

Poročila so poslali: Marjetka Balkovec Debevec (Gasilski muzej), Suzana Barbirić (ZVNKD Maribor), Andreja Brancelj Bednaršek (Belokranjski muzej), Ralf Čeplak Mencin (Slovenski etnografski muzej - Muzej neevropskih kultur), Tatjana Dolžan (Gorenjski muzej, Skupina etnologov muzealcev pri Slovenskem etnološkem društvu), Mojca Ferle (Mestni muzej Ljubljana), Zvezdana Koželj (Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino; Delovna skupina za etnološko konservatorstvo pri SED), Magda Peršič (Notranjski muzej), Meta Sterle in Mojca Štjferer Bulovec (Loški muzej), Zora Žagar (Pomorski muzej Sergej Mašera).

Poročila uredili: Tita Ousenar Porenta in Mojca Ramšak ter Rajko Muršič.

NOVICE

Iz Slovenije:

- ZRC SAZU je 20. 1. 1996 podelilo dr. **Zmaji Kumer** naslov

častne članice ZRC SAZU na prireditvi Generacije znanosti v Narodnem muzeju.

Čestitkam se pridružuje tudi uredništvo Glasnika SED.

- Od **5. do 6. junija 1996** bo v Ljubljani potekalo znanstveno posvetovanje **40 let slovenskega etnološkega filma**, ki ga pripravlja **Audiovizualni laboratorij Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU**.

- Od **1. do 6. julija 1996** bo v Celju potekala **2. muzejska poletna poletna delavnica**, ki jo pripravlja **Muzej novejšje zgodovine Celje**.

- Med **22. in 24. 11. 1996** bo v ljubljanskem KUD-u France Prešeren potekal **mednarodni simpozij** z naslovom **Balkanska popularna glasba**, ki ga pripravlja IASPM - Slovenija.

Iz tujine:

- Od 26. do 31. julija 1998 bo v Göttingenu **12. kongres Mednarodnega združenja za raziskave ljudskega pripovedništva** (International Society for Folk Narrative Research). Glavna tema *Obzorja narativne komunikacije* bo razdeljena na več področij, in sicer: pripovedovanje prihodnosti, pripovedi iz vsakdanjega življenja, pripovedna komunikacija in spol, transkulturna komunikacija, pripovedna komunikacija in mediji ter raziskave ljudskega pripovedništva in mentaliteta.

Prijave in povzetke tekstov v angleščini, nemščini ali francoščini pošljite do 1. julija 1997 na naslov: Christine Shojaei Kawan, Enzyklopädie des Märchens, Friedländer Weg 2, D-37085 Göttingen, tel.: (0551) 39 53 58, fax: (0551) 39 25 26, e-mail: isfnr@gwdg.de

In memoriam

16. 3. 1996 je preminil dr. **SERGIJ VILFAN**.

Rojen je bil v Trstu, 5. aprila 1919 leta. Gimnazijo je obiskoval v Bratislavi, na Dunaju, v Dubrovniku in Ljubljani. Leta 1941 diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, leta 1942 je tu promoviral. Leta 1950 je postal ravnatelj Mestnega arhiva v Ljubljani, v njem je deloval do leta 1972. Od leta 1971 je bil redni profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani, leta 1978 je postal dopisni in leta 1983 redni član SAZU. Od leta 1963 do leta 1970 je bil sourednik Slovenskega etnografa. V petih spisih (*Očrt slovenskega pravnega narodopisja*, v: Narodopisje Slovencev 1, Ljubljana 1944; *Slovenska pravna zgodovina in njene zveze s prakso*, v: Pravniki IX, Ljubljana 1954; *Pravna folkloristika - etnografija - etnologija?*, v: Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957, Zagreb 1959; *Pravna etnologija*, v: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja VII, Ljubljana 1978; *Pravno življenje*, v: Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana 1980) je **teoretično utemeljil pravno etnologijo**. Njegov najpomembnejši spis s področja materialne kulture je *Kmečka hiša* (v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev Zgodovina agrarnih panog 1, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970). Pisal je tudi o živinoreji, poljedelstvu, trgovini, dimnicah, predpisih o obleki in blagu. Pravno in sploh vso etnologijo je pojmoval kot historično vedo, nasprotoval omejevanju etnologije na vedo o sedanjosti ter združeval izrabo pisanih in terenskih virov.

Slovensko etnološko društvo svojcem in prijateljem pokojnega Sergija Vilfana izreka iskreno sožalje.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE GLASNIKA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

Andreja BAHAR MURŠIČ, dipl. etnologinja
bibliotekarka, Knjižnica Bežigrad, Vodovodna 3, 1000 Ljubljana

Marjetka BALKOVEC DEBEVEC, dipl. etnologinja,
dokumentalistka, Delo, Dunajska 5, 1000 Ljubljana

Suzana BARBIRIČ, dipl. etnologinja,
konservatorica, ZVNKD, Slomškov trg 6, 2000 Maribor

Andreja BRANCELJ BEDNARŠEK, dipl. etnologinja,
kustodinja, Belokranjski muzej, Trg svobode 4, 8330 Metlika,

Marija CVETEK, dipl. slavistka,
bibliotekarka, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Ralf ČEPLAK MENCIN, dipl. etnolog,
Slovenski etnografski muzej - Muzej neevropskih kultur, Goričane 38, 1215 Medvode

Tatjana DOLŽAN, mag.,
kustodinja, Gorenjski muzej, Tomšičeva 44, 4000 Kranj

Mojca FERLE, dipl. etnologinja,
kustodinja, Mestni muzej, Gosposka 15, 1000 Ljubljana

Maja GODINA GOLJJA, dr.,
asistentka z doktoratom, Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Mateja HABINC, študentka 4. letnika,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Cerjakova 22, 8250 Brežice

Darja HOENIGMAN, absolventka etnologije,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Javorškova 4, 1000 Ljubljana

Mihaela HUDELJA, dipl. etnologinja,
dokumentalistka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Samo KLEMENČIČ, študent 3. letnika,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Kokrški log 18, 4000 Kranj

Zvezdana KOŽELJ, dipl. etnologinja, višja strokovna sodelavka,
Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Plečnikov trg 2, 1000 Ljubljana

Slavko KREMENŠEK, dr.,
redni profesor, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Monika KROPEJ, dr.,
znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Lea KUŽNIK, študentka 3. letnika,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Matije Tomca 1, 1230 Domžale

Mirjam MENCEJ, dipl. slavistka,
mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Rajko MURŠIČ, mag.,
asistent - stažist, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Magda PERŠIČ, dipl. etnologinja,
kustodinja, Notranjski muzej Postojna, Ljubljanska 10, 6230 Postojna

Tita PORENTA, dipl. etnologinja,
kustodinja, Tržiški muzej, Muzejska 11, 4290 Tržič

Matej POIJANŠEK, študent 2. letnika,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Privoz 12, 1000 Ljubljana

Božidar PREMRL, prof. primerjalne književnosti in slovenskega jezika,
svetovalec ministra, Ministrstvo za kulturo, Cankarjeva 5, 1000 Ljubljana

Tadeja PRIMOŽIČ, absolventka etnologije,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Jobstova 29, 4226 Žiri

Mojca RAMŠAK, dipl. etnologinja,
mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Irena ROŽMAN, dipl. etnologinja,
mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Meta STERLE, dipl. etnologinja,
muzejska svetovalka v pokoju, Loški Muzej, Grajska pot 13, 4220 Škofja Loka

Mojca ŠIFRER BULOVEC, dipl. etnologinja,
kustodinja, Loški Muzej, Grajska pot 13, 4220 Škofja Loka

Dušan ŠTEPEC, študent 4. letnika,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zagorica 37, 8213 Veliki Gaber

Mojca TERČELJ, mag.,
svetovalka direktorja, Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Plečnikov trg 2, 1000 Ljubljana

Marko TERSEGLAV, dr.,
znanstveni sodelavec, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 5, 1000 Ljubljana

Nadja VALENTINČIČ, dipl. etnologinja in kulturna antropologinja,
dokumentalistka, TV Slovenija, Kolodvorska 2-4, 1000 Ljubljana

Natalija VREČER, mag.,
mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana

Zora ŽAGAR, dipl. etnologinja,
višja kustodinja, Pomorski muzej "Sergej Mašera", Cankarjevo nabrežje 3, 6330 Piran

Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, št. 1 **Bulletin of the Slovene Ethnological Society 36/1996, No. 1**

UDK 39/497.12(05)
ISSN 0351-2908

Izdajatelj/Publisher
Slovensko etnološko društvo/Slovene Ethnological Society,
zanj Vladimir Knific

Urednika/Editors
Rajko Muršič (glavni urednik/managing editor),
Mojca Ramšak (odgovorna urednica/editor-in-chief),

Uredniški odbor/Editorial board
dr. Slavko Kremenšek, dr. Marko Terseglav, mag. Borut Brumen, dr. Mojca Ravnik, Aleš Gačnik, Majda Fister, Vito Hazler, Andrej Malnič,
Samo Klemenčič, Sašo Bizjak

Lektorica/Language editor
Mirjam Mencej

Korektorja/Proof readers
Mojca Ramšak, Rajko Muršič

UDK/UDC
Andreja Bahar Muršič

Prevodi /Translations
Natalija Vrečer, Nadja Valentinčič, Darja Hoenigman

Oblikovanje in računalniški stavek/Cover design and Layout
Sončni studio, tel.: 061/ 15 92 212 int. 812

Tisk/Printed by
Tiskarna Slovenija

Naklada/Number printed
700 izvodov

Naslov uredništva/Adress
p.p. 580, 1000 Ljubljana,
telefon: (+386) 61 1233-082
telefax: (+386) 61 1231-220

Redakcija je bila zaključena 1. 3. 1996.
Prispevke, namenjene objavi, pošljite v dveh izvodih tipkopisa z dvojnimi razmikom med vrsticami.
Zaželeno je besedilo na računalniški disketi, skupaj z izpisom.
Dodan naj bo kratek povzetek v slovensčini in angleščini ter podatki o avtorju.
Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami.

Revijo subvencionira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-591/92
sodi publikacija med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

OBZORJA STROKE - ETNO IZLOŽBA

Marko Terseglav

Andrej Dular, Pij kume moj dragi! Vinogradništvo in vinogradniki v Beli krajini, str. 38

Andrej Dular, Bottoms Up, Dear Neighbour! Winegrowing and the Winegrowers of Bela krajina (book review)

Mihaela Hudelja

Andreja Brancelj Bednaršek, Belokranjske pisanice, str. 39-40

Andreja Brancelj Bednaršek, Easter Eggs of Bela krajina (book review)

Marko Terseglav

Ljiljana Marks, Vekivečni Zagreb. Zagrebačke priče i predaje, str. 40-41

Ljiljana Marks, Eternal Zagreb. Tales and Narratives from Zagreb (book review)

Marko Terseglav

Rožana Koštial, Ljudske iz Šavrinske Istre. (Ćiv, ćiv, ćiv, sen miken, ma sen živ...), str. 41-42

Rožana Koštial, Folk Songs from Slovene Istria - Šavrinija (book review)

Tadeja Primožič

Paška čipka, str. 42-44

Lace from the Island of Pag (exhibition and catalogue review)

Marko Terseglav

Monika Kropej, Pravljica in stvarnost. Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primeru Štrekljeve zapuščine, str. 45-46

Monika Kropej, Folk Tale and Reality. The Reflection of Reality in Slovenian Folk Tales Based on Examples from Štrekelj's Legacy (book review)

OBZORJA STROKE - POROČILA

Tatjana Dolžan

Projekt študijski krožki v Sloveniji, str. 47

The Andragogic Project Study Circles in Slovenia

Andreja Brancelj Bednaršek

Načrt dela Belokranjskega muzeja za leto 1996, str. 47-48

Work Plan of the Museum in Bela krajina for the Year 1996

Idejna zasnova razvoja in prenove Belokranjskega muzeja do leta 2001, str. 48-50

An Outline Scheme of the Development and Renovation of the Museum in Bela krajina until the Year 2001

ZGODBE VSAKDANA

Monika Kropej

Prošnja za sodobne zgodbe. Nenavaden vlom, str. 51

Request for the Stories of Today. An Unusual Burglery

Irena Rožman

O rdeči mušnici malo drugače, str. 51

About the Fly Agaric in a bit Different Way

ŠTUDENTSKI BUNKER

Matej Poljanšek

Šegavci. Študentska sekcija Slovenskega etnološkega društva, str. 52

Šegavci. The Student Section of the Slovene Ethnological Society

Samo Klemenčič, Lea Kužnik

"Ti kr peč!" (ali nekaj podobnega poročilu o strokovni ekskurziji na Poljsko), str. 52-54

"Just drive" (or Something Resembling a Report on the Professional Excursion to Poland)

POSTRŽEK

Razstavna in druga dejavnost slovenskih etnologov muzealcev v letih 1994 in 1995, str. 55-62

Exhibition and Other Activity of the Slovene Ethnologists-Museologists in the Years 1994 and 1995

Dejavnosti slovenskih etnologov konservatorjev v letih 1994 in 1995, str. 62-65

Activities of the Slovene Ethnologists Conservators from the Institutes for the Preservation of the Cultural Heritage in the Years 1994 and 1995

Etno novice iz Slovenije in tujine, str. 66

The Ethno News from Slovenia and Abroad

TISKOVINA

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

č 121

II 131 829₁₉₉₆

999800201,1

COBISS

GLASNIK SED LETO 36/1996 ŠTEVILKA 1 LJUBLJANA MAREC 1996